

‘ΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΜΑΤΙΑ’ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΡΙΒΙΕΡΑ

ΜΑΤΣΟΥΚΗΣ ΣΠΥΡΟΣ, ΤΣΑΓΚΑΤΑΚΗ ΤΣΙΡΙΓΓΑ ΔΑΦΝΗ

Ευχαριστούμε θερμά την επιβλέπουσά μας Κωτσάκη Αμαλία
για την καθοδήγηση και την υποστήριξη της, καθ' όλη τη
διάρκεια της εκπόνησης αυτής της ερευνητικής εργασίας.

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΧΑΝΙΑ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2019

‘ΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΜΑΤΙΑ’ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΡΙΒΙΕΡΑ

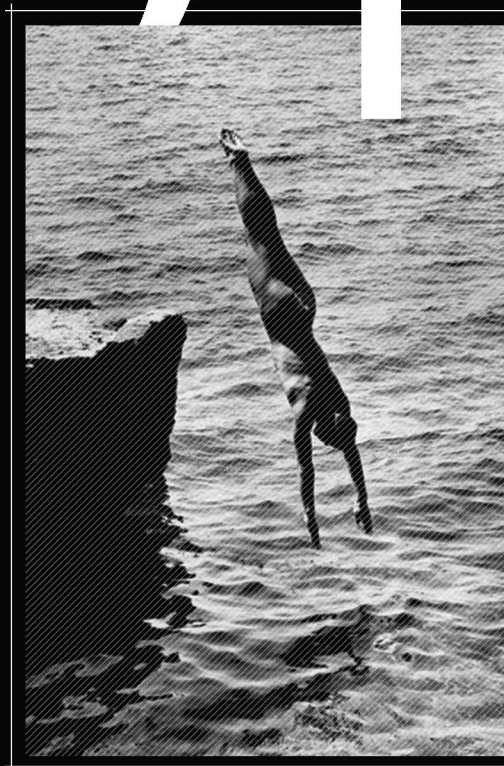
ΜΑΤΣΟΥΚΗΣ ΣΠΥΡΟΣ, ΤΣΑΓΚΑΤΑΚΗ-ΤΣΙΡΙΓΓΑ ΔΑΦΝΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΚΩΤΣΑΚΗ ΑΜΑΛΙΑ

01	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	09
1.1	Σκοπός εργασίας	11
1.2	Αντικείμενο έρευνας	11
1.3	Βιβλιογραφική ανασκόπηση	11
1.4	Μέθοδος	12
02	ΕΥΡΗΜΑΤΑ	23
2.1	Η ‘ριβιέρα’ στον ευρωπαϊκό χώρο - Μια σύντομη ιστορική αναδρομή	24
2.1.1	Η εφεύρεση και η χρυσή εποχή των παραθαλάσσιων θερέτρων & των ‘Grands Hotels’	24
2.1.2	Νέες παραλιακές μέθοδοι & Μαζικός τουρισμός	32
2.2	Η ‘Αθηναϊκή Ριβιέρα’	42
2.2.1	Η Φαληρική ακτή ως πρώτη παραλιακή αξιοποίηση της πρωτεύουσας & η ανάπτυξη του τομέα των μεταφορών	42
2.2.2	‘Υγιεινή διαφυγή’ στα παραλιακά παραθεριστικά προάστια & τα πρώτα αρχαιολογικά έργα	55
2.2.3	Το νεωτερικό έργο του ΕΟΤ & άλλες σημειακές επεμβάσεις	64
	Τουριστική εκμετάλλευση ακτής Γλυφάδας & το λουτρικό συγκρότημα ‘Αστέρια’	68
	Μελέτες για την αξιοποίηση της ακτής του Σαρωνικού & το πολιτικό όραμα του Κ. Καραμανλή	81
	Ολική αξιοποίηση Βούλας & Βουλιαγμένης	103
	Έργα σε Λαγονήσι, Βάρκιζα, Σούνιο & η αναδιαμόρφωση του νέου αεροδρομίου στο Ελληνικό	121
2.2.4	Τα χρόνια της επταετίας	134
03	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	137
04	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	155

01

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σκοπός της ερευνητικής εργασίας είναι η διερεύνηση της 'Αθηναϊκής Ριβιέρας' ως έκφραση εξευρωπαϊσμού και νεωτερικότητας στον ελληνικό χώρο στο πεδίο της αρχιτεκτονικής, της πόλης και του φυσικού τοπίου.

1.2 ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αντικείμενο της εργασίας αποτελούν κτίρια, σχέδια, εικονογραφικό υλικό και κείμενα τα οποία αφορούν την 'Αθηναϊκή Ριβιέρα' σε επίπεδο αρχιτεκτονικό, πολεοδομικό και περιβαλλοντικό.

1.3 ΒΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Οι αττικές ακτές του Σαρωνικού καθώς και οι επιμέρους διαμορφώσεις τους έχουν διερευνηθεί τμηματικά σε συγγράμματα αναφορικά με τον τουρισμό, τον εκμοντερνισμό, και το τοπίο. Παρ' όλα αυτά δεν έχουν μελετηθεί συνολικά υπό το πρίσμα της ριβιέρας και οι συσχετισμοί τους με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, η ερμηνεία της αρχιτεκτονικής τους και η σχέση τους με την αρχαιότητα είναι ζητήματα που δεν έχουν απαντηθεί.

Βιβλία αναφοράς για την εκπόνηση της εργασίας αποτέλεσαν τα εξής:

- Βιβλίο Έκθεσης *Tous à la plage*, Cité de l'architecture et du patrimoine, Παρίσι, 2017
- Αίσωπος Γιάννης & Σημαιοφορίδης Γιώργος (επιμ.), *Τοπία Εκμοντερνισμού-Ελληνική Αρχιτεκτονική '60 και '90*, εκδ. METROPOLIS Press & KAM, Αθήνα, 2002
- Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, εκδ. Δομές, Αθήνα

1.4 ΜΕΘΟΔΟΣ

A. Μέθοδος συλλογής στοιχείων

Για τη μέθοδο συλλογής του ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε:

1. Αρχειακή έρευνα (Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη, Ίδρυμα Κωνσταντίνου και Έμμας Δοξιάδη)
2. Έρευνα πεδίου
3. Έρευνα στον Τύπο
4. Βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα

B. Ερμηνευτική μέθοδος

1. Υπόθεση εργασίας

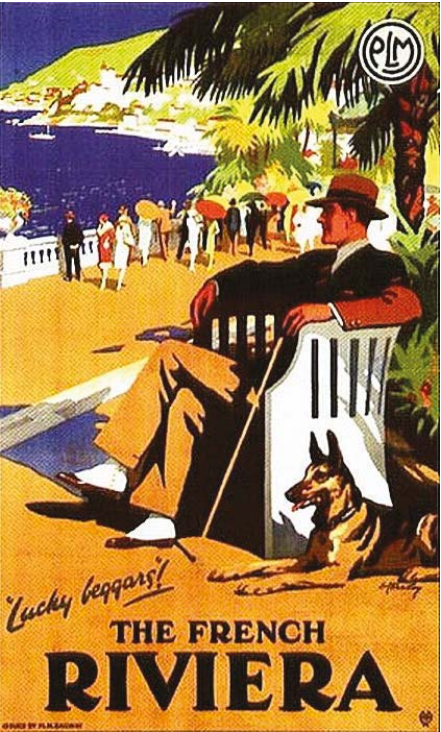
Ο όρος *ριβιέρα* ε' η 'Αθηναϊκή Ριβιέρα'

Με το όρο *ριβιέρα* νοούνται εξευρωπαϊσμένες παραθαλάσσιες περιοχές της νότιας Ευρώπης, που αποτελούν διάσημους τουριστικά προορισμούς.¹ Η λέξη *riviera* έχει ιταλική καταγωγή και βρίσκει τις ρίζες της στη λατινική λέξη *ri'ra* που σημαίνει όχθη ή ακτή.² Σε ελεύθερη μετάφραση σημαίνει «ακτογραμμή» και συγκεντρώνει ορισμένα πολύ τυπικά χαρακτηριστικά, όπως δημοφιλείς παραλίες, κοσμικά ξενοδοχεία και μια ιδιαίτερη κοσμοπολίτικη ατμόσφαιρα,³ συνώνυμη της μεσογειακής ευμάρειας και ικανή να προσελκύσει τουρίστες από κάθε γωνιά του κόσμου.

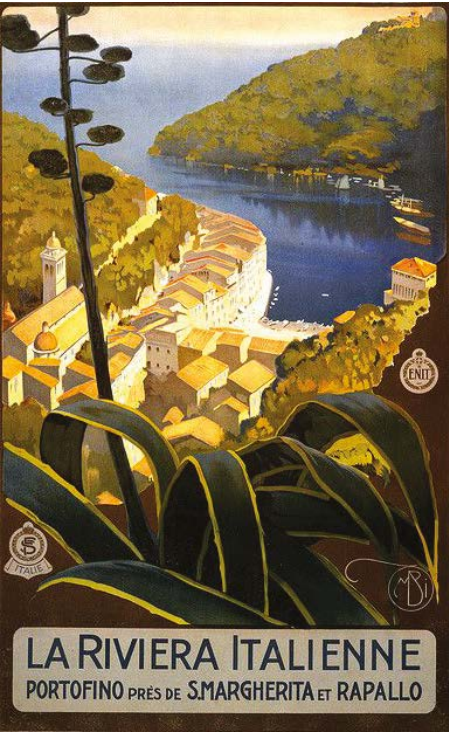
Πρώτη αναφορά της *Riviera* εντοπίζουμε στα μισά του 18ου αιώνα, για την περιοχή Λιγυρία, μια βραχώδη λωρίδα ακτογραμμής που συνδέει την Τοσκάνη της Ιταλίας με την Γαλλία και αποτελεί περιφέρεια της Ιταλίας.⁴ Ο όρος *The Riviera* αφορά τη Γαλλική Ριβιέρα, δηλαδή τη νότια ακτή της Γαλλίας, και την Ιταλική Ριβιέρα, ένα μέρος της ακτής της Ιταλίας, κοντά στην Τοσκάνη. Ωστόσο, η λέξη *ριβιέρα*, πλέον, μπορεί να εφαρμοστεί και σε οποιαδήποτε ακτογραμμή, η οποία έχει κοινά χαρακτηριστικά με τη Γαλλική και την Ιταλική.⁵

¹ Δουβίτσας Βασίλης (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια Δομή - Τόμος 25*, εκδ. Δομή Α.Ε., Αθήνα, 2000, σελ. 303
² Μπαμπινιώτης Γιώργος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Β' Έκδοση, εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2002, σελ. 1545
³ Ριγόπουλος Δημήτρης, «Ονειρα πάνω στο κύμα», άρθρο στην εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 11.07.2016
⁴ Δουβίτσας Βασίλης (επιμ.), ο.π.
⁵ Δουβίτσας Βασίλης (επιμ.), ο.π.

Ο όρος 'Αθηναϊκή Ριβιέρα' αναφέρεται στις νότιες ακτές της Αθήνας, που εκτείνονται από τον Πειραιά έως το Σούνιο και βρέχονται από τη θάλασσα του Σαρωνικού. Ο όρος δεν αποτελεί επίσημη ονομασία της περιοχής, δημιουργώντας την αμφιβολία: "Υφίσταται η Αθηναϊκή Ριβιέρα στην 'πραγματική ζωή' ή πρόκειται για μία ακόμα συλλογική φαντασίωση;" Ωστόσο, για να μελετήσουμε την 'Αθηναϊκή Ριβιέρα' μέσα από μια 'νεωτερική ματιά', κρίνεται αναγκαίο να κατανοήσουμε πώς η νεωτερικότητα εντοπίζεται στους τομείς της αρχιτεκτονικής, του τοπίο και του τουρισμού.

01. Ταξιδιωτική αφίσα "The French Riviera", PLM Railway

02. Ταξιδιωτική αφίσα "La Riviera italienne", ENIT, 1920

03. Φωτογραφία του Frederic Boissonnas, Σούνιο, 1903

Η ελληνική κατάσταση

Στην Ελλάδα, ο τουρισμός αποτελούσε ανέκαθεν όχημα εκσυγχρονισμού, καθώς λόγω αυτού πραγματοποιούνταν σημαντικά έργα και κατασκευάζονταν τοπία, όπως δημόσιοι χώροι, παραθαλάσσιες διαδρομές και εγκαταστάσεις, αρχαιολογικοί χώροι, ξενοδοχεία και θέρετρα. Παράλληλα, οικοδομείται πλήθος εξοχικών κατοικιών, πολλές από τις οποίες αποτελούν μέχρι και σήμερα σημαντικά αρχιτεκτονικά έργα. Έτσι, η αρχιτεκτονική γίνεται εργαλείο για την διαμόρφωση της εικόνας της Ελλάδας, και πιο συγκεκριμένα της πρωτεύουσας, σε συνδυασμό με το ελληνικό τοπίο και πολλές φορές την αρχαιότητα, στοιχεία που συγκροτούν από κοινού το μύθο της Ελλάδας.⁶

Η νοοτροπία της υπαίθρου & η ανακάλυψη του ελεύθερου χρόνου

Ωστόσο, η νοοτροπία για το ελληνικό τοπίο και την ύπαιθρο έχει αλλάξει, τόσο για λόγους πρακτικούς, όσο και για ιδεολογικούς. Το γεγονός αυτό προκύπτει από το ταχύρρυθμο εξευρωπαϊσμό της τοπικής κοινωνίας και την απόρριψη της αγροτικής ζωής από τα νέα αστικά στρώματα. Ειδικά, στην ελληνική περίπτωση ερμηνεύεται ως σύνδεση με τις νωπές ακόμα ρίζες. Οι Έλληνες αστοί δεν πρόκειται να επιστρέψουν στα χωράφια αλλά θα επιστρέψουν στην ύπαιθρο ως επισκέπτες, ανακαλύπτοντας ξανά τα αγαθά της υπαίθρου ως συνδυασμό αισθητικής απόλαυσης και υγιεινής διαβίωσης.⁷ Αυτά προέκυψαν από μια βασική αρχή, την ανακάλυψη του ελεύθερου χρόνου. Οι ελεύθερες ώρες της εβδομάδας πρέπει να ξοδεύονται σε κατάλληλα διασκευασμένους χώρους, πάρκα, αθλητικά γήπεδα, παραλίες. Δεν πρόκειται για απλές πρασιές δεντροφυτεμένες, αλλά για κανονικά δάση, φυσικές ή τεχνίτες παραλίες που θα αποτελούν ένα τεράστιο προφυλαγμένο χώρο ο οποίος θα προσφέρει χίλιες ευκαιρίες υγιούς δραστηριότητας ή ωφέλιμης αναψυχής στον κάτοικο της πόλης. Πρέπει να βρεθεί ανταπόδοση για τον εξαντλητικό μόχθο της εβδομάδας και να γίνει η μέρα της ανάπαυσης πραγματικά ζωογόνα για την σωματική και ηθική υγεία.⁸ Ο ελεύθερος χώρος, και ο ελεύθερος χρόνος που του αντιστοιχεί, η αργία του σαββατοκύριακου και των καλοκαιρινών διακοπών είναι επινοήσεις της μοντέρνας εποχής, που είχαν ως αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό του σώματος.⁹ Το ανθρώπινο σώμα είναι πραγματικό και καθημερινό, σε μια πόλη που κινείται, κατοικείται και εργάζεται, έχοντας πάνω απ' όλα την ανάγκη για την ανανέωση της εργατικής σου δύναμης.¹⁰

⁶ Αίσωπος Γιάννης, «Εισαγωγή στα Τοπία τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα», άρθρο στο Βιβλίο *Τοπία τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 14

⁷ Φίλιππιδης Δημήτρης, *Προάστια & Εξοχές της Αθήνας του '30*, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2006, σελ. 19-20

⁸ Τουρνικιώτης Παναγιώτης, «Ο επαναπροσδιορισμός του σώματος: Ο αθλητισμός στη μοντέρνα αρχιτεκτονική», άρθρο στο βιβλίο *doctomo Ο αθλητισμός, το σώμα και η μοντέρνα αρχιτεκτονική*, Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), εκδ. futura, Αθήνα, 2006, σελ. 15

⁹ Τουρνικιώτης Παναγιώτης, ο.π. σελ. 7

¹⁰ Τουρνικιώτης Παναγιώτης, ο.π. σελ. 14

Νεωτερικότητα στην αρχιτεκτονική

Όσον αφορά την αρχιτεκτονική καθ' αυτή, οι αρχιτεκτονικές τάσεις σε Ελλάδα και Ευρώπη κινούνται σχεδόν παράλληλα. Η ίδρυση του ελληνικού κράτους συνοδεύεται από την διάδοση της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, η οποία με τον καιρό θα υποστεί αργές αλλαγές, με νέες προσμειξεις και μετατοπίσεις προς έναν μορφολογικό εκλεκτικισμό. Οι επιρροές, τόσο από ευρωπαϊκές όσο και από εξωτικές μορφές, είναι προφανείς. Η ταύτιση με τον ελληνικό τόπο και τα χαρακτηριστικά του δεν φαίνεται να ήταν τότε απαραίτητη, τουλάχιστον δεν έπαιζε καθοριστικό ρόλο. Εκείνο που είχε σημασία ήταν η αποδέσμευση από τους αυστηρούς κανόνες της ζωής της πόλης, με αποτέλεσμα την απελευθέρωση της αρχιτεκτονικής προς οποιαδήποτε κατεύθυνση ήταν διαθέσιμη εκείνη την εποχή, μέσα σε ένα γενικότερο πνεύμα νεωτερισμού.¹¹

Αυτή η νεωτερικότητα αποτέλεσε τη βάση της ιδεολογίας που θα φέρει στην συνέχεια το Μοντέρνο Κίνημα στην ελληνική αρχιτεκτονική. Σύμφωνα με τις διακηρύξεις του Μοντέρνου Κινήματος, καταργούνταν η ιστορία της αρχιτεκτονικής ως πηγή δανεισμού μορφών, και τις θέσεις τους έπαιρναν καθαροί γεωμετρικοί όγκοι, χωρίς στέγες και οποιαδήποτε άλλου είδους διακόσμηση, με έμφαση στην τεχνολογία των νέων υλικών.

Νεωτερικότητα & τοπίο

Μέρος λοιπόν του νέου τρόπου ζωής που ευαγγελιζόταν το Μοντέρνο Κίνημα ήταν η επιστροφή στη φύση ως πράξη εξαγνισμού του σύγχρονου ανθρώπου. Έτσι, το ελληνικό φυσικό τοπίο, όπου μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα ήταν σε μεγάλο βαθμό αμόλυντο από τεχνικές επεμβάσεις, παίζει ξανά πρωταρχικό ρόλο στην ελληνική κατάσταση.¹² Οι ταχείες διαδικασίες αστικοποίησης που έλαβαν χώρα αυτήν την περίοδο προκάλεσαν μια σύγκρουση μεταξύ του φυσικού και του συνθετικού. Αυτή εκφράστηκε στην αρχιτεκτονική της μονοκατοικίας, χτισμένη δίπλα στη θάλασσα, καθώς και στην αρχιτεκτονική των τουριστικών εγκαταστάσεων στα ειδυλλιακά φυσικά τοπία της Αττικής. Στην αρχιτεκτονική της ιδιωτικής κατοικίας, τα κύρια ζητήματα είχαν να κάνουν με την μετάβαση από το εσωτερικό στο εξωτερικό, από την αρχιτεκτονική στη φύση, όπως και με τα υλικά και τις μορφές που χρησιμοποιήθηκαν. Ο τουρισμός, μια βιομηχανία βασισμένη στην χρήση της φύσης για απόλαυση, μετατράπηκε στη δεκαετία του '60 από γραφική ταξιδιωτική περιπέτεια σε εθνική βιομηχανία. Ξενοδοχεία, θέρετρα και οργανωμένες παραλίες παρουσιάστηκαν σε όλη τη χώρα, εισάγοντας την συνθετικότητα στο φυσικό περιβάλλον, αλλά και δημιουργώντας «φυσικά» τοπία από το μηδέν - αυτή υπήρξε η πρώτη προσέγγιση στην αρχιτεκτονική τοπίου στην Ελλάδα.

¹¹Φίλιππιδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 35

¹²Φίλιππιδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 39

Μη υπάρχοντος θεωρητικού υποβάθρου, ήταν ηδονιστική η εμπειρία της φύσης που αναζητούνταν. Μια ευαίσθητη προσέγγιση, που θα μπορούσε σήμερα να ονομαστεί «οικολογική», μια αφαιρετική ελκυστική χρήση των υλικών όπως εμφανές σκυρόδεμα, φυσικό ξύλο και λιθοδομές, και ένας μινιμαλιστικός μοντέρνος σχεδιασμός - που δεν είχε καμιά ψευτο-ελληνική παραδοσιακή βλέψη - οδήγησε σε αξιοσημείωτα αποτελέσματα, επιτρέποντας στα κτίρια όπως, ξενοδοχεία, bungalows εστιατόρια και στις εγκαταστάσεις, δηλαδή ντουζιέρες, αποδυτήρια και στεγασμένους χώρους να λειτουργήσουν ως σκηνές για την αισθησιακή εμπειρία του νερού, της κουλτούρας της παραλίας και της ενότητας με τη φύση.¹³ Οι αντιλήψεις αυτές όμως είναι στη βάση τους πολύ παλαιότερες και απηχούν μια μακραίωνη μεσογειακή παράδοση που φτάνει ως την αρχαιότητα. «Λογικό είναι να θεωρήσουμε λοιπόν πως το Μοντέρνο Κίνημα στην Ελλάδα φαίνεται να ενισχύει έτσι την παράδοση και κυρίως να την εκσυγχρονίζει, παρουσιάζοντας την ως στοιχείο εξευρωπαϊσμού», όπως αναφέρει ο Δημήτρης Φιλιππίδης.

04. Φωτογραφία του περιοδικού *Life Magazine* στην παραλία, 1933

¹³Αίσωπος Γιάννης, «Από το '60 στο '90: Αποδέσμευση από «τόπο» για μια νέα αρχή», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία εκμοντερνισμού, Ελληνική Αρχιτεκτονική '60 και '90*, Αίσωπος Γιάννης & Σημαιοφορίδης Γιώργος (επιμ.), εκδ. METAPOLIS PRESS, Αθήνα, 2002, σελ. 49

Διεθνές & Τοπικό

Επίσης, προέκυψαν ιδέες που έφεραν σημαντικές αλλαγές στην κοινωνική, τεχνική και αισθητική αντίληψη του κόσμου στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα, χωρίς να αποτελέσουν μέρος μια κλειστής και συνεκτικής ενότητας, που κάποιοι θα ονόμαζαν στυλ, αλλά μιας δυναμικής και εξελισσόμενης αντίληψης, που υπερέβαινε την εποχή της.¹⁴ Οι επιρροές αμφιταλαντεύονταν ανάμεσα στο διεθνές και στο τοπικό. Το διεθνές, νοούμενο ως ρασιοναλιστικό μεθοδολογικό σχήμα, και το τοπικό, νοούμενο ως συνύπαρξη ανθρωπίνης παρουσίας, ιστορικού και γεωγραφικού τόπου, παρόντος, μνήμης και επιθυμίας, συνυπάρχουν στο μεγαλύτερο τμήμα του έργου τους.¹⁵ Τα χαρακτηριστικά του μοντέρνου κινήματος, δηλαδή «αφαίρεση και λιτότητα στη μορφή, αλήθεια και ευαισθησία στην έκφραση, σοφός ορθολογισμός και μέτρο», συνδέονται ευθέως, σύμφωνα με τον Κυπριανό Μπίρη, με τη φύση, τα έργα και τη βασιική καλλιτεχνική υποδομή αυτού του ίδιου του ελληνικού λαού.¹⁶ Η μοντέρνα αρχιτεκτονική όμως ήταν μια ταύτιση με την ξένη πρωτοπορία στην πιο καθαρή της μορφή. Με μια διαφορά: αν με το μοντερνισμό οι επαναστάτες αρχιτέκτονες της Δύσης προσπαθούσαν να αποτινάξουν την τυραννία των ρυθμών και των εξαντλημένων αναβιώσεων τους, στην Ελλάδα ο μοντερνισμός ήταν μια έκφραση εξευρωπαϊσμού.¹⁷

05. Εξοχική Κατοικία στα Λεγρενά, Παπαγιάννης Θ., Κούτσης Ι., 1967

¹⁴Τουρνικιώτης Παναγιώτης, «Η μοντέρνα αρχιτεκτονική ως νεωτερικότητα και ως κληρονομιά», άρθρο στο βιβλίο *Η επιστροφή του Μοντέρνου, 25 χρόνια ελληνικό docomoto*, Αθανασίου Αιμιλία & Δήμα Λίνα & Κάραλη Τίνα (επιμ.), εκδ. futura, Αθήνα, 2018, σελ. 21

¹⁵Τσακόπουλος Παναγιώτης, *Αναγνώσεις Μεταπολεμικής Αρχιτεκτονικής*, εκδ. Καλειδοσκοπία, Αθήνα, 2014, σελ. 76

¹⁶Τσακόπουλος Παναγιώτης, ο.π., σελ. 38

¹⁷Φιλίππιδης Δημήτρης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1984, σελ. 187

Τα διεθνή πρότυπα

Στην αρχιτεκτονική της ‘Αθηναϊκής Ριβιέρας’, από το 19ο αιώνα μέχρι και τον 20ο, οι επιρροές από τα ξένα ευρωπαϊκά πρότυπα είναι προφανείς, τόσο στη μορφή όσο και στη νοοτροπία που κρύβεται πίσω από αυτή. Η μελέτη αυτών των ευρωπαϊκών προτύπων θα βασιστεί στον βιβλίο της έκθεσης “Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours”, η οποία πραγματοποιήθηκε στο Cité de l’architecture & du patrimoine, στο Παρίσι, το 2017. Η έκθεση αναφέρεται στην ιδιαιτερότητα της ιστορίας της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας παραθαλάσσιων ευρωπαϊκών πόλεων, από τον 18ο έως τις αρχές του 21ου αιώνα. Παρουσιάζει την αστική ανάπτυξη της θάλασσας σε σχέση με τομείς όπως ο τουρισμός και η αναψυχή, καθώς και την εξέλιξη της κοινωνίας και τη σχέση της με την ακτή.¹⁸

06. Εξώφυλλο Βιβλίου “Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours”

¹⁸Bernard Toullet, «De la pratique balnéaire à la construction de la ville», άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toullet (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l’architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 17

2. Συγκρότηση εργασίας

Το ερευνητικό υλικό της εργασίας συγκροτείται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος-εισαγωγικό παρατίθενται τα ευρωπαϊκά πρότυπα, τα οποία διαχωρίζονται σε δύο περιόδους, αυτή της εφεύρεσης και της χρυσής εποχής των παραθαλάσσιων θέρετρων και των “Grand Hôtels”, πριν το μεσοπόλεμο, και σε αυτή της ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού, μετά το μεσοπόλεμο. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην εξέλιξη της ‘Αθηναϊκής Ριβιέρας’, και χωρίζεται σε τέσσερις ενότητες χρονολογικά. Οι ενότητες αυτές είναι οι εξής:

- Η φαληρική ακτή ως πρώτη παραλιακή αξιοποίηση της πρωτεύουσας & η ανάπτυξη του τομέα μεταφορών - Περίοδος 1834-1914
- “Υγιεινή διαφυγή” στα παραλιακά παραθεριστικά προάστια & τα πρώτα αρχαιολογικά έργα - Περίοδος 1918-1939
- Το νεωτερικό έργο του ΕΟΤ & άλλες σημειακές επεμβάσεις - Περίοδος 1945-1967
- Τα χρόνια της επταετίας - Περίοδος 1967-1974

Ο διαχωρισμός αυτός προκύπτει από μετατοπίσεις του ενδιαφέροντος για τον τουρισμό σε διαφορετικές περιοχές, που όμως συμπίπτει με σημαντικά κοινωνικοπολιτικά γεγονότα. Η περίοδος που μελετάται ξεκινά από την ανακήρυξη της Αθήνας ως πρωτεύουσα του νέου ελληνικού κράτους με τις πρώτες παραλιακές αξιοποιήσεις και τελειώνει με την περίοδο της επταετίας, η οποία αποτελεί και την τελευταία περίοδο οργανωμένης εκμετάλλευσης των ακτών με δημόσια έργα μεγάλης κλίμακας. Η ιδέα της ριβιέρας φεύγει από το προσκήνιο κι επανέρχεται στην σημερινή εποχή με ιδιωτικά και δημόσια έργα, γεγονός που αποτέλεσε και το έναυσμα για την παρούσα εργασία.

07. Φωτογραφία του Henri Lemoine, Παράλια Biarritz, 1890

3. Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα που θα επιχειρήσει να απαντήσει η ερευνητική εργασία είναι τα παρακάτω:

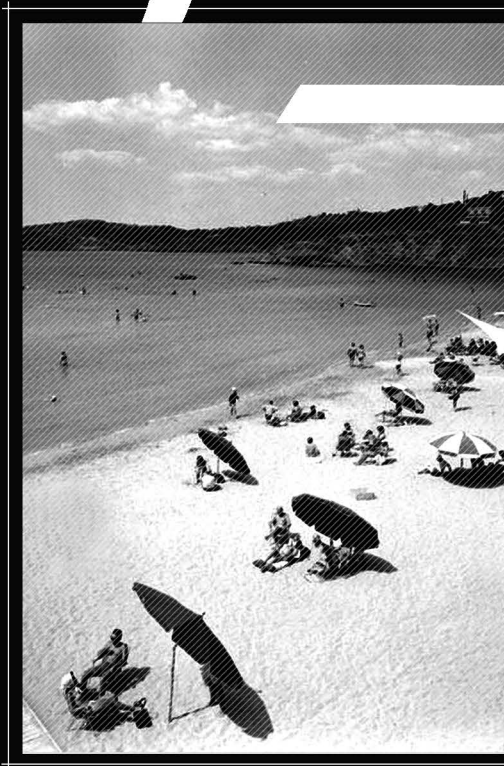
- Διακρίνεται συσχετισμός της ανάδειξης αρχαιοτήτων με την ανάπτυξη της ‘Αθηναϊκής Ριβιέρας’; Και αν ναι, πώς ερμηνεύεται;
- Πώς συνδιαλέγεται η νεωτερικότητα με την ανάδειξη αρχαιοτήτων στην ‘Αθηναϊκή Ριβιέρα’;
- Πώς ορίζεται η ‘νεωτερική ματιά’ στο ελληνικό τοπίο κατά την ανάπτυξη της ‘Αθηναϊκής Ριβιέρας’;
- Ποιος ο ρόλος των μεταφορών στην εξέλιξη της ‘Αθηναϊκής Ριβιέρας’ και το νεωτερικό της χαρακτήρα;
- Ποια η εποχή της μεγάλης ανάπτυξης και ακμής της ‘Αθηναϊκής Ριβιέρας’ και πώς αυτό ερμηνεύεται ως στοιχείο νεωτερικότητας;
- Υπάρχει πολιτικό όραμα γι’ αυτήν; Που εντάσσεται ευρύτερα και πώς αυτό υλοποιείται;
- Ποιοι αρχιτέκτονες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της;
- Ποιο αρχιτεκτονικό ρεύμα υποστήριξε κυρίως το νεωτερικό όραμα για αυτή;
- Αποδόθηκε ο ευρωπαϊκός χαρακτήρας; Υπάρχουν στοιχεία ελληνικότητας στην ‘Αθηναϊκή Ριβιέρα’;

08. Φωτογραφία του National Geographic, 1972

02

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

2.1 Η ΡΙΒΙΕΡΑ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

2.1.1 Η ΕΦΕΥΡΕΣΗ ΚΑΙ Η ΧΡΥΣΗ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΩΝ ΘΕΡΕΤΡΩΝ & ΤΩΝ “GRAND HOTELS”

Η θάλασσα ως θεραπευτικό μέσο & οι πρώτες αξιοποιήσεις

Οι ευρωπαϊκές ακτές αποτέλεσαν αντικείμενο ενδιαφέροντος, από τον 18ο αιώνα, καθώς αποτελούσαν ρομαντικά τοπία και σύγχρονους προορισμούς για τους επισκέπτες.¹⁹ Στα μέσα του δέκατου όγδοου αιώνα, οι γιατροί ανακάλυψαν τις θεραπευτικές ιδιότητες του θαλασσινού νερού για τη θεραπεία ορισμένων ασθενειών και τη βελτίωση της υγείας. Από τη δεκαετία του 1730, τα παραθαλάσσια θέρετρα γίνονται επισκέψιμα κυρίως από τη βρετανική ανώτερη τάξη, η οποία με πρόσχημα την ανθυγιεινή ζωή στην πόλη, επιλέγει τη θάλασσα ως θεραπευτικό μέσο και αντίδοτο στη βιομηχανική πόλη.²⁰

Χτίζονται τα πρώτα κέντρα κολύμβησης σε παρθένες περιοχές κοντά στα περικόχωρα των πόλεων και στις παραλιακές όχθες κυριαρχούν εγκαταστάσεις κολύμβησης. Πρόκειται για ξύλινες καμπίνες με τροχούς που σέρνονται από άλογα και επιτρέπουν την αλλαγή ρούχων και την ευκολότερη άφιξη στο νερό. Επίσης, υπάρχουν χώροι αναμονής σε μορφή σαλονιού όπου μπορεί κανείς να διαβάσει εφημερίδα, να καταναλώσει καφέ ή ποτό, ή απλά να παρακολουθήσει θαλάσσιο σόου. Τέλος, κατά μήκος των ακτών, έξω από το νερό, είναι τοποθετημένες κατασκευές που επιτρέπουν και στα πιο ευαίσθητα σώματα να κάνουν θαλάσσια ή ζεστά λουτρά χωρίς κύματα.²¹ Η επιρροή από το βρετανικό μοντέλο είναι προφανής και η εφαρμογή του γίνεται και σε άλλες πρακτικές όπως τα υπαίθρια αθλήματα.

¹⁹Bernard Toulhier, ο.π.

²⁰Bernard Toulhier, «Le phénomène balnéaire, Invention et âge d'or des stations de bord de mer (1760-1929)», άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toulhier (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l'architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 47

²¹Valter Balducci, «De l'eau et de l'air, Architecture et thérapie climatique du bord de mer», άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toulhier (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l'architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 149

09. Φωτογραφία του Neurdein F., Boulogne-sur-Mer, μεταξύ 1890-1900

Πρόσβαση στα πρώτα παραθαλάσσια θέρετρα & τα οικονομικά συμφέροντα

Η επιτυχία ενός θέρετρου βασίζεται σε μια σειρά διαδοχικών παραγόντων, όπως η ανακάλυψή του από τους “εξερευνητές”, η προσβασιμότητα του, αλλά και η αξιοποίηση του από χρηματοοικονομικούς επενδυτές, οι οποίοι ήταν ως επί το πλείστον μονάρχες, καλλιτέχνες ή διασημότητες.²²

Όσον αφορά τον παράγοντα της προσβασιμότητας, μέχρι τη δεκαετία του 1730, στην Αγγλία, οι θαλάσσιες συνδέσεις είχαν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία παραθαλάσσιων πόλεων. Ελλείπει λιμανιού, η άφιξη με πλοίο πραγματοποιείται χάρη στην ειδικές θέσεις που τοποθετούνται στα άκρα των προβλητών. Από τη δεκαετία του 1850, η δημιουργία του σιδηροδρόμου ευνοεί την, άνευ προηγουμένου, επέκταση των παραθαλάσσιων θέρετρων. Τα ειδικά τραίνα, πάντα πολυτελή, διασχίζουν όλη την Ευρώπη και ενώνουν τους φημισμένους καλοκαιρινούς ή χειμερινούς προορισμούς.

Αυτή η ανάπτυξη των μέσων μεταφοράς οδηγεί σταδιακά στην δημιουργία παραλιακών κηπουπόλεων, ο σχεδιασμός των οποίων είτε βασίζεται στις προϋπάρχουσες πόλεις, είτε σχεδιάζονται εκ νέου. Το νέο σχέδιο βασίζεται σε ορθοκανονικό σύστημα ή στη μορφολογία του εδάφους και περιέχει ολόκληρες μονάδες αφιερωμένες σε δραστηριότητες περίθαλψης, ψυχαγωγίας και διαμονής.²³ Ωστόσο, η δημιουργία ενός παραθαλάσσιου θέρετρου συνεπάγεται και πολλαπλά οικονομικά συμφέροντα και παράγει σημαντικά έσοδα τόσο για τις εταιρίες τραπεζών ή μεταφορών, όσο και για τον τομέα των υπηρεσιών. Οι παράκτιες περιοχές αποτελούν μέσο ισχυρής εδαφικής κερδοσκοπίας, με αποτέλεσμα να διαιρούνται και συχνά να περνούν από τον δημόσιο τομέα στον ιδιωτικό.²⁴

Η ασκητική νοοτροπία και η ζήτηση θαλασσοθεραπειών και υδροθεραπειών μετατρέπεται σταδιακά σε ανάγκη για παροχές αναψυχής και άλλων απολαύσεων, με αποτέλεσμα τα οικοδομήματα για υδροθεραπεία να συμπληρώνουν το καζίνο και το ξενοδοχείο. Το παραθαλάσσιο θέρετρο οργανώνεται και αναπτύσσεται με βάση ένα τρίπτυχο αστικού εξοπλισμού: τα λουτρά, το ξενοδοχείο “grand palais” και το καζίνο. Οι υπόλοιπες εγκαταστάσεις ρυθμίζονται και οργανώνονται χωριστά ανάλογα με τη χρήση.²⁵

²²Bernard Toulrier, «De la pratique balnéaire à la construction de la ville», άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toulrier (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l’architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 17

²³Bernard Toulrier, «Le phénomène balnéaire, Invention et âge d’or des stations de bord de mer (1760-1929)», άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toulrier (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l’architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 64-65

²⁴Bernard Toulrier, «De la pratique balnéaire à la construction de la ville», άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toulrier (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l’architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 17

²⁵Bernard Toulrier, ο.π.

Τα “Grand Palais” είναι το ιδανικό σκηνικό στην ύπαιθρο για κάθε αστικό και αριστοκρατικό πελάτη, ο οποίος επιθυμεί να διατηρήσει τον τρόπο ζωής του και κατά τη διάρκεια των διακοπών. Συγκεντρώνει κάτω από τη στέγη του μεγάλους χώρους υποδοχής, ποικιλία από σαλόνια και τραπεζαρίες, συνοδευόμενα από μεγάλο αριθμό δωματίων, σε μεγαλείο εσωτερικής και εξωτερικής αρχιτεκτονικής. Κατά το μεσοπόλεμο κυριάρχησαν δύο τάσεις, αυτή των παραδοσιακών τοπικών στοιχείων, τα οποία εν τέλει δεν μπορούσαν να εφαρμοστούν σε μεγάλη κλίμακα, και αυτή του στιλιστικού εκλεκτικισμού.²⁶ Μέσα στα θέρετρα, εγκαινιάζονται νέοι χώροι συνάντησης, με αίθουσες υποδοχής, αίθουσες χορού, αίθουσες ανάγνωσης και αίθουσες παιχνιδιών - casino.

Παράλληλα, αναπτύσσεται η νοοτροπία του περιπάτου ως μια νέα ελιτιστική κοινωνική πρακτική με στόχο την περισυλλογή και τη διατήρηση της υγείας του σώματος. Αρχικά γίνεται μέσα σε οργανωμένους κήπους και αργότερα μεταφέρεται κατά μήκος της παραλίας πάνω σε αποβάθρες, όπου η διαδρομή προσφέρει απρόσκοπτη θέα. Επίσης, κατά μήκος του περίπατου πραγματοποιούνται υπαίθριες συναυλίες, φεστιβάλ, αθλητικές εκδηλώσεις και άλλα.

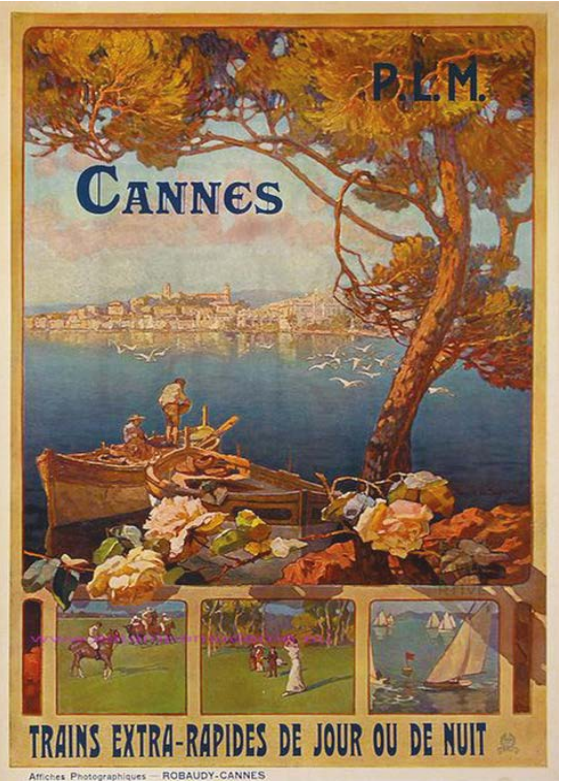

10. Παραλιακή βόλτα-Promenade de la Croisette, Κάννες, 1940

²⁶Frank Delorme, «Du grand hôtel au village-club, L’ hébergement collectif en bord de mer», άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toulrier (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l’architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 167-169

11. Ταξιδιωτική αφίσα “Vienne-Nice-Cannes-Express”, PLM Railway, 1904

12. Ταξιδιωτική αφίσα “Cannes”, PLM Railway

15. Ξενοδοχείο Negresco, Νίκαια, 1911-1913

13, 14. Κινητή καμπίνα μπάνιου με ράγες, San Sebastian, Ισπανία, 1908

16. Παραλιακή βόλτα-Promenade Anglais & παλάτι σε αποβάθρα, Νίκαια, Γαλλία, 18ος αιώνας

Διαμονή: από τα “Grands Hotels” στις κατοικίες

Αρχικά, η διαμονή στις ευρωπαϊκές ακτές περιορίζεται σε ξενοδοχεία τύπου “Grand Hotel”, όπου αναφέρονται σε ένα αριστοκρατικό και πλούσιο πελατολόγιο, το οποίο αναζητά ένα άνετο περιβάλλον, με σκοπό τη διατήρηση των κοινωνικών συνηθειών του αστικού τρόπου ζωής. Από το 1850 έως το 1895, τα ξενοδοχεία περιλαμβάνουν μεγάλο αριθμό δωματίων και μεγάλους χώρους υποδοχής. Κατά τη διάρκεια της Belle Epoque (1871-1914), τα ξενοδοχεία που ανθίζουν σε διεθνώς αναγνωρισμένα θέρετρα, αποκτούν τη μορφή παλατιών και είναι σχεδιασμένα να διαθέτουν μεγαλοπρέπεια τόσο εξωτερικό όσο και εσωτερικό. Παράλληλα, ο τομέας της διαμονής συμπληρώνεται και με άλλου είδους εγκαταστάσεις, όπως μικρότερα ξενοδοχεία και επιπλωμένες πανσιόν, ενώ η κοινωνική ελίτ αρχίζει να αποικιά την επιθυμία για απόκτηση παραθαλάσσιων εξοχικών κατοικιών. Οι κατοικίες αυτές είναι διαφόρων μεγεθών και παίρνουν μορφές αρχοντικών, κάστρων, ξενώνων, εξοχικών σπιτιών ή bungalows. Οι βίλες αυτές ανοίγουν προς το τοπίο, εισχωρούν στο περιβάλλον και τοποθετούνται στο κέντρο του οικοπέδου ή ευθυγραμμισμένες στην ακτογραμμή. Αποτελούν επιτυχημένα μοντέλα της αγοράς και δημοσιεύονται στους καταλόγους για χρήση από αρχιτέκτονες και πελάτες.²⁷

17. Εξοχική κατοικία “Tethys”, αρχιτέκτονας Roger-Henri Expert, Pyla-sur-Mer, 1924-1926

18. Εξοχική κατοικία n°10, αρχιτέκτονες Victor Lesage & Charles Miltgen, Dinard, 1920

19. Εξοχική κατοικία ‘Bischoffsheim’, αρχιτέκτονας Charles Garnier, Bordighera, 1875

²⁷Claude Laroche, «Loisirs balneaires. Lieux de divertissement (1750-1930) », άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toulier (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l’architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 197

2.1.2 ΝΕΕΣ ΠΑΡΑΛΙΑΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ & ΜΑΖΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ανακάλυψη ελεύθερου χρόνου & χωροταξικά προγράμματα

Με τη λήξη του πολέμου και την οικονομική ύφεση του 1930, εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια αλλαγής της παραθαλάσσιας τουριστικής ανάπτυξης. Τα θέρετρα έχουν ερημωθεί, τα έσοδα των καζίνο έχουν μειωθεί κατά το ήμισυ και όλα τα έργα σταματούν. Το τέλος της συμμετοχής σε αγγλικές επενδύσεις και της άφιξης μιας πλούσιας πελατείας είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο μιας τουριστικής οικονομίας, η οποία είχε βασιστεί στις πλούσιες ελίτ. Παράλληλα, το 1936, το Λαϊκό Μέτωπο κερδίζει τις βουλευτικές εκλογές και δύο εβδομάδες αργότερα, η Εφημερίδα της Κυβερνήσεως δημοσιεύει νόμο για την καθιέρωση δεκαπενθήμερης αδειάς τον χρόνο. Έτσι, ο αριθμός των επισκεπτών στις παραλίες αυξάνεται σε μεγάλο βαθμό και σταδιακά δημιουργείται ένα άλλο οικονομικό μοντέλο, βασισμένο στην πρόσβαση στη θάλασσα, όχι μόνο από μια πλούσια πελατεία, αλλά από όλους.²⁸

Στη Γαλλία, αυτές οι δεκαετίες χαρακτηρίζονται από κρατικό παρεμβατισμό όσον αφορά τον προγραμματισμό του χωροταξικού σχεδιασμού και την ανάπτυξη του παραθαλάσσιου τουρισμού, με αποτέλεσμα αξιοσημείωτη αλλαγή στο φυσικό τοπίο και στην κλίμακα των επιχειρήσεων. Σε όλη την Ευρώπη, αυτή η αισιόδοξη περίοδος επιβεβαιώνει την πίστη της στην πρόοδο και στον εκσυγχρονισμό και επέφερε τη γέννηση νέων πρακτικών. Μακριά από τα θεραπευτικά λουτρά, η παραλία είναι πλέον ένας χώρος μαυρίσματος και διασκέδασης που συνοψίζει το περίφημο μότο του Γάλλου μουσικού Gainsbourg, του καλοκαιριού του 1978, “Sea, Sex and Sun”.

Ο μαζικός τουρισμός γίνεται αντικείμενο προγραμμάτων που μελετάται από όλα τα καθεστώτα, είτε αυταρχικά είτε πρωτοποριακά. Το 1937, τα Διεθνή Συνέδρια Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής επιλέγουν το θέμα ‘Κατοίκηση & Ελεύθερος χρόνος’. Η Γερμανία επιδιώκει να εξορθολογήσει τον μαζικό τουρισμό με τον αρχιτέκτονα C. Klotz ο οποίος σχεδιάζει στο νησί Rugen το παραθαλάσσιο θέρετρο της Prora, όπου προορίζεται για να φιλοξενήσει 20.000 εργαζόμενους σε διακοπές. Η φασιστική Ιταλία αποικίζει και οργανώνει την ακτογραμμή της συνδυάζοντας την εθνική παράδοση με τον φουτουρισμό. Στην Ισπανία, μεταξύ 1932 και 1937, η ομάδα αρχιτεκτόνων GATCPAC φαντάζεται μια πόλη διακοπών που θα συνδέεται με τη Βαρκελώνη με αυτοκινητόδρομο.²⁹

²⁸Richard Klein, «Le bord de mer pour tous, Nouveaux programmes et villes Nouvelles (1930-1975)», άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toulrier (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l’architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 73

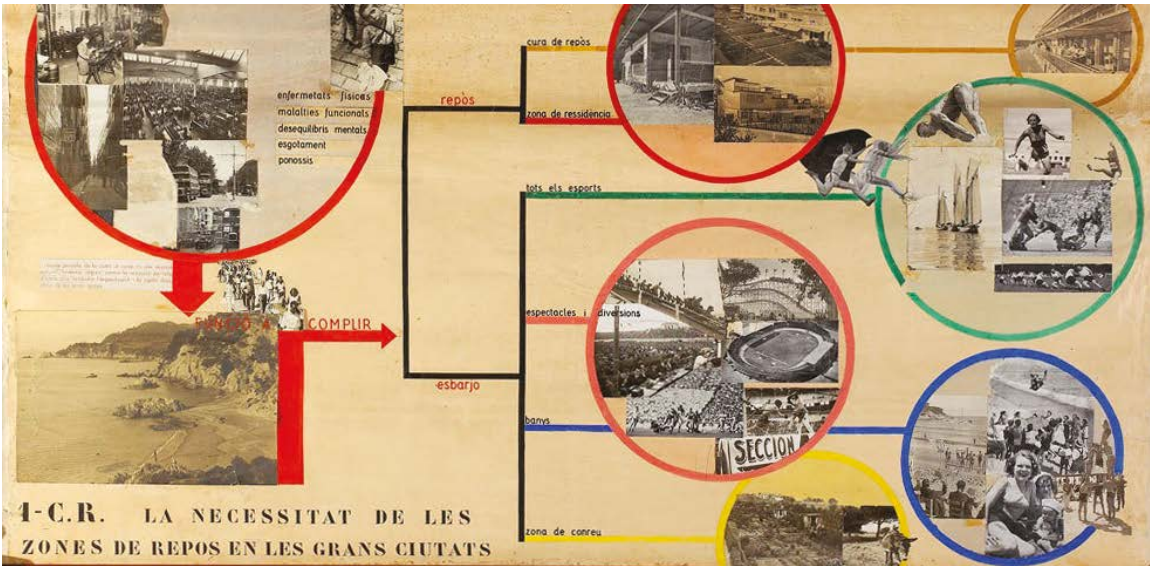
²⁹Richard Klein, ο.π

20, 21. Βιβλίο Συνεδρίου ‘Logis & Loisirs’ στο Παρίσι

22. Παραθαλάσσιο θέρετρο ‘Prora’ στο νησί Rugen, αρχιτέκτονας C. Klotz

23. Πινακίδα παρουσίασης παραθαλάσσιας πόλης διακοπών, ομάδα αρχιτεκτόνων GATCPAC, Βαρκελώνη, Ισπανία, 1932

24, 25. Φωτογραφίες του Robert Doisneau, 1954-1959

Το αυτοκίνητο ως σύμβολο ατομικής ελευθερίας

Ήδη από το 1935 στα έργα περιφερειακής χωροταξίας συμπεριλαμβάνονται μέτρα για τη διατήρηση της αισθητικής των παράκτιων τοπίων και για τη διευκόλυνση της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η επικαιροποίηση του γενικού σχεδίου των περιοχών στο διαμέρισμα Βαρ, στη νοτιοανατολική Γαλλία.³⁰ Από τη δεκαετία του 1950, γίνονται πολλές μετακινήσεις σε καλοκαιρινό ρυθμό διακοπών, με αυτοκίνητα γεμάτα με παιδιά και βαλίτσες. Αυτές οι σκηνές αποθανατίζονται από φωτογραφίες και ταινίες, το ρομαντισμό, τα τραγούδια και τα κόμικς. Το αυτοκίνητο, το σύμβολο της ατομικής ελευθερίας και του “αμερικάνικου στυλ”, κυριαρχεί στις ακτές της Μεσογείου και στα προάστια του Παρισιού. Το 1946, στο Παρίσι, πραγματοποιείται έκθεση με θέμα τις Αμερικάνικες Τεχνικές Οικισμού και Αστικής Ανάπτυξης και παρατίθεται το παράδειγμα της παραλίας Jones Beach έξω από τη Νέα Υόρκη, η οποία καταφέρει και απορροφά μεγάλο αριθμό επισκεπτών χάρη στο οδικό δίκτυο και στους μεγάλους χώρους στάθμευσης. Έτσι, γίνεται συζήτηση για τις απαιτήσεις του γαλλικού οδικού δικτύου, το οποίο χρειάζεται συντήρηση σε κάποια σημεία, ανακατασκευή σε άλλα, καθώς και εξοπλισμό. Το 1954, φτάνει στη Γαλλία άλλη μια αμερικάνικη επιρροή, τα “motel”, με συγκεκριμένη τυπολογία και μεγάλους χώρους στάθμευσης.³¹

Νέες παραλιακές μέθοδοι & πειραματισμοί

Ο μαζικός τουρισμός επέφερε μεγάλες αλλαγές σε αρκετά παραλιακά μέτωπα της Ευρώπης καθώς και αναδιαμορφώσεις ολόκληρων περιοχών σε πειραματική διάθεση. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί και το Berck-sur-Mer, στο οποίο εφαρμόζεται ένα αυστηρό σχεδιαστικό μοντέλο ανακατασκευής, με ψηλά κτίρια που έφταναν έως και τους 17 ορόφους και λειτουργίες που συνδύαζαν την παραλία και την ιατρική. Αντιθέτως, η επέμβαση στο Sanary-sur-Mer αντιμετωπίζεται με μια ευαισθησία ως προς το τοπίο, με χρήση παραδοσιακών υλικών και τη διατήρηση ενός μεσογειακού στυλ.³² Μέσα σ’ αυτό το κλίμα της επανεξέτασης της εθνικής ανασυγκρότησης, βρίσκεται και το περιοδικό “Urbanisme”, το οποίο παρουσιάζει και την ανακατασκευή της πόλης Royan, το 1956. Στο σχέδιο ανάπτυξης περιλαμβάνεται και η αξιοποίηση της νέας παραλίας Charente καθώς και η κατασκευή καζίνο. Το πρότζεκτ έχει επιρροές από το βραζιλιάνικο μοντερνισμό και τον τροπικό χαρακτήρα.³³

³⁰Richard Klein, ο.π

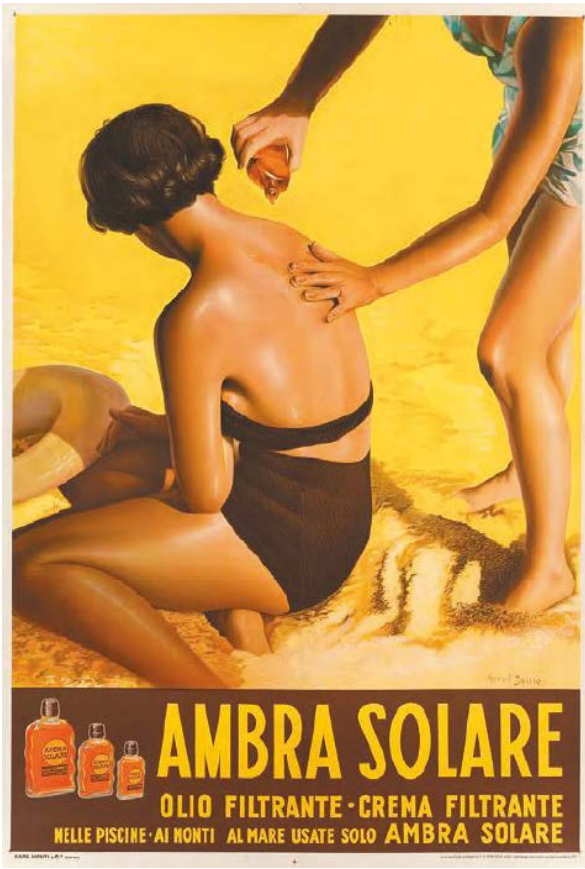
³¹Richard Klein, ο.π, σελ. 80-81

³²Richard Klein, ο.π

³³Richard Klein, ο.π, σελ. 75

26. Αφίσα του A. Molusson, 1938-1939

27. Αφίσα του Herve Baille, 1938

28. Η Grace Kelly σε σκηνή από την ταινία 'To catch a thief' του Alfred Hitchcock στη γαλλική ριβιέρα, 1955

Παραλιακές δραστηριότητες

Το προφίλ των παραλιακών περιοχών έχει αλλάξει σε μεγάλο βαθμό και οι ακτές φιλοξενούν νέες δραστηριότητες και εγκαταστάσεις για τους επισκέπτες, όπως ξενώνες νεότητας, καλοκαιρινές κατασκηνώσεις, κατασκηνώσεις ιαματικών λουτρών και υπαίθρια ξενοδοχεία. Το κάμπινγκ γίνεται ένας από τους βασικότερους τρόπους παραθερισμού καθώς είναι η μέγιστη απόλαυση για τους επισκέπτες, οι οποίοι επιθυμούν να αναπνεύσουν καθαρό αέρα και να απολαύσουν τον ήλιο, ως αντίδοτο στην πολυάσχολη και μηχανοποιημένη ζωή της πόλης. Από το 1953, η θαλασσοθεραπεία επανέρχεται με νέες επιστημονικές βάσεις. Αρκετά θέρετρα επιλέγουν ξανά τη δημιουργία κέντρων θαλασσοθεραπείας. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι και αυτό του Le Touquet, από τους Louis Michel και Peter Quetelart, το 1971-1973, όπου εκτός από το ξενοδοχείο κατασκευάζεται και κέντρο θαλασσοθεραπείας ως μια νέα εκδοχή των παλιών εγκαταστάσεων κολύμβησης.³⁴ Επίσης, τα αθλητικά και ψυχαγωγικά προγράμματα αποτελούν απαραίτητο εξοπλισμό για τα ενεργά θέρετρα, ενώ κατασκευάζονται και υδάτινα πάρκα ως “απελπισμένες προσπάθειες για ανανέωση των παράκτιων απολαύσεων”. Παράλληλα, η σύγχρονη ιστιοπλοΐα, η οποία συνδυάζει τα θαλάσσια σπορ και τη βαρκάδα, εμφανίζεται στη δεκαετία του 1960 ενώ στις γαλλικές ακτές εμφανίζονται πολλά θαλάσσια σπορ. Με την εμφάνιση της ιστιοπλοΐας, τα παραθαλάσσια θέρετρα δεν σχεδιάζονται πλέον χωρίς τη μαρίνα τους.³⁵

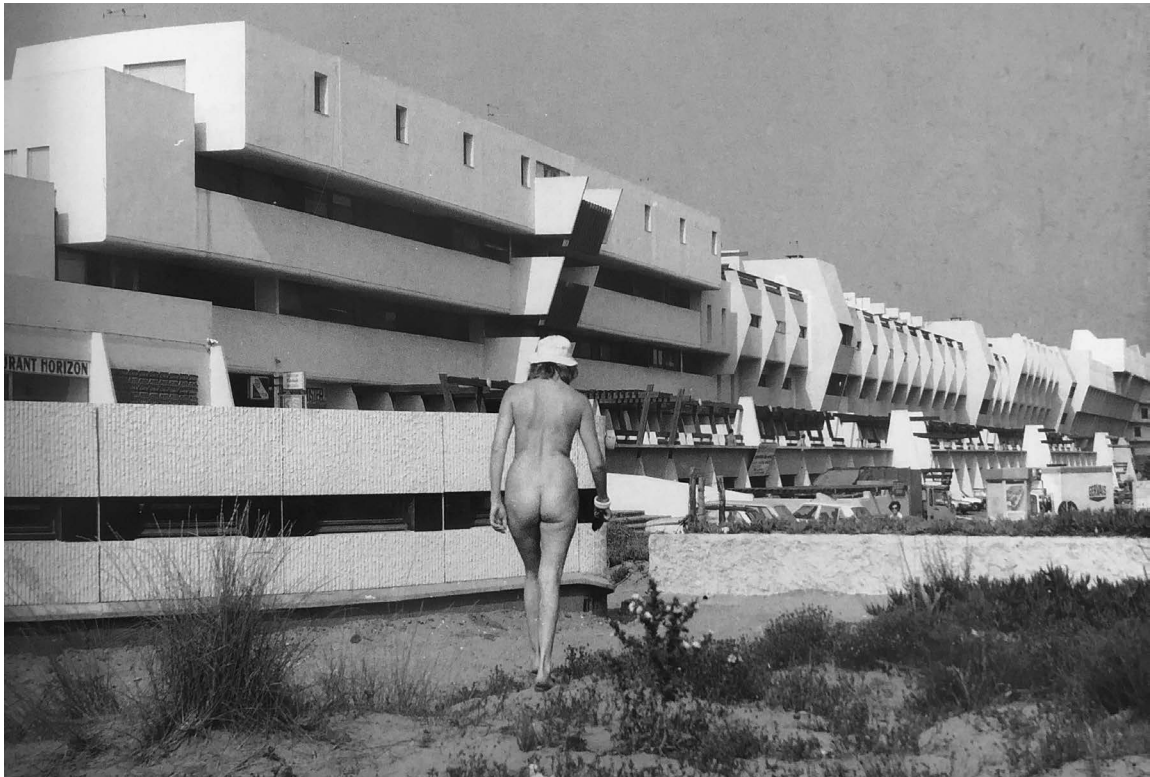
Ανάπτυξη προγραμματίων σχεδιασμού ακτών

Η Διυπουργική Διεύθυνση Περιφερειακού Σχεδιασμού και Περιφερειακής Εγκυκλοπαιότητας “DATAR” ιδρύει τοπικές αποστολές το 1963 στην Languedoc-Roussillon, και το 1967 στην Aquitaine, περιφέρειες της Γαλλίας, με σκοπό την ανάπτυξη προγραμμάτων σχεδιασμού. Για πρώτη φορά, η ακτογραμμή αντιμετωπίζεται ως σύνολο και ο σχεδιασμός προβλέπει εναλλαγή φυσικών και οικιστικών περιοχών. Προβάλλει οδικά δίκτυα και αυτοκινητόδρομους πίσω από την ακτή, επιτρέποντας την άφιξη παραθεριστών. Τέλος, προσφέρει μια πλήρη προσφορά εξοπλισμού αναψυχής και κατοικίας (κατοικίες, ξενοδοχεία, μαρίνες, χωριά διακοπών, κάμπινγκ) που οργανώνονται γύρω από τις νέες μαρίνες. Ο στόχος του κράτους είναι να περιορίσει τις περιβαλλοντικές ζημιές και τη «σχυροδότηση» της θάλασσας. Την ίδια περίοδο, η ιδιωτική πρωτοβουλία δεν χάνει τη σημασία της και συνεχίζει να φέρει έργα, μερικές φορές μεγάλες διαστάσεις, κυρίως στην Κυανή Ακτή.³⁶

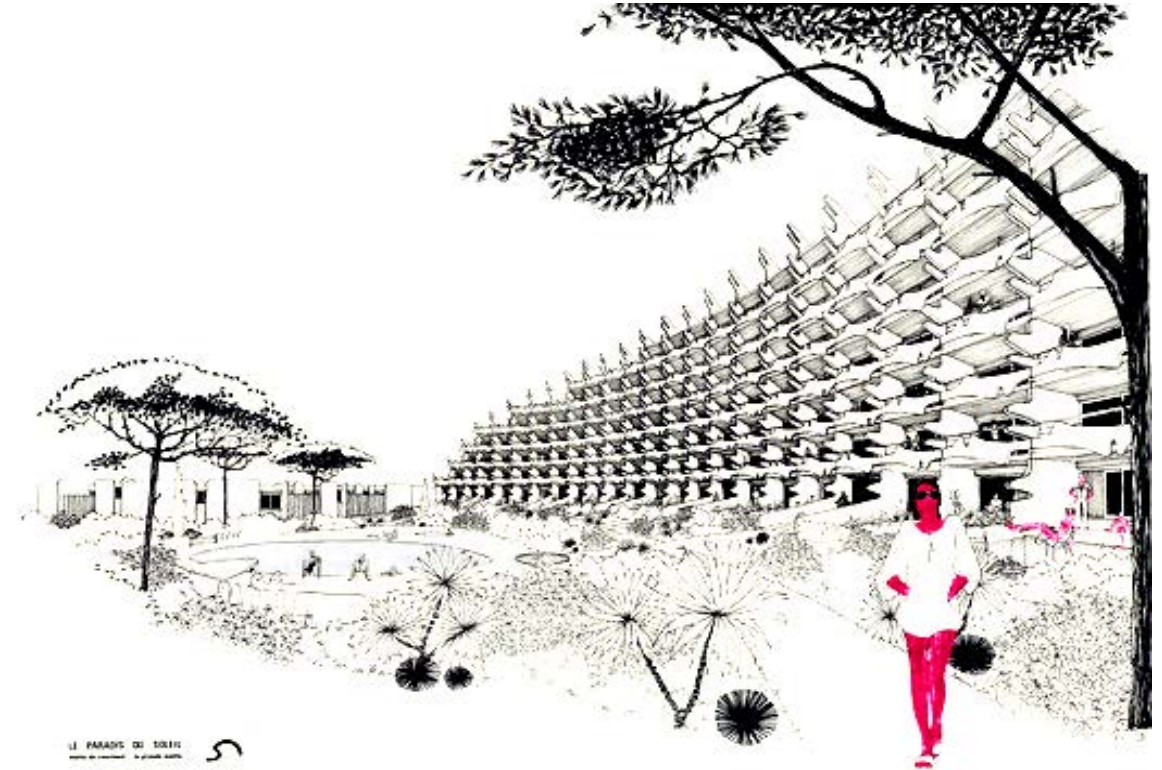
³⁴Richard Klein, ο.π., σελ. 85-86

³⁵Bernard Toullet, «Le phénomène balnéaire, Invention et âge d'or des stations de bord de mer (1760-1929)», άρθρο στο βιβλίο *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, Bernard Toullet (επιμ.), εκδ. LINEART & Cité de l'architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016, σελ. 47

³⁶Richard Klein, ο.π., σελ. 88

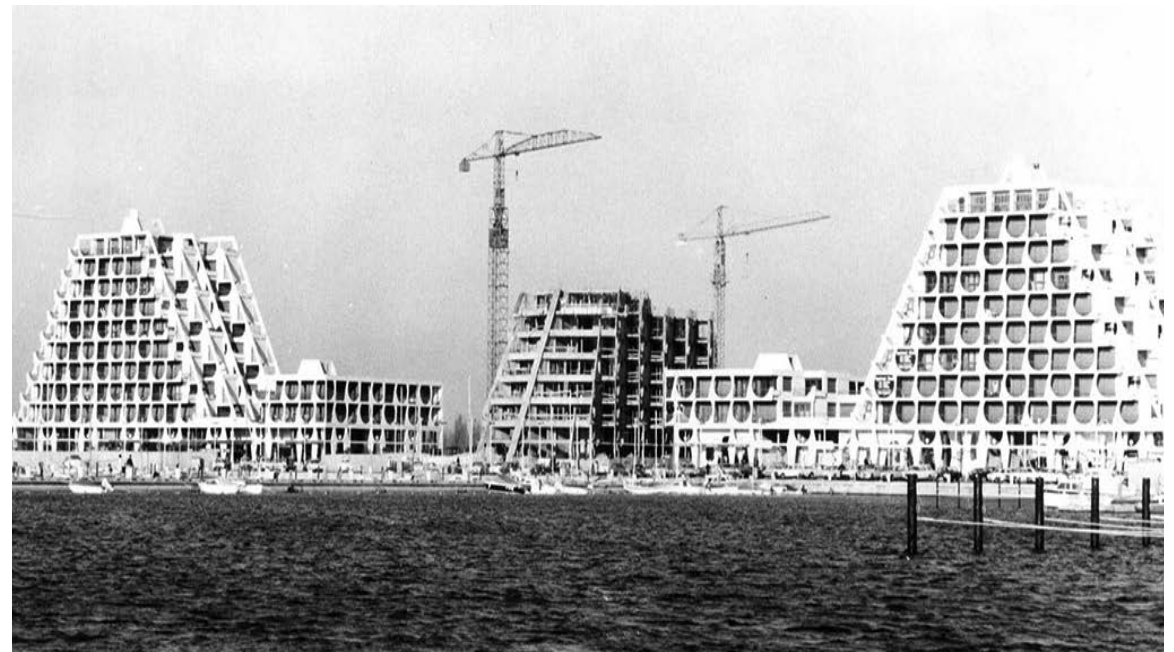
29. 'Héliopolis', Le cap d'agde, Γαλλία, 1971

31. Κτίριο 'Le Paradis du soleil', La Grand-Motte, Γαλλία, 1976-1979

30. Σχέδιο της περιοχής Royan, αρχιτέκτονας Claude Ferret, 1946

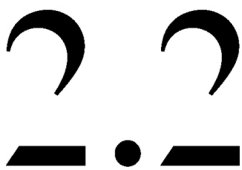
32. Φωτογραφία κατασκευής κτίριου 'Le Paradis du soleil', La Grand-Motte, Γαλλία, 1976

33. Villa Malaparte, αρχιτέκτων Adalberto Libera, Capri, Ιταλία, 1937

34. Η Brigitte Bardot σε σκηνή από την ταινία 'Le Mepris' στη Villa Malaparte, 1963

Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΡΙΒΙΕΡΑ

2.2.1 Η ΦΑΛΗΡΙΚΗ ΑΚΤΗ ΩΣ ΠΡΩΤΗ ΠΑΡΑΛΙΑΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΣ & Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1834-1914

Η ανοικοδόμηση της Αθήνας & η αξιοποίηση των αττικών ακτών

Το 1834 η Αθήνα ανακηρύσσεται ως πρωτεύουσα του νέου Ελληνικού Κράτους, και ως τα τέλη του 19ου αιώνα πραγματοποιούνται σημαντικά έργα, ενώ η πόλη έχει αρχίσει να αποκτά σταδιακά αστική συγκρότηση. Μια νέα πόλη δημιουργείται στα ερείπια της αρχαίας δοξασμένης Αθήνας, ξεπερνώντας το προφίλ μια μικρής ανατολικής πόλης και το περιορισμένο πλαίσιο της χώρας, προσπάθεια που αποτελεί «ευρωπαϊκή υπόθεση».³⁷ Μέσα στο κλίμα εκσυγχρονισμού του νεοσύστατου ελληνικού Κράτους, η Αθήνα ανοικοδομείται και ξαναζωντανεύει. Εκείνη την περίοδο παρατηρείται και η πρώτη ενασχόληση των κατοίκων για την αξιοποίηση των αττικών ακτών του Σαρωνικού, καθώς πρόκειται για περιοχές που διαθέτουν πλεονεκτήματα θέας και γεινιάσης με τη θάλασσα.³⁸ Πρόκειται για μια περίοδο όπου νέοι οικισμοί ιδρύονται σε όλη τη χώρα με διοικητικές πράξεις, και παράλληλα εμφανίζεται σε συγκριτικά πολύ περιορισμένη κλίμακα μια άλλου τύπου εγκατάσταση, από νέους αποίκους της υπαίθρου, που δραπετεύουν από την πόλη ατομικά, χωρίς όμως να χάσουν τελείως τους δεσμούς μαζί της.³⁹ Αξίζει εδώ να μεταφέρουμε την παραστατική μαρτυρία ενός Αθηναίου που γύρω στο 1880 έχτισε σπίτι «εκεί κάτω, παρά την φαληρικήν ακτήν, δελεασθείς εκ των θέληητρων της φύσεως».⁴⁰

³⁷Μαρμαράς Β. Εμμανουήλ, *Για την Αρχιτεκτονική και την Πολεοδομία της Αθήνας*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2012, σελ. 31

³⁸Καρδαμήτση-Αδαμή Μάρω, «Οι ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 174

³⁹Φίλιππίδης Δημήτρης, *Προόστια και Εξοχές της Αθήνας του '30*, εκδ. Όλιος, Αθήνα, 2006, σελ. 13

⁴⁰Άρθρο «Εκ του Φαλήρου», *Εφημερίδα Αιών*, 5.1.1884

Ο τομέας των μεταφορών

Βασικός παράγοντας για την αξιοποίηση των ακτών αποτελεί η σύνδεση τους με το κέντρο της Αθήνας και τον Πειραιά. Ήδη τα πρώτα χρόνια του ελληνικού κράτους λειτουργούσε καρόδρομος που συνέδεε την Αθήνα με το Νέο Φάληρο, στη θέση της σημερινής Λεωφόρου Συγγρού, και κάλυπτε τις ανάγκες μεταφοράς ανθρώπων και αγαθών.⁴¹ Μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής του σιδηροδρόμου το 1869, που συνδέει το Θησείο με τον Πειραιά, το 1887, με διάταγμα του βασιλιά Γεωργίου Α', αποφασίζεται παράκαμψη για να συνδέσει τις λουτρινές εγκαταστάσεις της ακτής του Φαλήρου, περιοχή που αποτέλεσε τον πρώτο παραθαλάσσιο θερινό προορισμό τη πόλης.⁴² Την ίδια περίοδο ξεκινά η λειτουργία του τραμ, το οποίο είχε αφετηρία στην οδό Πανεπιστημίου και κατέληγε στις Τζιτζιφιές.⁴³ Στη συνέχεια, το 1898 ξεκινά η κατασκευή της Λεωφόρου Συγγρού, εργασίες βέβαια που θα τελειώσουν πολύ αργότερα, κατά τη διακυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου.⁴⁴ Αυτή η υποτυπώδης ανάπτυξη του κυκλοφοριακού δικτύου, όπου συμβαδίζει βέβαια με τον μικρό αριθμό τροχοφόρων της εποχής, σε συνδυασμό με την σύνδεση με το σιδηροδρομικό δίκτυο ή τραμ, κάνει το Φάληρο εκείνης της δεκαετίας να πλεονεκτεί σε σχέση με τα άλλα προάστια της Αθήνας, γεγονός που φαίνεται και από την πληθυσμιακή του δυναμική.⁴⁵

35. Λεωφόρος Συγγρού, 1905

⁴¹Μαργαρίτη Φωτεινή, «Η «ανακάλυψη» της Συγγρού και η γενιά του '30», άρθρο στην εφημερίδα *Το Βήμα*, 23.10.2005

⁴²Αίσωπος Γιάννης, «Αρχαιολογία, ιαματικά λουτρά και Grands Hotels», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 334

⁴³Μαρμαράς Β. Εμμανουήλ, ο.π., σελ. 25

⁴⁴Μαργαρίτη Φωτεινή, ο.π.

⁴⁵Φίλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 27

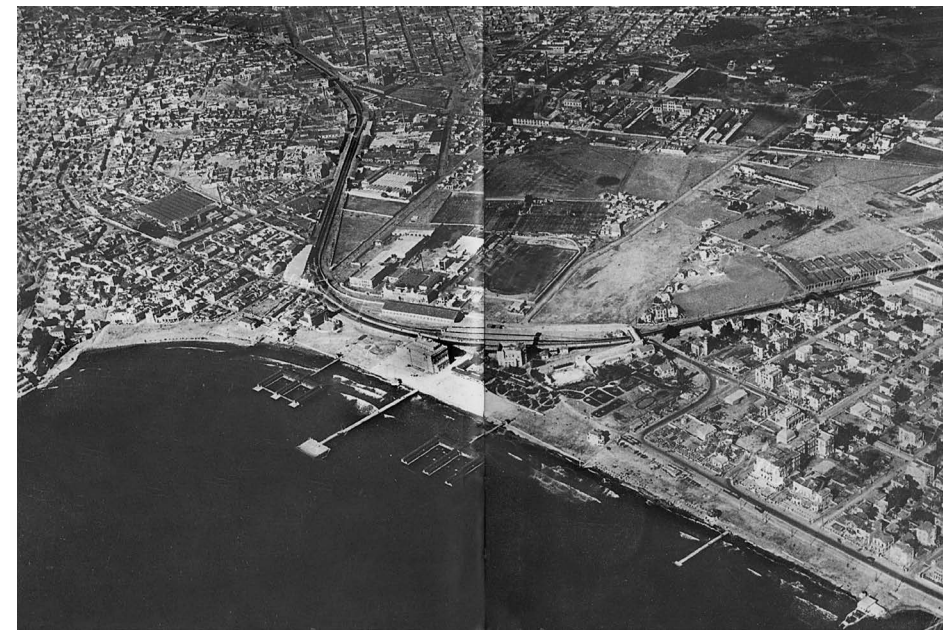
36. Οι γραμμές του σιδηροδρομικού στο Φάληρο & η κατοικία Βλάχγαλη

37. Οι νέες γραμμές του τραμ στο Παλιό Φάληρο

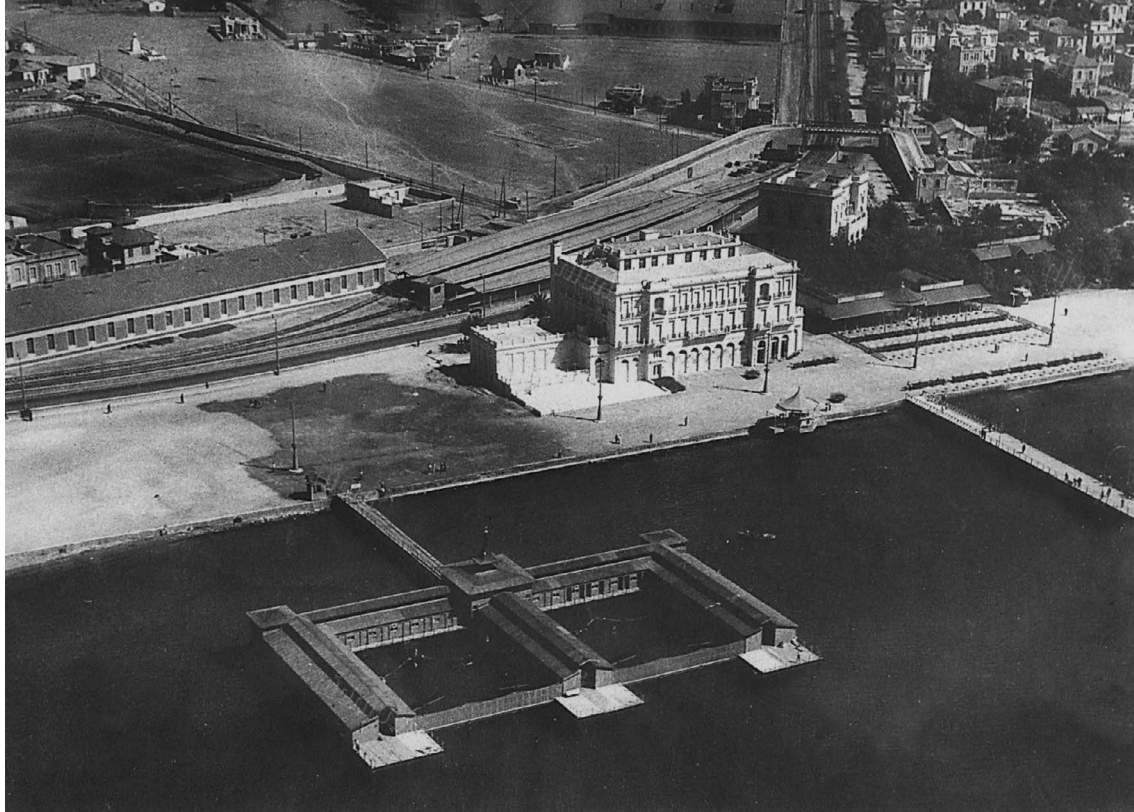
Η Φαληρική Ακτή

Η Ακτή του Φαλήρου αποτέλεσε τον πρώτο παραθαλάσσιο θερινό προορισμό της πόλης και το 1881 κατασκευάστηκαν οι πρώτες καμπίνες θαλάσσιων λουτρών. Παράλληλα, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού και η σταδιακή κατάργηση των γεωφυσικών συνόρων είχε ως αποτέλεσμα περισσότεροι άνθρωποι να μπορούν να ταξιδεύουν σε μεγαλύτερες αποστάσεις για λόγους αναψυχής. Το ξενοδοχείο γίνεται συγχρόνως εμπορική επιχείρηση και καταναλωτικό αγαθό, με το “Grand Hotel” να αποτελεί την πλέον πολυτελή εκδοχή του σε διεθνές επίπεδο. Τα ξενοδοχεία αυτά θα γνωρίσουν μεγάλη άνθιση μέχρι τα χρόνια του Μεσοπολέμου και στην Ελλάδα θα αποτελέσουν δημοφιλείς προορισμούς. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το “Μέγα Ξενοδοχείον του Σταθμού” στο Νέο Φάληρο, το οποίο έγινε παράλληλα με την κατασκευή κι άλλων σημαντικών έργων, όπως ο παραθαλάσσιος περίπατος, το θέατρο του Φαλήρου, η αναμόρφωση των υπαρχόντων θαλάσσιων λουτρών, η ανοικοδόμηση ιδιωτικών επαύλεων προς πώληση και εκμίσθωση, και αργότερα η κατασκευή της εξέδρας του Νέου Φαλήρου το 1891, και το ποδηλατοδρόμιο το 1895, για τις ανάγκες των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων του 1896.⁴⁶ Επίσης, το 1901 άνοιξε τις πύλες του στο Παλιό Φάληρο ένα θαυμάσιο και πρωτοποριακό έργο, που δυστυχώς δεν ευτύχησε να επιζήσει ούτε καν δυο δεκαετίες, ο ζωολογικός κήπος της Αθήνας.

38. Αεροφωτογραφία του Νέου Φαλήρου

⁴⁶Πανδής-Αγαθοκλή Βάννα, *Η Ιστορία του νέου Φαλήρου μέσα από τους δρόμους του*, εκδ. Όμβρος, Βιβλιοθήκη Μελετών και Δοκιμίων, XEN Νέου Φαλήρου

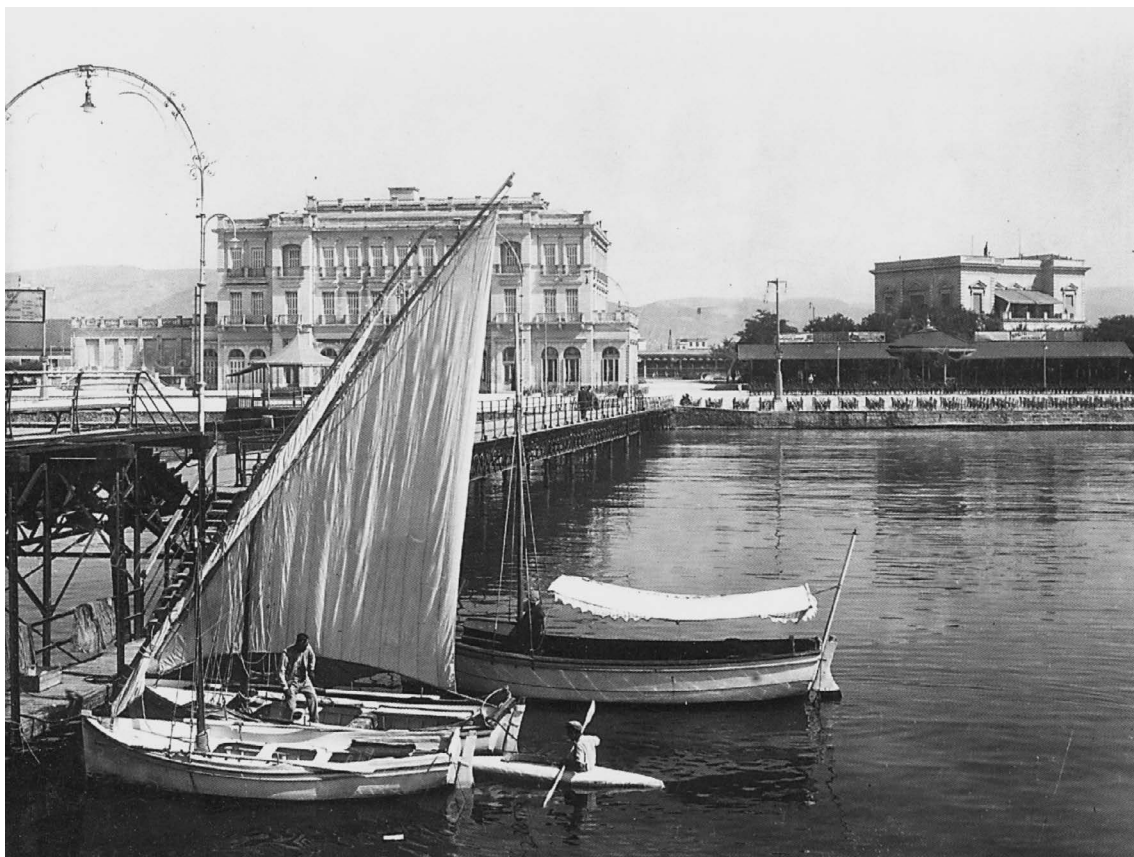
39. Αεροφωτογραφία Νέου Φαλήρου

40. Η θαλάσσια εξέδρα του Νέου Φαλήρου & το Μέγα Ξενοδοχείο του Σταθμού

41. Θαλάσσιες καμπίνες λουτρών στο Νέο Φάληρο

42. Παραθαλάσσιος περίπατος Νέου Φαλήρου

43. Ξύλινη εξέδρα μέσα στη θάλασσα, Νέο Φάληρο

44. Ξύλινη εξέδρα Νέου Φαλήρου

45. Ζωολογικός κήπος Νέου Φαλήρου

Ένα ακόμα παράδειγμα σχεδιασμένο κατά τα πρότυπα των grand hotels των ευρωπαϊκών λουτροπόλεων αποτελεί το ξενοδοχείο Ακταίων, που χτίζεται το 1903.⁴⁷ Πρόκειται για έργο του αρχιτέκτονα Πάνου Καραθανασόπουλου, μαθητή του Ernst Ziller και έχει 160 δωμάτια. Αργότερα το ξενοδοχείο μετονομάστηκε σε “Ακταίων Palace” και μπροστά από το ξενοδοχείο υπήρχε εξέδρα όπου φιλοξενούσε κολυμβητική σχολή και στον περιβάλλοντα χώρο του κτιρίου υπήρχε περίπτερο, όπου φιλοξενούταν η μπάντα του ξενοδοχείου. Κατά τους βαλκανικούς πολέμους το Ακταίων μετατράπηκε σε ναυτικό νοσοκομείο ενώ στο διάστημα 1935-1956 φιλοξένησε τον πρώτο κινηματογράφο του Φαλήρου.⁴⁸

46. Ξενοδοχείο Ακταίων , αρχιτέκτων Π. Καραθανασόπουλος, 1903

47. Φωτογραφία εποχής έξω από το ξενοδοχείο Ακταίων

⁴⁷Καρδαμήτση-Αδαμή Μάρω, ο.π.

⁴⁸Λίσωπος Γιάννης, ο.π.

Γραφείο Ξένων και Εκθέσεων

Η πρώτη προσπάθεια για τη δημιουργία νομικού πλαισίου για τον τουρισμό που σταδιακά θα αντικατασταθεί με τον περιηγητισμό, χρονολογείται το 1914 με την ίδρυση του Γραφείου Ξένων και Εκθέσεων. Ανάμεσα στις αρμοδιότητες της νεοσύστατης υπηρεσίας ήταν μεταξύ άλλων η μέριμνα για τις συγκοινωνίες, η εποπτεία των ξενοδοχείων, η φροντίδα για τον εξωραϊσμό των πόλεων και των αρχαιολογικών χώρων, η ευθύνη για τη λειτουργία των λουτροπόλεων, η οργάνωση και η εποπτεία εορτών και παραστάσεων και η διαφήμιση της χώρας στο εξωτερικό.⁴⁹ Λίγο νωρίτερα, το 1884, είχε ξεκινήσει και η επιστημονική έρευνα του Ναού του Ποσειδώνα στο Σούνιο από τον αρχαιολόγο-αρχιτέκτονα W. Dorpfeld, Διευθυντή του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Ο αρχαιολόγος Βαλέριος Στάης ανέσκαψε συστηματικά, την περίοδο 1897-1913, με δαπάνη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας το ιερό, το τείχος και τον οικισμό, ενώ από το 1875 πραγματοποιούνται εργασίες για τη στερέωση και αναστύλωση του ναού.

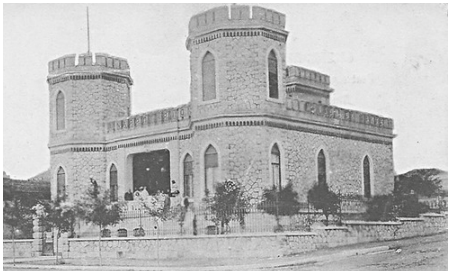

48. Φωτογραφία του Π. Μωραΐτη, Ναός του Ποσειδώνα & ιστιοφόρο, Σούνιο, 1900

⁴⁹Κολώνας Βασίλης, «Τουριστικές Εγκαταστάσεις στην Ελλάδα 1950-1974», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 63

Εξοχικές κατοικίες

Ο τομέας του τουρισμού και οι εγκαταστάσεις διαμονής συμπληρώνονται με την ανοικοδόμηση εξοχικών κατοικιών. Οι πρώτες εξοχικές κατοικίες παρατηρούνται στα τέλη του 19ου αιώνα, λόγω την ταχείας ανάπτυξης του κέντρου της πόλεως και της σύνδεσης των παραλιακών προαστίων με αυτό. Το Φάληρο αποτελεί μια από τις πρώτες συνοικίες στις οποίες παρατηρήθηκαν εξοχικές επαύλεις.⁵⁰ Η αρχιτεκτονική τους ήταν κατά κύριο λόγο “αντικλασικιστική”, όρος που αναφέρεται από τον Δημήτρη Φιλιππίδη, όπως και στα υπόλοιπα προάστια της Αττικής εκείνης της περιόδου.⁵¹ Με άλλα λόγια, ο ελληνικός νεοκλασικισμός δέχεται εντονότερες δόσεις από στοιχεία που προέρχονται από τον ευρωπαϊκό εκλεκτικισμό. Έτσι πραγματοποιούνται κατοικίες με αρχιτεκτονική γοτθική, ρουστίκ και αστική με ξύλινες διακοσμήσεις.⁵² Αυτοί οι γραφικοί τύποι προαστιακής αρχιτεκτονικής αποτελούν μια πρώτη και πιο συντονισμένη επανάσταση ενάντια στο κλασικιστικό μονοπώλιο της αρχιτεκτονικής εκείνης της περιόδου, ίσως και της αρχιτεκτονικής της πόλης.

49. Κατοικία Α. Ποσειδώνα & Τρίτωνος, Π. Φάληρο

50. Κατοικία Εθν. Μακαρίου & Φαληρέως, Ν. Φάληρο

51. Κατοικία Ελ. Βενιζέλου 8, Π. Φάληρο

52. Κατοικία Φαληρέως 5, Ν. Φάληρο

⁵⁰Φιλιππίδης Δημήτρης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1984, σελ.117

⁵¹Φιλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ.125

⁵²Φιλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ.135-136

Γενικότερα, στα μέσα του 19ου αιώνα γίνεται η πρώτη τουριστική παραθεριστική αξιοποίηση των ακτών, με ξενοδοχεία, εστιατόρια, θεάματα, χορούς, πολιτιστικά δρώμενα και πλήθος άλλων εκδηλώσεων. Το προάστιο του Φαλήρου, το οποίο αποτελεί κι ένα από τα πρώτα προάστια της Αθήνας, τότε γνώρισε μια ραγδαία ανάπτυξη και καθιερώθηκε ως κοσμικό σημείο αναφοράς τόσο για τους κατοίκους της Αθήνας και του Πειραιά, όσο και για πλήθος επισκεπτών και τουριστών.⁵³ Ωστόσο, με την αρχή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, λόγω της καταλληλόλητας της περιοχής, μεταφέρονται στο Νέο Φάληρο στρατιωτικά σώματα και μετέπειτα δημιουργούνται αεροπορικές βάσεις, με αποτέλεσμα την μετατροπή του χαρακτήρα της περιοχής.

53. Θαλάσσιες καμπίνες λουτρών στο Ν. Φάληρο, 1912

⁵³Πανδής-Αγαθοκλή Βάνα, ο.π.

MONTE-KARLO

(ΑΝΑΤΟΛΗΣ)

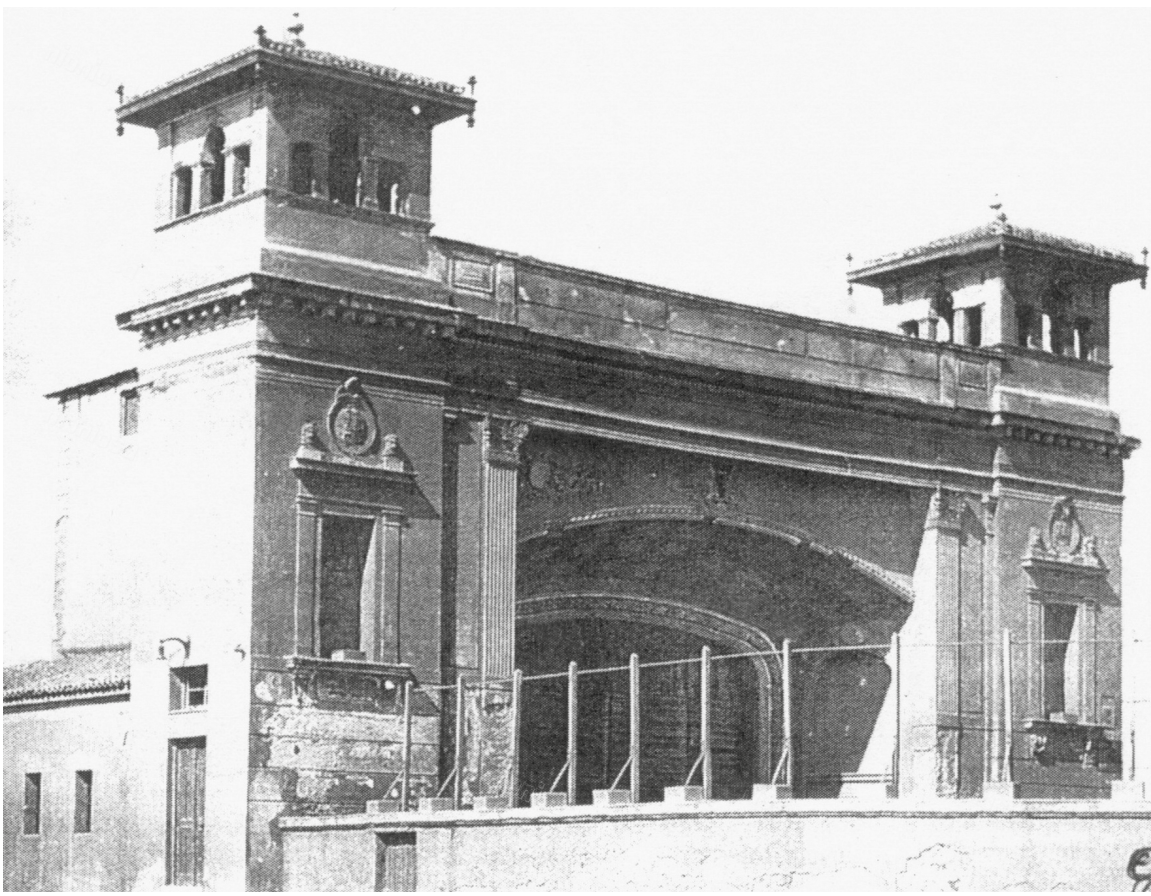
ΝΕΟΝ ΦΑΛΗΡΟΝ (ΑΚΤΑΙΟΝ)

Η
ΔΕΣΧΗ ΔΕΙΤΟΥΡΓΕΙ
ΚΑΘ' ΕΚΑΣΤΗΝ

ΣΠΙΜΕΡΟΝ
3 Μ.Μ.
ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΑΙ

ΙΠΠΟΔΡΟΜΟΣ
ΦΑΛΗΡΟΥ

54, 55. Αποκόμματα από εφημερίδες εποχής

56. Το θέατρο των ΕΗΣ, Νέο Φάληρο

57. Τα λουτρά της Πικοðάφνης, Καλαμάκι

58. Τα λουτρά του Μπάτση, Π. Φάληρο

59. Απόκομμα από εφημερίδας εποχής

60. Προσθήκη σε κατοικία, αρχιτέκτων Α. Κιτσικής, Π. Φάληρο, 1925

2.2.2 “ΥΓΙΕΙΝΗ ΔΙΑΦΥΓΗ” ΣΤΑ ΠΑΡΑΛΙΑΚΑ ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΑΣΤΙΑ & ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1918-1939

Το σχέδιο πόλεως

Στις αρχές του 20ου αιώνα, και πιο συγκεκριμένα κατά τη δεκαετία του '20, η έννοια του προαστίου θα αλλάξει, παίρνοντας την σημερινή της σημασία. Αρχικά η λέξη προάστιο ταυτιζόταν, έως ένα σημείο συνδυαζόταν, με τον παραθερισμό. Πλέον αποκτά συγκεκριμένο περιεχόμενο για το κοινό και αυτό συμβαίνει για λόγους καθαρά πρακτικούς. Η ειρηνική ανάπτυξη της Αθήνας με την απότομη προσθήκη προσφύγων έως το '28 και η ανάγκη προσφοράς στέγης στη «λαϊκή τάξιν των ομογενών», οδήγησε την κυβέρνηση στη θέσπιση νομοθετικού πλαισίου με ευνοϊκούς όρους δημιουργίας αστικών συνοικισμών γύρω από την πόλη. Τα μέτρα τα εκμεταλλεύτηκαν και άσχετοι με το προσφυγικό ζήτημα κτηματομεσίτες που ίδρυσαν τότε «ιδιωτικούς συνοικισμούς».⁵⁴ Η δημιουργία κάποιων προαστίων, όπως αυτό της Γλυφάδας, στηρίζεται στην προηγούμενη ευρωπαϊκή εμπειρία των «κηπουπόλεων», δηλαδή περιοχών που χαρακτηρίζονται από άφθονο πράσινο, “καλή” αρχιτεκτονική και έναν ιδιαίτερο τρόπο αστικού σχεδιασμού με λειτουργικά και ευανάγνωστα σύνολα για τη φιλοξενία ανθρώπινων κοινοτήτων.⁵⁵ Πολύ γρήγορα αυτές οι περιοχές διαχωρίζονται ως τα «νέα εξοχικά προάστια». Επιπλέον, έχουν ήδη αρχίσει και διακρίνονται τα πλεονεκτήματα των προαστίων ως μια ιδιότυπη άρνηση της πόλης: υγιεινή διαβίωση κοντά στη φύση, ξεκούραση και αναψυχή για όλους σε συνδυασμό με την απαραίτητη μαζική άθληση, τη σχετικά νεότερη ψύχωση του 20ου αιώνα. Πρόκειται για αρχές που φαίνεται φανερά η σύνδεσή τους με την ιδεολογία του Μοντέρνου Κινήματος της αρχιτεκτονικής.⁵⁶ Κατά τη δεκαετία του '20, η τουριστική ανάπτυξη προχωρά προς το Παλαιό Φάληρο, με τις πρώτες μικτές λουτρινές εγκαταστάσεις στο Έδεμ, την Πικροδάφνη και την πιο πολυτελή από όλες στον Μπάτση.⁵⁷ Εκείνη την περίοδο και συγκεκριμένα το 1925, ο Α. Κιτσικής σχεδιάζει προσθήκη σε κατοικία στο Π. Φάληρο. Στο υπάρχων κτίσμα υπήρχαν δύο δωμάτια, τα οποία συμπληρώνονται με ένα ξύλινο καθιστικό, διαστάσεων περίπου 5x9 μέτρων, με σκοπό να αποτελέσουν όλα μαζί μια καλοκαιρινή κατοικία κοντά στη θάλασσα. Λόγω της μικρής χρονικής προθεσμίας που ζητήθηκε, ο αρχιτέκτονας δημιουργεί μια κατασκευή με ελαφρά και φυσικά υλικά, επιλέγοντας το ξύλο ως το βασικό υλικό της κατασκευής.⁵⁸

⁵⁴Φίλιππιδης Δημήτρης, *Προάστια και Εξοχές της Αθήνας του '30*, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2006, σελ. 17
⁵⁵Μπούρας Χαράλαμπος & Φίλιππιδης Δημήτρης, *Αρχιτεκτονική*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2013, σελ. 176
⁵⁶Φίλιππιδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 23
⁵⁷Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, *Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέλα*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 194
⁵⁸Διαδικτυακός τόπος <http://weekend-houses.blogspot.com>

Η ακτή της Γλυφάδας τη δεκαετία του '20

Επίσης, το 1922-25, ανατίθεται στον γνωστό Γάλλο αρχιτέκτονα και πρωτεργάτη-καθηγητή της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Ε.Μ.Π., Ερνέστο Εμπράαρ, ο σχεδιασμός του συνοικισμού της Ευρυάλης, δηλαδή της Γλυφάδας, όπου πρόβλεπε και την εκμετάλλευση και αξιοποίηση της κοντινής ακτής. Δεν διασώζονται πολλά στοιχεία για την πρόταση αυτή, όπου προέβλεπε στον χώρο της παραλίας τη δημιουργία οργανωμένων λουτρών και αθλητικών εγκαταστάσεων, χώρων αναψυχής κ.λπ. Πρόκειται ίσως για μια από τις λίγες προτάσεις σχεδίου κηπούπολης των νοτίων προαστίων που περιλαμβάνει και τη μελέτη ακτής. Τα επόμενα χρόνια, 1925-1935, γίνονται τα πρώτα σχέδια και άλλων προαστίων. Τέτοια παραδείγματα είναι αυτό του Καλαμακίου, του Αλίμου από τον Αντ. Πιζάνη, του Ελληνικού, της Βούλας από Μιλτ. Και Ι. Αζελός και τέλος της Βουλιαγμένης από Κ. Κιτσώνη. Προκειμένου να βοηθηθούν οι οικιστές να ανταπεξέλθουν στις στοιχειώδεις απαιτήσεις των κατοίκων συστάθηκαν ειδικά ταμεία εφαρμογής των σχεδίων, που πέτυχαν όμως το σκοπό τους μόνο στα βόρεια προάστια, ενώ στα νότια σταδιακά καταργήθηκαν λόγω οικονομικής ανεπάρκειας.

Μετά την μελέτη του Ε. Εμπράαρ για την Γλυφάδα, δεν έχει υπάρξει οργανωμένη πρόταση για την αξιοποίηση της περιοχής. Παρόλα αυτά, χτίζονται κάποιες πρώτες κατοικίες και σύντομα εμφανίζεται ξανά το ενδιαφέρον για τουριστική εκμετάλλευση της ακτής. Οι μόνιμοι κάτοικοι, που το 1920 δεν ξεπερνούσαν τους 170, έφτασαν το 1928 τους 1.700 και έτσι συστάθηκε η Κοινότητα Γλυφάδας.⁵⁹ Η σύνδεση της πόλης με την Αθήνα γινόταν κυρίως από την ασφαλτοστρωμένη παραλιακή λεωφόρο Φαλήρου. Εκείνη την περίοδο, όλες οι αμμουδιές της Αττικής ανήκαν στο Ταμείο της Αεροπορικής Άμυνας, το οποίο και τις διαχειριζόταν, γεγονός που είχε προκύψει κάτω από νομικό καθεστώς. Η Διεύθυνση Δημοσίων Έργων του Υπουργείου Συγκοινωνίας με επιστολή της προς την “Αεροπορική Άμυνα” ζητά από την τελευταία να προβεί «εις τας δεούσας ενεργείας όπως η εκμετάλλευσιν του αιγιαλού εναρμονισθή με το εγκεκριμένο σχέδιο Ευρυάλης διότι το κοινόν θέλει εξυπηρετηθή περισσότερον και οι υμέτεροι πόροι θα αυξηθώσιν διότι, ως ευνόητον, η εγκατάστασις παγίας μορφής παράκτιων κέντρων αναψυχής αποτελεί την από πάσης απόψεως καλλύτεραν εκμετάλλευσιν του αιγιαλού τούτου».⁶⁰

Η Πολεμική Αεροπορία αρνείται να παραχωρήσει τον αιγιαλό για άλλη χρήση παρά της αποκλειστικής τοποθέτησης καρεκλών, τραπέζιων ή σκιαδων, και απαγορεύει οποιοδήποτε κτίσμα. Αργότερα όμως μέσω ιδιωτικής πρωτοβουλίας η “Αεροπορική Άμυνα” νοικιάζει στην “Εταιρία Λουτρών Γλυφάδας Βαλεντίνου Φίσερ και ΣΙΑ” την αμμώδη παραλιακή έκταση που καθορίζεται στο Σχέδιο Πόλεως ως “χώρος δια λουτρά”, και

⁵⁹ Διαδικτυακός τόπος <http://www.glyfada.gr>

⁶⁰ Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 185

έτσι δημιουργούνται τα λουτρά Γλυφάδας. Η ακτή με το υπέροχο φυσικό τοπίο προσέλκυσε διάφορους επιχειρηματίες με σκοπό την αξιοποίηση της. Ορχήστρες, αποδυτήρια, κινηματογράφος, δεξιώσεις, ήταν η καθημερινή ζωή στη Γλυφάδα. Οι εγκαταστάσεις αυτές απευθύνονταν κυρίως σε εύπορους κατοίκους των Αθηνών και αποτελούσαν πόλο έλξης για ξένους, βασιλείς, πρωθυπουργούς και άλλους επισήμους της εποχής. Η κáθοδος στα λουτρά αυτά, ήταν μεγάλη κοσμική υπόθεση. «Το όνειρον κάθε αβράς λουτροφίλου ατθίδος», όπως έγραφε αθηναϊκή εφημερίδα του 1929. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η Γλυφάδα να αρχίσει να αναπτύσσεται σε μια σύγχρονη για την εποχή λουτρόπολη.⁶¹ Το 1928 τα ιαματικά νερά αναφέρονται από τον πρόεδρο της κοινότητας τη Γλυφάδας, ο οποίος υποστηρίζει πως αυτή η χερσαία και επίπεδη έκταση με τη συνεχόμενη παραλία αποτελεί αληθινό στολίδι και προσόν, τόσο για τους κατοίκους της Γλυφάδας όσο και για τους επισκέπτες από την Αθήνα. Εκτός των λουτροπόλεων, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία εξακολουθούν να συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον των περιηγητών, ενώ σταδιακά το ελληνικό τοπίο και ο λαϊκός πολιτισμός θα δώσουν επιπλέον κίνητρα σε επίδοξους επισκέπτες της χώρας.⁶²

Μέσα σε ένα κλίμα ιδιωτικής εκμετάλλευσης, έγιναν σχέδια που προέβλεπαν την εγκατάσταση καζίνο στην περιοχή. Η επιτροπή κατοίκων της Γλυφάδας αντέδρασε υποβάλλοντας «ένσταση μετά διαμαρτυρίας» προς το Υπουργείο Συγκοινωνίας λόγω αυθαίρετης τροποποίησης του πολεοδομικού σχεδίου. Λίγο αργότερα, οι κάτοικοι Γλυφάδας με επιστολή τους στο Κοινωνικό Συμβούλιο και τον Υπουργό τονίζουν ότι δεν πρέπει «η βουλμία των προσκυνητών του συμφέροντος» να αποβεί μοιραία «δια το λαμπρότερον προάστειον του προσεχούς μέλλοντος: είναι η Κυανή Ακτή της Αττικής και λουτρόπολις ακόμη και ιαματικών πηγών, έχει το βουνό του Υμηττού και τη θέαν του Σαρωνικού και την χάριν του πεύκου, ταχέως δε, θα αναδειχθή το καύχημα της πρωτευούσης».⁶³ Τελικά το 1930 η περιοχή παραχωρείται στην Ανώνυμη Εταιρία Ξενοδοχειακών Επιχειρήσεων Γλυφάδας ΑΕΞΕΓ με στόχο την εκμετάλλευση της ακτής. Εκπονείται μελέτη με την ένταξη χρήσεων αναψυχής, τουρισμού και αθλητισμού. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται η ίδρυση μεγάλου ξενοδοχείου και μικρών εξοχικών επαύλεων, η εκμετάλλευση των σχετικών προς την επιχείρηση συγκοινωνιακών μέσων, η επέκταση θαλασσίων και ιαματικών πηγών, ενώ τα σχέδια προέβλεπαν την κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων.⁶⁴ Η διαρρύθμιση ήταν αντίστοιχη με αυτή του Εμπράαρ την προηγούμενη δεκαετία.⁶⁵ Το Υπουργείο Συγκοινωνιών προτείνοντας κάποιες τροποποιήσεις στο Σχέδιο Πόλεως, εγκρίνει τα σχέδια της ΑΕΞΕΓ. Εννέα χρόνια όμως αργότερα τίποτα δεν έχει πραγματοποιηθεί.

⁶¹ Δρίκος Θ., *Ιστορικό Λεύκωμα Γλυφάδας*, εκδ. ‘ΠΑΛΛΗΣ’ ΑΒΕΕ, Αθήνα, 2001, σελ. 24-26

⁶² Κολώνας Βασίλης, ο.π.

⁶³ Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, «Οι ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσιωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 175

⁶⁴ Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π.

⁶⁵ Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, *Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 186

61. Παραθεριστές στο δάσος της Γλυφάδας

62. Η αφετηρία των λεωφορείων για τα λουτρά Γλυφάδας & Βούλας

ΕΝΑ ΕΡΓΟΝ ΠΡΟΟΔΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

'Αποκτᾶ πλέον ἡ Χώρα τήν Κυανῇ της 'Ακτῇ!

63. Απόσπασμα από την εφημερίδα 'Εμπρός'

64. Αφίσα εταιρίας λουτρών Γλυφάδας

65. Διαφημιστικό φυλλάδιο, 1930

ΠΛΑΖ ΓΛΥΦΑΔΑΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΕΛΑΤΕΙΑΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

Μία βραδυὰ εἰς τὸ Κέντρον τῆς Πλάζ Γλυφάδας ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτεραν ἀπόλαυσιν τῆς θερινῆς Σαζόν. Διὰ νὰ χαρῆτε ὅμως ὅλες τὰς ὡμορφίαις τῆς Πλάζ, ἀπαραίτητον νὰ κρατῆτε ἀπὸ πρωτῆς τὸ Τραπεζῖ: σας μὲ ἓνα τηλεφώνημα πρὸς τὸ Κέντρον, ὁπότε φθάνοντες εἰς τὴν Πλάζ θὰ δεῖτε ἑτοιμον διὰ τὴν συντροφίαν σας ἀνθοστόλιστον, εἰς προνομ. οὖχον θέσιν μὲ ἀφθονα τὰ μέσα καὶ ἀψογον σεργίλισμα τὸ Τραπεζῖ σας.

Ἀκολουθοῦντες τὴν συμβουλὴν μας ὅχι μόνον διευκολύνετε τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Κέντρου εἰς τὴν σθεράν τῆς ταύτης προσπάθειαν. ἀλλὰ ἐξυπηρετεῖται πρωτίστως τὰ ἰδικὰ σας συμφέροντα. Τηλ. 04.144. Ἐκ τῆς Διευθύνσεως

66. Απόκομμα από εφημερίδα εποχής

67. Απόκομμα από εφημερίδα εποχής

ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΑΤΕ ΤΗΝ ΘΕΡΙΝΗΝ ΔΙΑΜΟΝΗΝ ΣΑΣ

Μὲ μίαν μικρὰν προκαταβολὴν 2-4 δραχ. κατὰ πῆχυν καὶ μὲ μίαν δόσιν ἐξ 60 λεπτῶν ἐπίσης χυν, λαμβάνετε εἰς τὴν κατοικίαν οἰκόμενον στὴν Γλυφάδα (ἐντός τῆς κριμένης σχεδίου). ΔΥΝΑΤΟΝ ἢ ΝΑ ΚΤΙΣΕΤΕ ἄνευ οὐδενὸς περ.

Μὲ ὅσα θὰ διαθέσητε 2 ἔτη διὰ διαμονὴν δύνασθε νὰ γίνετε ὡς οἰκόμενοι καὶ κατοικίαι.

Τιμὴ πῆχεος 45-65 δραχ. Ἐμβαλ. πῆδων 1066 πῆχ. Ἐξόφλησις βετὴς.

Προνομιούχος τοποθεσία. Νερό στὰ 12-15 μέτρα. Ἐδαφος πρὸς καλλιέργειαν. Ἠλεκτρικὸ φῶνον.

Ὁ πρωτόγονος ἀὴρ τοῦ ἡμῶν ἀεζυγόνων τῶν πεύκων τῆς Γλυφάδος τὸ ἰδιὸν τῆς θαλάσσης τοῦ Στ. θὰ ἀλλάσσεται εἰς τὸ νὰ σὰς ἐπὶ τὰ ἔτη τῆς ζωῆς σας.

ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΟΝ ΟΡΘΟΠΕΔΙΚΟΝ ΑΝΑΡΡΩΤΗΡΙΟΝ ΓΛΥΦΑΔΑΣ

διὰ παθήσεις ὀστέων καὶ ἀρθρώσεων
Θ. Γ. ΓΑΡΟΦΑΛΙΔΟΥ
'Υψηλῆς
Πρόσκλησις ἀσθενῶν
Σόλωνος 130
Τηλέφ. 25 - 552.

Μοντέρνες κατοικίες

Επιπλέον, τη δεκαετία του 1930, ξεκινούν τα πρώτα δείγματα μοντέρνας αρχιτεκτονικής στα προάστια. Κατά αυτή την δεκαετία συμβαίνει κάτι αντίστοιχο με τα προηγούμενα χρόνια. Οι αναχωρητές της υπαίθρου, επιλέγουν να χτίσουν μοντέρνα σπίτια ως ένα απλό περιβλήμα ενός νεωτερικού τρόπου ζωής, αναζητώντας την ησυχία, μακριά από την τύρβη της πόλης. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι δύο εξοχικές κατοικίες του αρχιτέκτονα Π. Τζελέπη στο Ελληνικό, η οικία Οικονομίδης του 1925 και η οικία Ιμβριώτη του 1932-1937. Ο αρχιτέκτονας, φανερά επηρεασμένος από τον Adolf Loos, δεν χρησιμοποιεί αυτούσια στοιχεία αλλά προσαρμόζει την σύνθεση της κατοικίας στο ελληνικό στοιχείο. Με την ίδια νοοτροπία σχεδιάζει και ο Ν. Μητσάκης την κατοικία στο Ελληνικό το 1927.⁶⁶

Τουριστικά περίπτερα Σουνίου

Παράλληλα, η Ελλάδα βρίσκεται σε μια προσπάθεια οργάνωσης του οδικού δικτύου με στόχο την προσέλκυση των λάτρων του αυτοκινήτου, ενώ στο φυλλάδιο που εκδίδει ο ΕΟΤ σε πέντε γλώσσες, παρουσιάζονται το Δεκέμβριο του 1931 για πρώτη φορά τα τουριστικά περίπτερα που αναγείρονται στους αρχαιολογικούς χώρους, συμπεριλαμβανομένου του Σουνίου, σε μορφές που παραπέμπουν σε ιδεατές αναπαραστάσεις ανασκαφικών δεδομένων. Πρόκειται για την πρώτη κρατική πρωτοβουλία στο χώρο των τουριστικών εγκαταστάσεων, μια πρακτική που θα αποτελέσει μεταπολεμικά σημαντικό στοιχείο για την τουριστική ανάπτυξη της χώρας.⁶⁷

Πρώτα έργα αεροδρομίου

Λίγο αργότερα, το 1938, αρχίζει η κατασκευή του αεροδρομίου στην περιοχή Χασάνι από τον αρχιτέκτονα-πολιτικό μηχανικό Νικόλαο Σαλβαρή, με διάδρομο προσγειώσεως 1.800 μέτρων μετά από απαλλοτρίωση τμημάτων των τότε κοινοτήτων Κομνηνών και Ελληνικού. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος όμως δεν επέτρεψε την ολοκλήρωσή του γιατί δεν δέχτηκε ο αρχιτέκτονας να συνεργαστεί με τους Γερμανούς. Κατά την περίοδο της Γερμανο-Ιταλικής κατοχής, οι Γερμανοί επέσπευσαν την επέκτασή του για δικούς τους σκοπούς. Από τους βομβαρδισμούς του πολέμου προκλήθηκαν πολλές ζημιές και στους παρακείμενους οικισμούς. Κατά την αποχώρησή τους όμως οι Γερμανοί κατέστρεψαν τους διαδρόμους του.

⁶⁶Φίλιππιδης Δημήτρης, ο.π., σελ.67

⁶⁷Κολώνας Βασίλης, ο.π., σελ. 64

68. Κατοικία, Τρίτη οδός 2Α, Ελληνικό

69. Κατοικία, Τρίτη οδός 2Α, Ελληνικό

70. Κατοικία, Τρίτη οδός 2Α, Ελληνικό

71. Κατοικία, Ποσειδώνος, Γλυφάδα

72. Κατοικία, Μπακογιάννη 2, Γλυφάδα

73. Κατοικία, Μπακογιάννη 2, Γλυφάδα

74. Δέλτα οδός, Ελληνικό

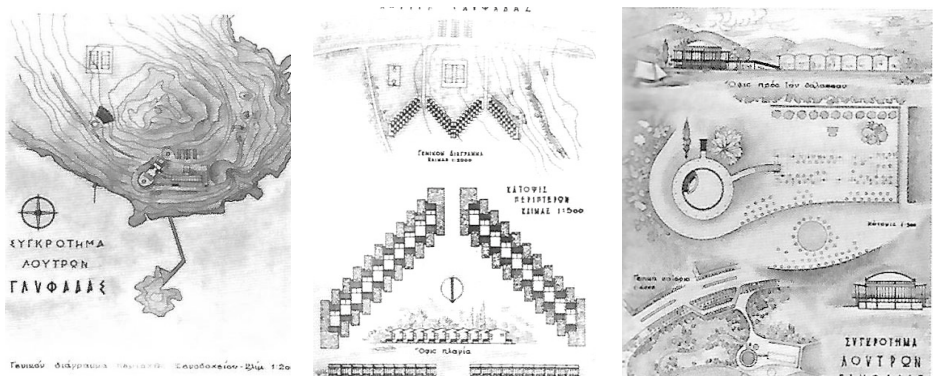
75. Ελληνικό, αρχιτέκτων Τζελέπης, 1925

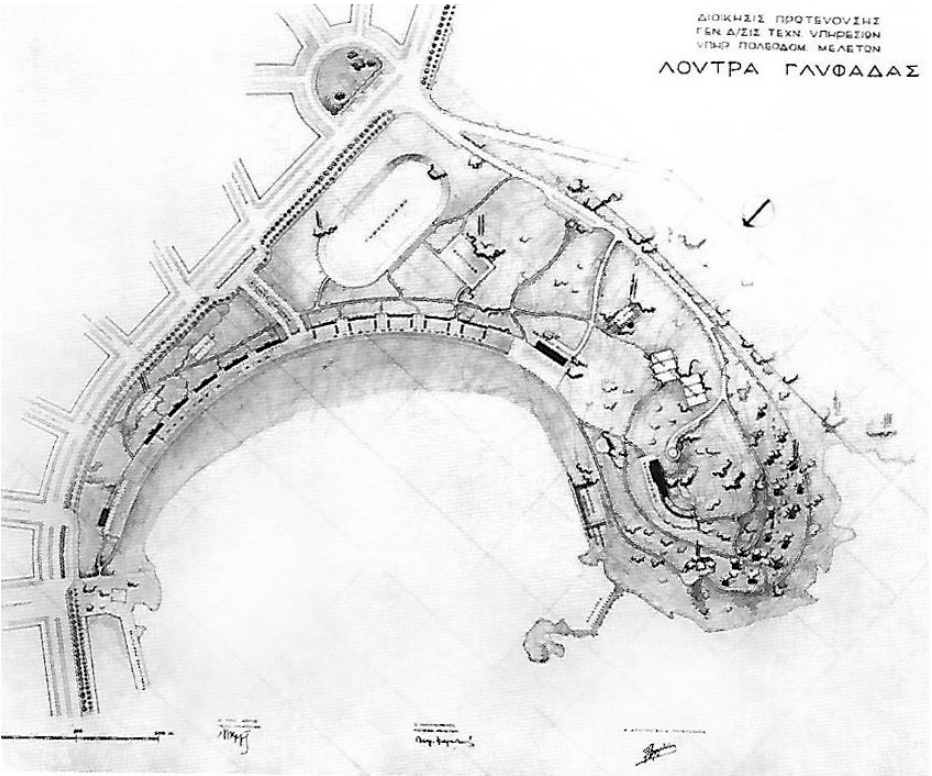
76. Ελληνικό, αρχιτέκτων Τζελέπης, 1937

Μελέτες συνολικής αξιοποίησας ακτής της Γλυφάδας

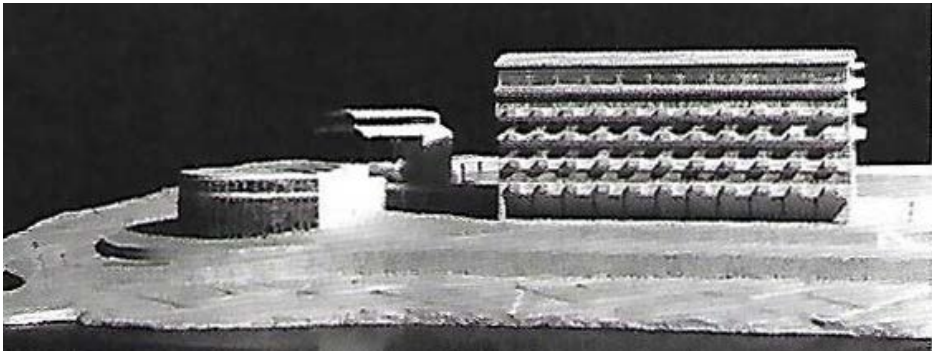
Το 1939, η Υπηρεσία Πολεοδομικών Μελετών του Υπουργείου Διοικήσεως Πρωτεύουσας, με διευθυντή τον Π. Καραντινό, αναλαμβάνει την τελική μελέτη ανασυγκρότησης της πρωτεύουσας. Στο πλαίσιο της μελέτης αυτής, τον ενδιαφέρει η αξιοποίηση της ακτής του Σαρωνικού και πιο συγκεκριμένα τόσο η ακτή της Γλυφάδας, όσο και της Βουλιαγμένης, η οποία άνηκε στην Εκκλησία, όπου και του αναθέτει σχέδιο οργάνωσης λουτρικών περιοχών.⁶⁸ Στο σχεδιασμό αυτό λαμβάνονται υπόψιν και παλαιότερες μελέτες, οι οποίες συνδυάζονται με το νέο σχέδιο του Γεώργιου Μιχαλιτσιάνου, στο οποίο ο Καραντινός υποδεικνύει αρκετές αλλαγές. Παράλληλα εκπονούνται αντίστοιχες μελέτες για την ακτή από Π. Φάληρο μέχρι τη Γλυφάδα καθώς και ρυθμιστικό σχέδιο για την κοινότητα της Βουλιαγμένης, ιδιοκτησίας τότε του ΟΔΕΠ. Το σχέδιο αποτελεί επέκταση του προϋπάρχοντος από τον Κ. Κιτσώνη και αποσκοπεί στη δημιουργία ενός κέντρου λουτρών, παραθερισμού, αθλητισμού και ψυχαγωγίας.⁶⁹ Το σχέδιο περιλαμβάνει διαμορφώσεις πρασίνου, και αθλοπαιδιές, περίπτερα παραθεριστών, κέντρα ψυχαγωγίας, υπαίθριο αμφιθέατρο, ξενοδοχείο 200 κλινών, μικρό λιμάνι καθώς και ελαφρές κατασκευές, οι οποίες δεν θα εμποδίζουν τη θέα προς τη θάλασσα.⁷⁰ Η μελέτη αυτή, όπως και κάθε παρόμοια, δεν θα πραγματοποιηθεί λόγω της έναρξης του Β' Παγκόσμιου Πολέμου.⁷¹

77,78,79. Αρχιτεκτονικά σχέδια Π. Καραντινού, 1940

80. Αρχιτεκτονικό σχέδιο Π. Καραντινού, 1940

81. Μακέτα μελέτης λουτρών, 1940

⁶⁸Λάββας Γιώργος, «Πάτροκλος Καραντινός 1903-1966», άρθρο στο περιοδικό Αρχιτεκτονικά Θέματα 11/1977
⁶⁹Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, «Οι ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 176
⁷⁰Αίσωπος Γιάννης, «Εναπόθεση στο τοπίο, άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 368
⁷¹Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 175-176

2.2.3 ΤΟ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΕΟΤ & ΑΛΛΕΣ ΣΗΜΕΙΑΚΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1945-1967

Μεταπολεμική αναδιοργάνωση

Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, η πρώτη πενταετία βρήκε τη χώρα κυριολεκτικά ισοπεδωμένη, με μόνη ελπίδα την ξένη οικονομική στήριξη. Πάνω στα ερείπια του 1945 προστέθηκαν κάθε είδους καταστροφές, ανθρώπινες, υλικές και κοινωνικές του Εμφύλιου πολέμου. Σε ολόκληρη την Ευρώπη, καταγράφεται μια τεράστια προσπάθεια ανοικοδόμησης και συγχρόνως αναδιοργάνωσης των χώρων και των οικισμών. Αυτό επιφέρει αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται ο εθνικός χώρος και τα δίκτυα, ενώ παράλληλα επαναπροσδιορίζονται οι σχέσεις δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, καθώς και ο χαρακτήρας της οικοδομικής παραγωγής, με το ρόλο του κράτους και της δημόσιας παρέμβασης ενισχυμένο σε θέματα σχεδιασμού. Εφαρμόστηκαν πειραματισμοί, ενθαρρύνθηκε η προτυποποίηση, χρησιμοποιήθηκαν ποικίλες χωρικές μορφές, μοντέλα σχεδιασμού και “σταθερότυπα” κοινωνικών εξυπηρετήσεων στα προγράμματα.⁷² Το κράτος, με στόχο την ενίσχυση του εθνικού τουρισμού, επιχειρεί τη οργάνωση των ακτών σε φυσικά μέρη ή σε τεχνητά τοπία. Έτσι ένα μεγάλο κομμάτι του αρχιτεκτονικού τομέα δημιουργεί χώρους αναψυχής και παραθαλάσσια θέρετρα με αποδυτήρια, ντουζ, μπαρ, εστιατόρια και καμπάνες.

Το πολιτικό όραμα

Οι δεκαετίες του 1950 και του 1960 είναι γενικότερα οι δεκαετίες των μεγάλων τουριστικών έργων, καθώς γίνονται αντιληπτές οι δυνατότητες που μπορούσε να προσφέρει ο τουρισμός για την ανάπτυξη της οικονομίας της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, το 1950, θεσμοθετείται ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) με τη σημερινή του μορφή, ο οποίος όμως προϋπήρχε το διάστημα από το 1929 έως το 1936. Ως βασικοί του στόχοι ορίζονται η ανάπτυξη του “Διεθνούς Τουρισμού” και η προσέλκυση ξένων τουριστών, συνήθως υψηλού εισοδήματος που ενδιαφέρονται για τον ελληνικό πολιτισμό, τον αρχαίο και την νεότερη λαϊκή παράδοση και που επιδιώκουν να έρθουν σε επαφή με την παρθένα ελληνική παράδοση. Ταυτόχρονα αποδίδεται στον τουρισμό ο ρόλος του φορέα εκπολιτισμού με στόχο την ανάπτυξη του πολιτιστικού τους επιπέδου.⁷³ Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, αρχικά ως Υπουργός

⁷²Καράδημου-Γερόλυμπου Αλέκα, «Όταν το μοντέρνο δεν ήταν μόνο στυλ. Ελληνική πολεοδομία στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια», άρθρο στο βιβλίο *Η ελληνική πόλη και πολεοδομία του Μοντέρνου*, Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), εκδ. futura, Αθήνα, 2015, σελ.131

⁷³Μούσα Μυριάνθη, «Πολιτικές για τον τουρισμό. Η υλοποίηση του οράματος για τον τουρισμό

Δημοσίων Έργων το 1952 στη Κυβέρνηση του Παπάγου και στη συνέχεια ως Πρωθυπουργός από το 1955, στηρίζει την προσπάθεια της οργανωμένης τουριστικής ανάπτυξης της χώρας και τον απασχολούν ιδιαίτερα οι Αττικές Ακτές του Σαρωνικού.⁷⁴ Η ανάπτυξη των παραθαλάσσιων μετώπων κατά μήκος της νοτιοδυτικής επέκτασης της Αθήνας και η οικοδόμηση ξενοδοχείων, απέδειξε ότι η κουλτούρα της θάλασσας άγγιζε μεγάλο μέρος του αστικού πληθυσμού, σε αναζήτηση αναψυχής και άθλησης, και ότι η Ελλάδα μπορούσε πλέον να υποδεχτεί τη μαζική εισροή τουριστών. Ταυτόχρονα, νέα αρχαιολογικά έργα πραγματοποιούνται, σε μια προσπάθεια αναδιοργάνωσης πολλών ανοιχτών ανασκαφικών τοποθεσιών και ευρημάτων, καθιστώντας αυτή την πολύτιμη κληρονομιά προσιτή σε ένα ευρύτερο τοπικό και διεθνές κοινό.⁷⁵ Σ' αυτό το πλαίσιο, τη δεκαετία του '50, ο Ναός του Ποσειδώνα στο Σούνιο διαμορφώθηκε με τη σημερινή του εικόνα, μετά από επεμβάσεις από την Αρχαιολογική Υπηρεσία με ευθύνη του αρχιτέκτονα-αρχαιολόγου Αναστάσιου Ορλάνδου, μελετητή του μνημείου.⁷⁶

Το 1953 έχει ήδη αρχίσει η κατασκευή της “τουριστικής” λεωφόρου που συνδέει το Φάληρο με την Βουλιαγμένη, ενώ παράλληλα στο τέλος του έτους ανακοινώνεται πως πρόκειται να πραγματοποιηθεί και η παραλιακή λεωφόρος Βουλιαγμένη-Σουνίου, η οποία θα έχει ως κατάληξη στον αρχαιολογικό χώρο του Ναού του Ποσειδώνα.⁷⁷ Τα φυσικά τοπία των ακτών μετατρέπονται σε οργανωμένους δημόσιους χώρους, μίας αναπτυσσόμενης μαζικής κουλτούρας, και έχουν τη δυνατότητα να προσελκύσουν μεγάλο αριθμό τουριστών ή κατοίκων.⁷⁸ “Ο τουρισμός θα σώσει την Ελλάδα”, “Η εθνική οικονομία μπορεί πολλά να αποκομίσει από τον τουρισμό” είναι μερικά από τα σλόγκαν που εμφανίζονται συχνά πυκνά στον εθνικό τύπο. “Η Γλυφάδα και η Βούλα θα γίνουν η νέα Κρινή Ακτίη” προβλέπει η Καθημερινή στις 20.9.1954.⁷⁹

“Από το 1954 ο πρ. Πρόεδρος της Κυβερνήσεως Κ. Καραμανλής έλυσε το τουριστικόν πρόβλημα της χώρας κατά τον μόνον αρμόζοντα τρόπον. Χωρίς να παραγκωνίζεται η αξία και η σημασία των αρχαιολογικών τόπων κι ενώ τα έργα αξιοποίησεως των συνεχίζοντο, το βάρος της όλης τουριστικής προσπάθειας κατευθύνετο προς εκμετάλλευσιν του “ελληνικού τοπίου”, που και μοναδικόν είναι (όπως και τα αρχαία μας) και όλους τους ξένους συγκινεί ή ενδιαφέρει (πράγμα που δεν συμβαίνει με τα αρχαία μας).”⁸⁰

μέσα από το κτιριακό έργο του ΕΟΤ», άρθρο στην τελική έκθεση του προγράμματος *Μεταπολεμικός Μοντερνισμός, Αρχιτεκτονική Πολιτική και Τουρισμός στην Ελλάδα, 1950-1965*, Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), εκδ. Ερευνητική ομάδα & ΕΜΠ, Αθήνα, 2012, σελ. 152-153

⁷⁴Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 176-177

⁷⁵Αίσωπος Γιάννης & Σημαιοφορίδης Γιώργος, *Τοπία Εκμοντερνισμού-Ελληνική Αρχιτεκτονική '60 και '90*, εκδ. METAPOLIS Press & KAM, Αθήνα, 2002, σελ. 117

⁷⁶Διαδικτυακός τόπος <http://odysseus.culture.gr>

⁷⁷Πανίτσας Δημήτρης, «Ένα έργο προόδου και πολιτισμού», άρθρο στην εφημερίδα *Εμπρός*, 2/7/1953, σελ.3

⁷⁸Αίσωπος Γιάννης & Σημαιοφορίδης Γιώργος, ο.π., σελ 119

⁷⁹Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, *Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 184

⁸⁰Κολώνας Βασίλης, ο.π., σελ. 76

82. Λεωφόρος Συγγρού, κόμβος που οδηγεί προς Νέο & Παλιό Φάληρο, 1960
83. Ο Κ. Καραμανλής επιβλέποντας τα έργα στο Δέλτα Φαλήρου

84. Η νέα παραλιακή λεωφόρος
85. Η νέα παραλιακή λεωφόρος

Τουριστική εκμετάλλευση Ακτής Γλυφάδας & το λουτρικό συγκρότημα “Αστέρια”

Η ακτή της Γλυφάδας από τον ΕΟΤ

Η πρώτη ακτή που οργανώνεται μεταπολεμικά είναι αυτή της Γλυφάδας το 1952, έργο που πραγματοποιείται με την βοήθεια του Δήμου και της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΕΤΕ). Αρωγός και χρηματοδότης στο έργο ήταν ο Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ). Τεχνικός Σύμβουλος της ΕΤΕ εκείνη την περίοδο ήταν ο Παναής Μανουηλίδης, όπου και του ανατίθεται η εκπόνηση μελέτης και ο σχεδιασμός των έργων της ακτής, σε συνεργασία με τον νομικό σύμβουλο της Εθνικής Τράπεζας Ν. Γαζή και τον Διευθυντή Ειδικών Χρηματοδοτήσεων Κ. Παπαχαράλαμπους για τη μελέτη των νομικών ζητημάτων και της αποδοτικότητας της επιχείρησης. Πρόκειται για μελέτη η οποία πραγματοποιείται μέσα σ’ ένα γενικότερο πλαίσιο ανάπτυξης της Εθνικής Οικονομίας. Τα σχέδια του Μανουηλίδη πρόβλεπαν την διαμόρφωση και αξιοποίηση της παραλίας με κέντρα αναψυχής, οργανωμένη πλαζ με αποδυτήρια, bar, πέργκολες, εστιατόριο κ.λπ. καθώς και την κατασκευή πολυτελούς ξενοδοχείου 100 κλινών στην κορυφή του λοφίσκου, σε υψόμετρο 4 μέτρων. Από την εκτίμηση της αποδοτικότητας της παραπάνω μελέτης, συμπεριλαμβανομένων των δεδομένων που έδωσαν οι κοινότητες Π. Φαλήρου και Καλαμακίου, για τα επιχειρηματικά κεφάλαια υπολογίζεται, ότι μακροπρόθεσμα θα εξασφαλιστούν, εφόσον οι παραλίες Γλυφάδας, Βουλιαγμένης και Βάρκιζας αξιοποιηθούν σωστά με επιχειρήσεις λουτρικών εγκαταστάσεων, αναψυκτήριων, εστιατορίων, κέντρων πολυτελείας κ.λπ. Η μελέτη όμως μένει στα χαρτιά.

86. Παραλία στη Γλυφάδα, 1950

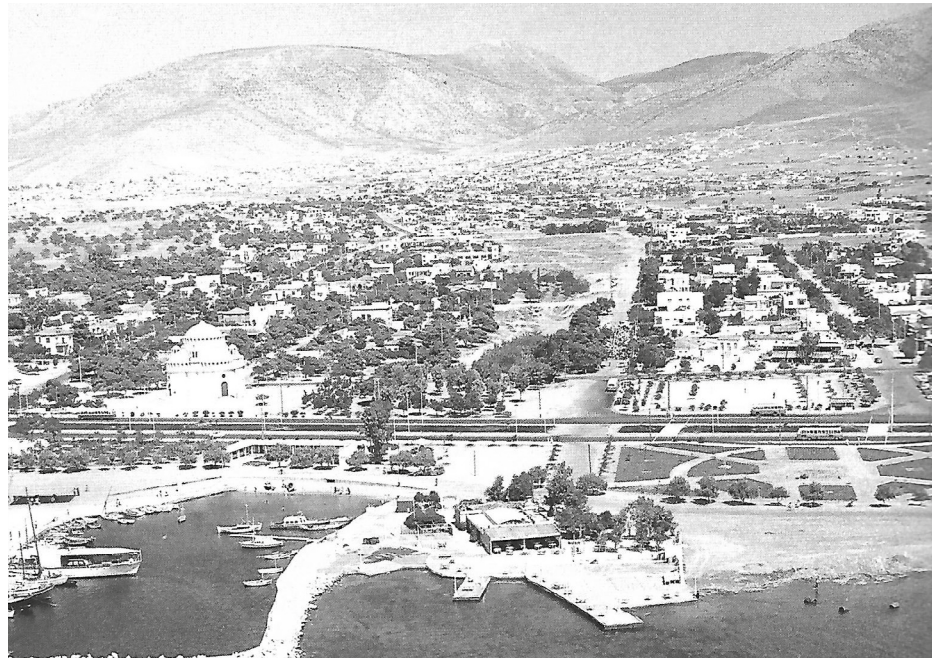
Τουριστικό συγκρότημα “Αστέρια”

Το 1954 επανέρχεται το ζήτημα της αξιοποίησης της ακτής της Γλυφάδας, περιοχή που ανήκει στην Ανώνυμο Ξενοδοχειακή Εταιρεία (ΑΞΕ) Αστήρ της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (ΕΤΕ), με πρόταση του τότε διοικητή της Κωστή Ηλιάσκο στον Δ. Φωτιάδη να την αναλάβει. Όμως ο Φωτιάδης δεν δέχεται κι έτσι η μελέτη προτείνεται μέσω κλειστού διαγωνισμού σε τρεις νέους αρχιτέκτονες, τον Π. Βασιλειάδη, τον Μ. Βουρέκα και τον Π. Σακελλάριο. Οι τρεις αρχιτέκτονες δέχονται όμως να συνεργαστούν μεταξύ τους κι έτσι ο διαγωνισμός δεν γίνεται ποτέ.⁸¹ Συνεργάτες αρχιτέκτονες στην αρχική τριάδα ήταν ο Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας και ο Αντώνης Γεωργιάδης. Οι εγκαταστάσεις που προϋπήρχαν στην ακτή καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια της Κατοχής κι έτσι σχεδιάζεται εξ’ αρχής, έχοντας όμως πολλές ομοιότητες με το πρόγραμμα του 1939 των Καραντινού – Μιχαλιτσιάνου, όσο και με αυτό του 1952 του Παναή Μανουηλίδη.⁸² Η διαμόρφωση της ακτής περιλαμβάνει τα αποδυτήρια των λουόμενων, ξενοδοχειακό συγκρότημα από bungalows, παραθεριστικούς οικίσκους που εκείνη την εποχή ονομάζονταν «καμπάνες», και εγκαταστάσεις ψυχαγωγίας. Αν και ενιαίο, το συγκρότημα διαίρεται σε δύο επιμέρους ενότητες με ξεχωριστές εισόδους. Το νότιο τμήμα της ακτής καταλαμβάνουν τα αποδυτήρια σε τρία συγκροτήματα από 70 καμπάνες το καθένα και ομαδικές εγκαταστάσεις μπαρ-κυλικεία κ.τ.λ., που μπορούν να εξυπηρετήσουν 350 άτομα. Μεταξύ των αποδυτηρίων, μέσα στο πράσινο, δημιουργούνται γήπεδα αθλοπαιδιών. Στο βόρειο τμήμα του συγκροτήματος αναπτύσσεται ξενοδοχειακό συγκρότημα από 100 bungalows σε ομάδες των 5 ή 6, καθένα από τα οποία περιλαμβάνει δωμάτιο, αίθριο, λουτρό και μικρό μαγειρείο. Η διάταξη των οικίσκων και η διαμόρφωση του ενδιαμέσου χώρου εξασφαλίζουν για όλους θέα προς τη θάλασσα, άμεση πρόσβαση αυτοκινήτου και ταυτόχρονα τη μεγαλύτερη δυνατή μεταξύ τους απομόνωση. Το συγκρότημα των bungalows εξυπηρετείται από δική του είσοδο και από χωριστή, ανεξάρτητη πλαζ. Το συγκρότημα εξυπηρετούσε περισσότερους από 5.000 επισκέπτες ημερησίως.⁸³

⁸¹Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 190

⁸²Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, «Οι Ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 176

⁸³Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, *Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 190

87. Γενική Άποψη της Γλυφάδας την περίοδο που κτιζόταν η πλαζ

88. Αεροφωτογραφία, Αστέρια Γλυφάδας & Bungalows

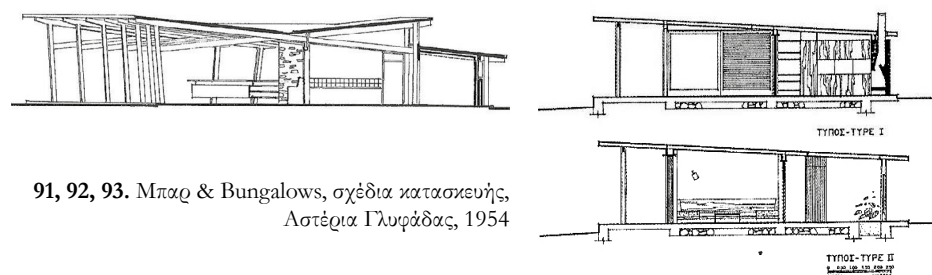
89. Απόψεις από την Πτέρυγα των Αποδηγητρίων, Φωτογραφία Εποχής, Αστέρια Γλυφάδας, 1954

394

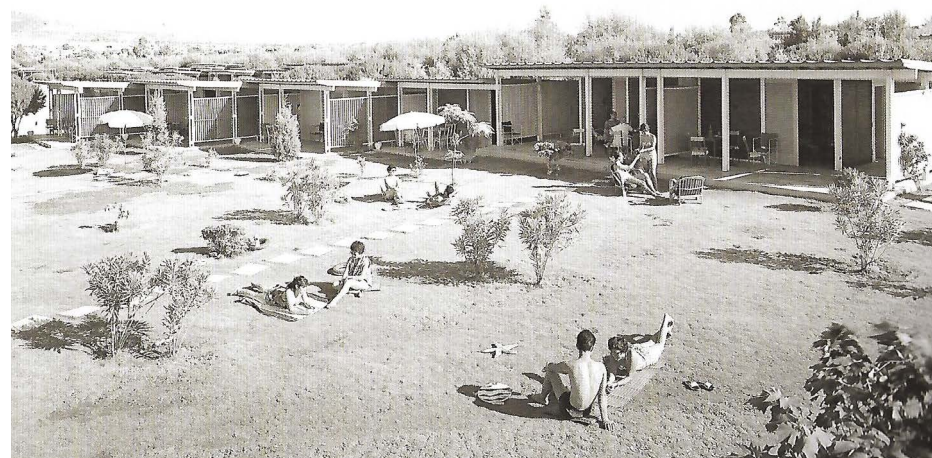

90. Το Μπάρ της Πλάζ, Αστέρια Γλυφάδας, 1954

Παρόλο που η σύνθεση του τουριστικού συγκροτήματος είναι επηρεασμένη από αντίστοιχα τουριστικά συγκροτήματα της Ευρώπης και της Αμερικής, εν τέλει το αποτέλεσμα μοιάζει να είναι καθαρά ελληνικό. Γυμνό μπετόν, αδρή λιθοδομή, χαμηλές πεζούλες, καλαμωτές στους ημιυπαίθριους χώρους, κεραμοσκεπές καθώς και απλές, ελαφριές ξύλινες κατασκευές, μαρμάρινες τοιχοποιίες, θολωτές στέγες από σκυρόδεμα και καλυμμένες με φύλλα αλουμινίου στέγες παρουσίαζαν μια πολύ διακριτική υλοποίηση ενός σύγχρονου προγράμματος αναψυχής και ψυχαγωγίας με σύγχρονη σχεδίαση και ένα συνδυασμό μοντέρνων και παραδοσιακών υλικών. Παράλληλα, το συγκρότημα βρίσκεται στην άκρη της ακτής και είναι πλήρως εναρμονισμένο με το περιβάλλον τοπίο.⁸⁴ “Από πληροφορίες του Κ. Δεκαβάλλα, το σχεδιασμό των bungalows είχε αναλάβει ο Π. Σακελλάριος, ενώ η αρχιτεκτονική μορφή των αποδυτηρίων με τις καμπύλες στέγες, που θυμίζουν την αρχιτεκτονική της Σαντορίνης, μοιάζει να είναι σχεδιασμένη από τον ίδιο. Οπωσδήποτε, θα ήταν λάθος να προσπαθήσει να αποδώσει κανείς σε ομαδική δουλειά τα επιμέρους στοιχεία”.⁸⁵

91, 92, 93. Μπαρ & Bungalows, σχέδια κατασκευής, Αστέρια Γλυφάδας, 1954

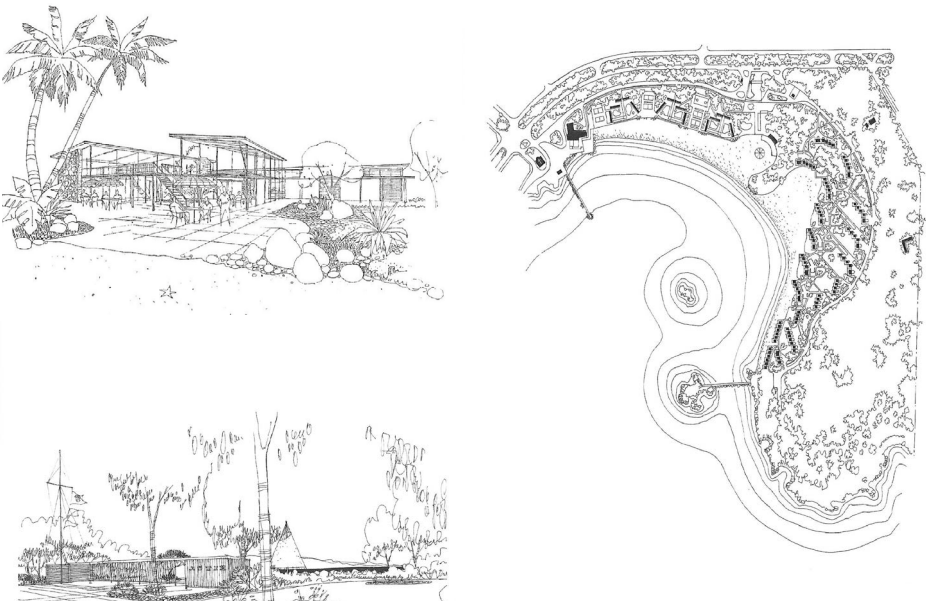

94. Bungalows, Άποψη από τη Θάλασσα, φωτογραφία εποχής, Αστέρια Γλυφάδας, 1954

⁸⁴Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, «Οι Ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 176

⁸⁵Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, *Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 192-194

Το λουτρικό συγκρότημα εγκαινιάζεται το καλοκαίρι του 1954 και λίγους μήνες αργότερα αρχίζουν να λειτουργούν τα εστιατόρια και το συγκρότημα των bungalows. Το εστιατόριο-χορευτικό κέντρο είναι τοποθετημένο στην άκρη της περιοχής προς την Αθήνα, αρκετά μακριά από το ξενοδοχείο, ώστε να ενοχλεί ελάχιστα και να μπορεί να λειτουργεί και ανεξάρτητα.⁸⁶ “Εκεί θα δώσει η XEN τον Ιούλιο του 1957 τον «μεγαλύτερο μεταπολεμικό χορό της Αθήνας». «Το Μόντε Κάρλο στα Αστέρια» θα γράψουν οι Εικόνες. Η Αθηνά Τσουδερού-Αθανασίου, πρόεδρος της XEN, υποδέχεται όλη την καλή αθηναϊκή κοινωνία. Παρόντες οι κύριοι Αρ. Ωνάσης, Τομ. Πάπας, Γαρυφαλλίδης, Ράλλης, Αβέρωφ, τα ζεύγη Παξινού-Μινωτή, Ζυλ Ντασέν-Μελίνα Μερκούρη και πολλοί άλλοι. Δύο χιλιάδες άνθρωποι. «Ο Σαρωνικός άστραιψε από τέχνη, ομορφιά, πλούτο, φήμη και κέφι». Πολλοί φιλοξενήθηκαν το βράδυ στα bungalows του συγκροτήματος”.⁸⁷ “Η Αλίκη Βουγιουκλάκη, η Τζένη Καρέζη, νεαρές και λιγότερο νέες σταρ και στάρλετ θα φωτογραφηθούν, θα ποζάρουν, θα κολυμπήσουν στην παραλία. Και δίπλα σε αυτές βέβαια και γνωστές ξένες ηθοποιοί: η Σοφία Λόρεν, η Μπριζίτ Μπαρντό και άλλες. Κάθε προσωπικότητα που περνάει από την Αθήνα πρέπει να ανέβει στην Ακρόπολη, να πιει το ποτό της στο Χίλτον ή τη Μεγάλη Βρετανία και να κάνει μπάνιο της στα Αστέρια”.⁸⁸

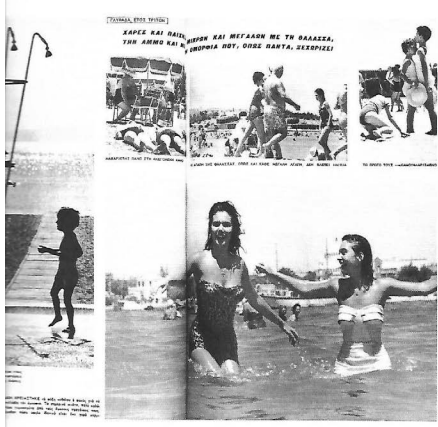

95,96,97. Σκίτσα & Σχέδια Κ. Δεκαβάλλα, Αστέρια Γλυφάδας

⁸⁶Αίσωπος Γιάννης, «Εναπόθεση στο τοπίο», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 369-370

⁸⁷Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π. σελ. 192

⁸⁸Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, «Οι Ακτές του Αργοσαρωνικού», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 178

98,99,100,101. Λήψεις εποχής, Αστέρια Γλυφάδας 102. Λιγέρωμα στο περ. ΕΙΚΟΝΕΣ, Αστέρια Γλυφάδας

103. Φωτογραφία εποχής, Αστέρια Γλυφάδας, 1954

104. Ο Γεώργιος Ράλλης & η Λένα Ράλλη στην Ταβέρνα Αστέρια, Αστέρια, Γλυφάδα, 1954

105. Φωτογραφίες Εποχής στην Ταβέρνα Αστέρια, Γλυφάδα

106. Η Ζωή Λάσκαρη στα Αστέρια, Φωτογραφίες εποχής, Γλυφάδα

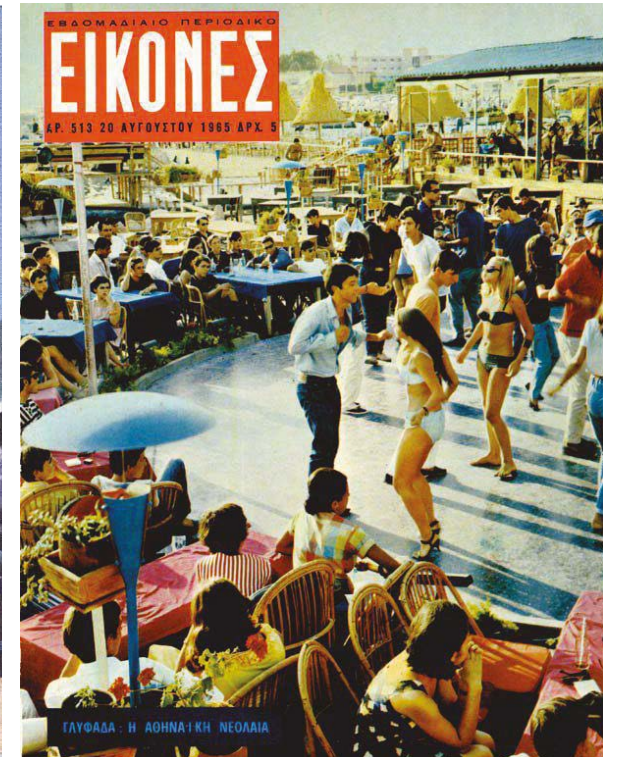
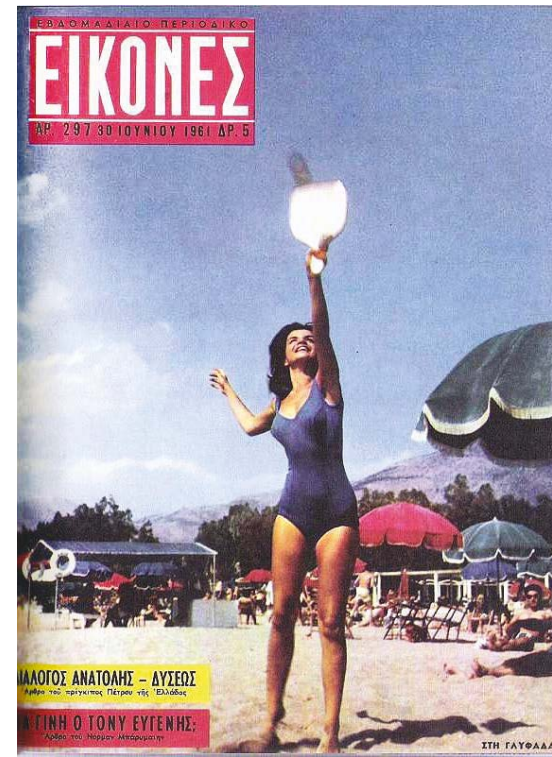
107. Πρώτες μέρες λειτουργίας της Πιάζ, Αστέρια, Γλυφάδα, 1954

108. Καρτ-ποστάλ, Αστέρια, Γλυφάδα, 1954

109. Καρτ-ποστάλ, Αστέρια, Γλυφάδα, 1954

110, 111. Εξώφυλλα του περιοδικού Εικόνες

112. Οι εγκαταστάσεις της πλαζ, Αστέρια, Γλυφάδα, 1954

113. Οι καμπάνες της επέκτασης & η εξωτερική διαμόρφωση, Αστέρια, Γλυφάδα

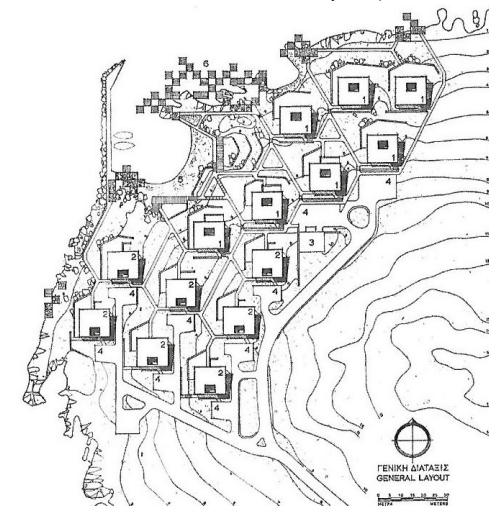
114. Οι καμπάνες της επέκτασης, Αστέρια, Γλυφάδα

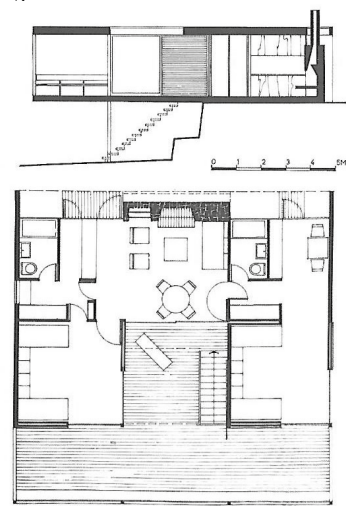
115. Η εξωτερική διαμόρφωση της καμπάνας, Αστέρια, Γλυφάδα

Η επέκταση του συγκροτήματος

Το 1964 οι Βουρέκας, Γεωργιάδης και Δεκαβάλλας σχεδιάζουν την επέκταση του συγκροτήματος με δεκατέσσερις οικίσκους και ένα κτίριο εξυπηρέτησης. Τα κτίρια είναι τοποθετημένα κλιμακωτά στο έδαφος κι έχουν θέα προς τη θάλασσα. Οι οικίσκοι είναι δύο τύπων με ξεχωριστούς χώρους όπου μπορούν να ενοποιηθούν. Ο πρώτος είναι σε σχήμα Π και αποτελείται από δύο κατοικίες με ένα ή δύο δωμάτια με αίθριο στο κέντρο, με θέα στη θάλασσα, και ο δεύτερος έχει δύο στούντιο με ανεξάρτητα μικρά αίθρια στο βάθος. Πλακόστρωτα δρομάκια, χαμηλά πεζούλια και τοίχοι αντιστήριξης οδηγούν από τους οικίσκους σε δύο μικρούς ιδιωτικούς όρμους.⁸⁹

116. Κάτοψη επέκτασης, Αστέρια, Γλυφάδα

117. Τυπολογία καμπάνας

118. Αεροφωτογραφία της περιοχής των καμπανών

⁸⁹Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, *Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 194

Γκολφ Γλυφάδας

Το 1960 αποφασίζεται από την Κυβέρνηση να εγκατασταθεί Γκολφ στην Γλυφάδα, στην περιοχή των ΛΟΚ η οποία ανήκει στο Δήμο, έργο που συμπληρώνει την ανάπτυξη του τουρισμού. Το golf ως άθλημα, όπως και το yachting, θεωρείται ως χόμπι των ευκατάστατων ξένων, οι οποίοι ερχόμενοι στην Ελλάδα για διακοπές θα αναζητήσουν την αγαπημένη τους ασχολία. Η μελέτη του γηπέδου εκπονείται από τον Άγγλο Donald Harradine, ειδικό σε γήπεδα γκολφ, ενώ η μελέτη των κτιριακών εγκαταστάσεων γίνεται από τον Κίμων Λάσκαρη. Το έργο φιλοδοξεί να ανταγωνιστεί τις αριότερες εγκαταστάσεις ευρωπαϊκών χωρών με το πλεονέκτημα της λειτουργίας του για μεγαλύτερη χρονική περίοδο, λόγω των ευνοϊκών κλιματικών συνθηκών της Ελλάδας, και να προσελκύσει ξένους τουρίστες καθόλο το έτος. Οι εγκαταστάσεις θα περιλαμβάνουν εστιατόριο 150 ατόμων, σαλόνι, μπαρ, κουζίνα, αίθουσα συμβουλίου, γραμματεία, WC, αποδυτήρια ανδρών-γυναικών, γραφείο προϊσταμένου, δωμάτιο παιγνίων, αποθήκες, γραφείο καθηγητών.⁹⁰

119. Γκολφ Γλυφάδας

⁹⁰Μούσα Μυριάνθη, ο.π., σελ. 196

Μελέτες για την αξιοποίηση της Ακτής του Σαρωνικού & το πολιτικό όραμα του Κ. Καραμανλή

Προς τα τέλη της δεκαετίας του '50 αρχίζει να γίνεται αντιληπτή η σημασία της προστασίας των ακτών της Αττικής και ιδιαίτερα του Αργοσαρωνικού και η σημασία τους ως προς τον τουριστικό τομέα, καθώς πλέον η Αθήνα διαμορφώνεται σε "κοσμόπολη" 1.500.000 κατοίκων. Συγκεκριμένα, το 1957, στο πρώτο τεύχος του περιοδικού *Αρχιτεκτονική*, ο Γενικός Γραμματέας του ΕΟΤ Δ. Παπαευστρατίου, στο άρθρο "Αξιοποίηση Ακτών Σαρωνικού", προτείνει μελέτες που αφορούν κυρίως το διεθνές και τον εσωτερικό τουρισμό, τον παραθερισμό και την εξοχική κατοικία, και ταυτόχρονα την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Επίσης αναφέρεται στην κατασκευή οδικών αρτηριών που θα εξυπηρετούν τους λουόμενους, συγκεκριμένα 100-150.000 άτομα ημερησίως, την αποβιομηχάνιση περιοχών που θα χρησιμοποιούνται για τουριστικούς λόγους και τη δημιουργία εγκαταστάσεων κατά μήκος των ακτών της Αττικής που θα εξυπηρετούν ξένους τουρίστες με στόχο την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και την αύξηση του ισοζυγίου των πληρωμών της χώρας. Παράλληλα προτείνονται έργα υποδομής, τα οποία θα βραβύνουν το Δημόσιο, όπως διαμορφώσεις χώρων, οδοποιία, ύδρευση, φύτευση, ενώ επενδύσεις θα μπορούν να γίνουν από Έλληνες ή ξένους αφού έχει ψηφιστεί το νομικό πλαίσιο περί επενδύσεων ξένων κεφαλαίων και θα υπάρχει η δυνατότητα δανειοδότησης με ευνοϊκούς όρους.⁹¹ Βέβαια, όταν στο άρθρο αυτό αναφέρεται Ακτή Σαρωνικού εννοείται η ακτογραμμή από τον Ισθμό της Κορίνθου έως το Σούνιο και όταν μιλά για αποβιομηχανοποίηση, εννοεί την περιοχή της Ελευσίνας.

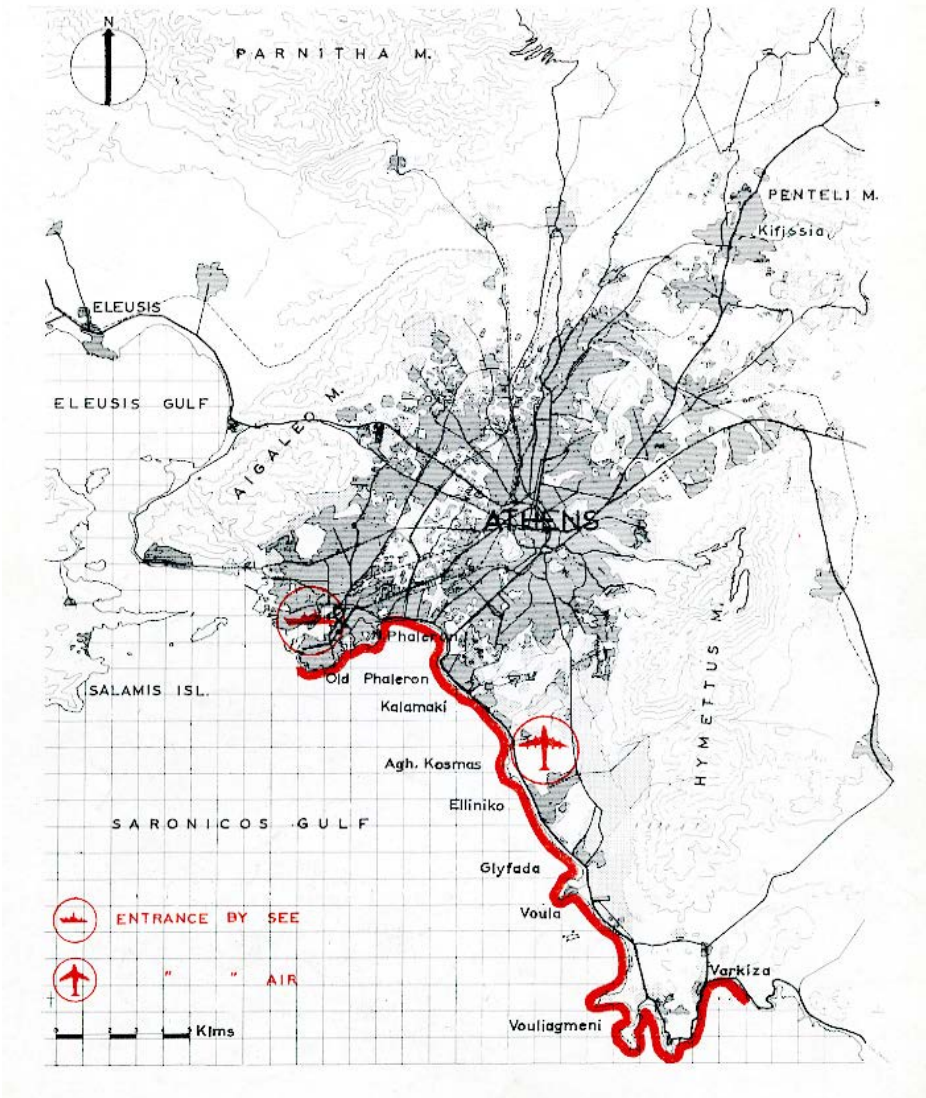
Παρόλα αυτά, το 1959, θα ξεκινήσουν δυο μελέτες μόνο για το ανατολικό τμήμα της, μία για την ακτογραμμή από την Καστέλα έως την Βάρκιζα, που αναλαμβάνει να εκπονήσει το Γραφείο Δοξιάδη, και μια από την Βάρκιζα έως το Σούνιο, που αναλαμβάνει να εκπονήσει η Υπηρεσία Οικισμού του Υπουργείου Δημοσίων Έργων με επικεφαλής τον Π. Βασιλειάδη.⁹² Ο Δ. Παπαευστρατίου θα προτείνει οι ακτές να αποτελέσουν αντικείμενο εκμετάλλευσης των παράκτιων Δήμων ή Κοινοτήτων με χρηματοδότηση από Κρατικά Κεφάλαια, δηλαδή να μην είναι ιδιωτικές, όμως το Συμβούλιο του ΕΟΤ δίνει προτεραιότητα στην ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.⁹³ Τα έργα αξιοποίησεως Ακτής Σαρωνικού θα γίνουν υπό στενή παρακολούθηση από το Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως και ειδικότερα τον πρωθυπουργό Κ. Καραμανλή.

⁹¹Μούσα Μυριάνθη, ο.π., σελ. 189

⁹²Μούσα Μυριάνθη, ο.π., σελ. 190

⁹³Μούσα Μυριάνθη, ο.π., σελ. 191

ATHENS AND ITS COASTLINE

120. Η περιοχή μελέτης & οι εισοδοί από αέρα και θάλασσα, Σχέδιο του Τεχνικού Γραφείου Δοξιάδη

1η Μελέτη - Το όραμα του Κ. Δοξιάδη

Αξιοποίηση Ακτής Σαρωνικού από την Καστέλα έως τη Βάρκιζα

Στις 10 Σεπτεμβρίου του 1959 υπογράφεται, μετά από απόφαση του Προέδρου Κυβερνήσεως Κων/νου Καραμανλή, συμφωνία μεταξύ του Γενικού Γραμματέα του Εθνικού Οργανισμού Τουριστικής Ανάπτυξης, Νικ. Φωκά και του Κ. Δοξιάδη, κατά την οποία ο ΕΟΤ αναθέτει στο Τεχνικό γραφείο Doxiades Associates την εκπόνηση προμελέτης διαμόρφωσης της ακτής από την Καστέλλα μέχρι τη Βάρκιζα, με προθεσμία τριών μηνών. Ο Α. Κωνσταντινίδης διαμαρτυρείται πως η Υπηρεσία Μελετών του Οργανισμού δεν ερωτήθηκε ποτέ επί του θέματος.⁹⁴

Ανάλυση

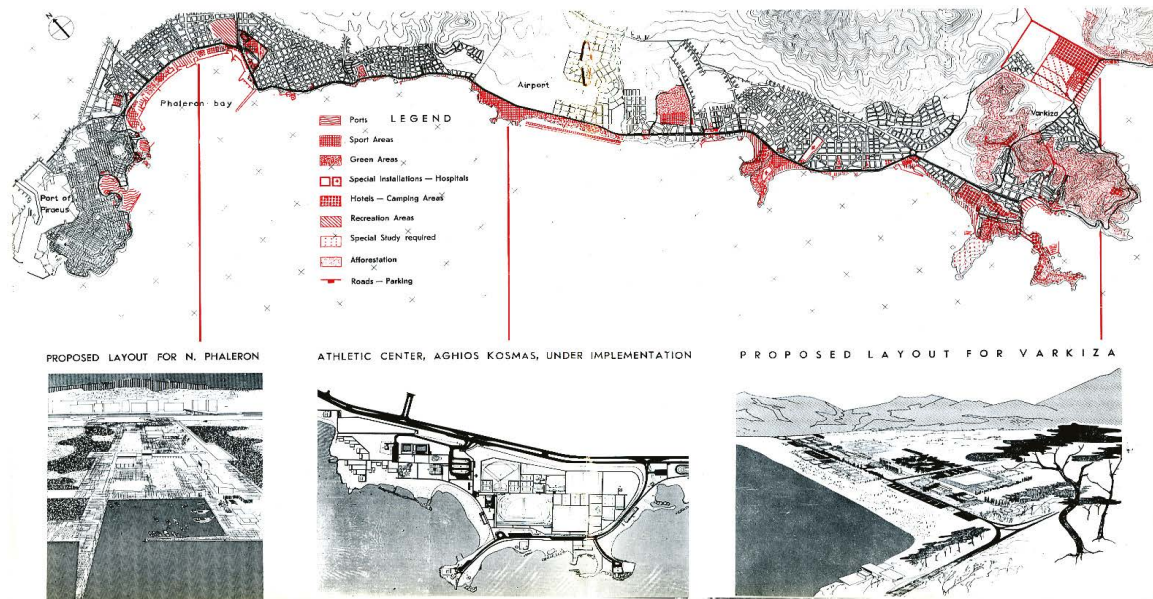
Το έργο αφορά την προμελέτη για την χωροταξική διαμόρφωση του τμήματος της ακτής της Αττικής που περιλαμβάνεται μεταξύ του όρμου της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων και της ανατολικής παρυφής της παραλίας της Βάρκιζας. Στη μελέτη περιλαμβάνονται πλήρη σχέδια, γενικά και λεπτομερειακά της υφιστάμενης κατάστασης και των προτεινόμενων λύσεων, σκίτσα και προοπτικά διαμορφώσεων ειδικών τμημάτων και εκθέσεις για πλήρη λύση των προβλημάτων που έχουν παρουσιαστεί στην περιοχή. Κατά την κατάρτιση αυτού του Προγράμματος συνεργάστηκαν εμπειρογνώμονες στον τομέα του σχεδιασμού, της αρχιτεκτονικής, του χωροταξικού σχεδιασμού και της μηχανικής, των στατιστικών, των κοινωνικών επιστημών, των αρχαιολόγων, των γεωλόγων και άλλων ειδικών. Η έρευνα και η μελέτη της ακτογραμμής πραγματοποιήθηκε από τη θάλασσα, τη ξηρά και τον αέρα και ένας μεγάλος αριθμός φωτογραφιών λήφθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας.⁹⁵

Η περιοχή μελέτης είναι η ακτή του Σαρωνικού, η οποία αποτελεί τη φυσική διέξοδο του οικιστικού συγκροτήματος του Λεκανοπεδίου της πρωτεύουσας προς τη θάλασσα καθώς και αναπόσπαστο στοιχείο της. Η ακτή είναι μήκους περίπου 25 μιλίων, τη διατρέχει αυτοκινητόδρομος που εκτείνεται σε όλο το μήκος της δίπλα στη θάλασσα και συνδέεται με άλλες αρτηρίες της περιοχής. Η πλησιέστερη έξοδος βρίσκεται σε απόσταση μόλις 3 μιλίων από την Αθήνα και αντιπροσωπεύει “την κύρια διαφυγή” των Αθηναίων, οι οποίοι αναζητούν χαλάρωση κοντά στη θάλασσα. Η ακτή είναι ζωτικής σημασίας τόσο για την ευημερία περισσότερων από 1.500.000 κατοίκων της Αθήνας, του Πειραιά και των προαστίων, όσο και για την συνολική τουριστική ανάπτυξη της Ελλάδας. Έχει ένα εξαιρετικά ήπιο κλίμα και σε συνδυασμό με τις υπέροχες αμμουδιές και τη φυσική ομορφιά του τοπίου, αυξάνει την έλξη τουριστών.⁹⁶

⁹⁴Μούσα Μυριάνθη, ο.π., σελ. 190

⁹⁵Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, *Πρόγραμμα και Σχέδιον Αναπτύξεως Ακτής Σαρωνικού*, DOX-EA 10, Αρχείο Κωνσταντίνου Δοξιάδη, σελ.1

⁹⁶Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 3

121. Οι τρεις κύριες επεμβάσεις, Σχέδιο του Τεχνικού Γραφείου Δοξιάδη

Το πρόγραμμα αναφέρεται στις θεμελιώδεις ανάγκες των κοινοτήτων που βρίσκονται κατά μήκος της ακτής και σκοπός της μελέτης αποτελούσε η εξυπηρέτηση βασικών και δευτερευουσών λειτουργιών του συνόλου του Λεκανοπεδίου και της παραλιακής περιοχής. Λειτουργίες όπως η αναψυχή, οι θαλάσσιες συγκοινωνίες, ο τουρισμός και ο αθλητισμός. Οι λειτουργίες όμως αυτές τις οποίες πρόκειται να εξυπηρετήσει η Ακτή του Σαρωνικού, επιδρούν πέρα των ορίων του Λεκανοπεδίου, στον Ελληνικό χώρο και έχουν διεθνή σημασία, κυρίως για τον τομέα του τουρισμού. Κατά συνέπεια, ο στόχος του έργου μεγιστοποιείται κατά αναλογία με την εξυπηρέτηση λειτουργιών πολύ ευρύτερης σημασίας, εθνικού και διεθνούς περιεχομένου.⁹⁷ Το σχέδιο πρότεινε τρεις μείζονες επεμβάσεις: την πλάτους 150μ επιχωμάτωση την Ακτής του Φαλήρου, που θα φιλοξενούσε ποικίλες αθλητικές εγκαταστάσεις και μικρά αγκυροβόλια, το Αθλητικό Κέντρο του Αγίου Κοσμά και τη μαρίνα και τις εγκαταστάσεις της πλαζ της Βάρκιζας που θα συμπληρώνονταν από κτίρια ξενοδοχείων και χώρους αναψυχής και κατασκήνωσης. Η υλοποίηση του σχεδίου είχε προταθεί να γίνει σταδιακά στη διάρκεια μιας περιόδου 10 έως 20 ετών.⁹⁸ Η μελέτη δεν εφαρμόστηκε συνολικά, πιθανότατα για οικονομικούς λόγους.

⁹⁷Doxiades Associates, *DA Monthly Bulletin no.19 - The coastline of Athens*, Αρχείο Κωνσταντίνου Δοξιάδη, Αθήνα, 1960

⁹⁸Αίσωπος Γιάννης, ο.π., σελ. 373

Η επιτόπιος έρευνα και η ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης από το γραφείο Δοξιάδη, απέδωσαν την ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού προβλημάτων, καθώς και ζητήματα τα οποία θα προκύψουν στο μέλλον. Η εξέλιξη της περιοχής, θα επιφέρει αύξηση του πληθυσμού, του εθνικού εισοδήματος και του εισοδήματος των κατοίκων, καθώς και τάσεις ανάπτυξης της πρωτεύουσας και του γύρω χώρου της, αλλαγή λειτουργιών και επιβολή νέων μεθόδων τεχνολογικών, κοινωνικών και οικονομικών. Για αυτά τα στοιχεία, που επιδρούν βασικά στην εξέλιξη του παραλιακού χώρου, τονίζει ο Κ. Δοξιάδης, ότι πρέπει να γίνουν προβλέψεις και να εξαχθούν συμπεράσματα για την αιτιολόγηση της λύσης τους. Για αυτό το λόγο, η έννοια του χρόνου αποτέλεσε κύριο στοιχείο στην πρόταση για την ανάπτυξη της ακτής.⁹⁹

Ως κύρια αρχή ορίζεται η εξυπηρέτηση όσο το δυνατόν περισσότερων αναγκών του πληθυσμού, στην εξής σειρά προτεραιότητας: πρώτα το σύνολο των αναγκών των παραλιακών οικισμών, στη συνέχεια τις ανάγκες των πλησιέστερων προς την ακτή περιοχών, δηλαδή των Νοτίων περιοχών της Πρωτεύουσας και τέλος όσο το δυνατόν περισσότερες ανάγκες του υπολοίπου Λεκανοπεδίου, του εξωτερικού τουρισμού και πρόσθετες ειδικές λειτουργίες. Η βασικότερη όμως αρχή για τον Δοξιάδη, λαμβάνοντας υπόψη την εθνική σημασία της εξυπηρέτησης του εξωτερικού τουρισμού και της ειδικής θέσης, η οποία έχει η ακτή του Σαρωνικού, αποτελεί η προσφορά νέων λειτουργιών. Οπότε τρίτη αρχή θα είναι η διερεύνηση λύσεων, οι οποίες θα ικανοποιούν όλες της κατηγορίες των τουριστών και θα συνδυάζονται με τις υπόλοιπες λειτουργίες.¹⁰⁰

Ανάγκες περιοχής - γενικά

Η ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης έδειξε ότι η ακτή από τον Πειραιά μέχρι τη Βάρκιζα, δέχεται το μέγιστο ποσοστό του πληθυσμού του Λεκανοπεδίου Αθηνών, όχι μόνο λόγω πληθυσμιακής κατανομής, αλλά και έλλειψης αξιοποίησης των άλλων ακτών. Βέβαια, η επιθυμητή κατανομή των πληθυσμών για την χρήση των ακτών είναι δυνατή και πραγματοποιήσιμη μόνο, όταν αξιοποιηθούν όσο το δυνατόν περισσότερο οι υπόλοιπες ακτές, εκτός της ακτής του Σαρωνικού. Συμπερασματικά, είναι απαραίτητη η προπαρασκευή και εφαρμογή προγραμμάτων αναπτύξεως για όλες τις ακτές της Αττικής.¹⁰¹

⁹⁹Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 185

¹⁰⁰Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 186

¹⁰¹Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 4

Ανάγκες περιοχής - ανά χρήση

1. Θαλάσσιος τουρισμός & συγκοινωνίες

Από τη μελέτη προέκυψε ότι υπάρχει έλλειψη στις λιμενικές εγκαταστάσεις στην περιοχή της ακτής, κυρίως για μεγάλα σκάφη, τα οποία ολοένα και αυξάνονται. Εφόσον κατασκευαστούν οι απαραίτητες εγκαταστάσεις η προσέλκυση τόσο ελληνικών όσο και ξένων σκαφών θα αυξηθεί, γεγονός που θα επιφέρει ευμενή αποτελέσματα για τον τουρισμό και την εθνική οικονομία. Για την εξυπηρέτηση των θαλάσσιων συγκοινωνιών στην μορφή τουρισμού, πρέπει να δημιουργηθούν λιμένες σε θέσεις που να πληρούν προϋποθέσεις όπως, κατάλληλα βάθη της θάλασσας, καλή σχέση των συγκοινωνιών της ξηράς και άλλα. Οι θέσεις που παρέχουν τέτοιες δυνατότητες είναι ο Υφιστάμενος λιμένας Ζέας, ο Υφιστάμενος λιμένας Τουρκολίμανου, η περιοχή Δέλτα Ν. Φαλήρου, η περιοχή Αγ. Κοσμά, η περιοχή Γλυφάδας και η περιοχή Κόλπου Βουλιαγμένης. Παράλληλα, ο Δοξιάδης είχε οραματιστεί πολλές από τις συνδέσεις παραθαλάσσιων περιοχών να γίνονται μέσω θαλάσσιων συγκοινωνιών, με αποτέλεσμα την ταχύτερη μεταφορά και την αποσυμφόρηση του οδικού δικτύου. Βέβαια, από την διερεύνηση του θέματος, φαίνεται ότι η θαλάσσια συγκοινωνία λόγω του κόστους δημιουργίας, συντήρησης και απόσβεσης των θαλάσσιων συγκοινωνιακών μέσων, δεν είναι δυνατόν να συναγωνιστεί το αυτοκίνητο. Όμως, η αξιοποίηση του βασικού στοιχείου της θάλασσας είναι πρώτη προτεραιότητα και δεν πρέπει να παραγνωρισθεί.¹⁰²

2. Αθλητισμός

Οι εγκαταστάσεις και οι εκδηλώσεις αθλητισμού είναι ελλιπείς ως προς το μέγεθος του πληθυσμού της πρωτεύουσας και των παραλιακών οικισμών, αλλά και ως προς την αναμενόμενη αύξηση του. Η έλλειψη χώρου είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα το οποίο πρέπει να αντιμετωπισθεί, κυρίως όσον αφορά τον αθλητισμό της ξηράς.¹⁰³

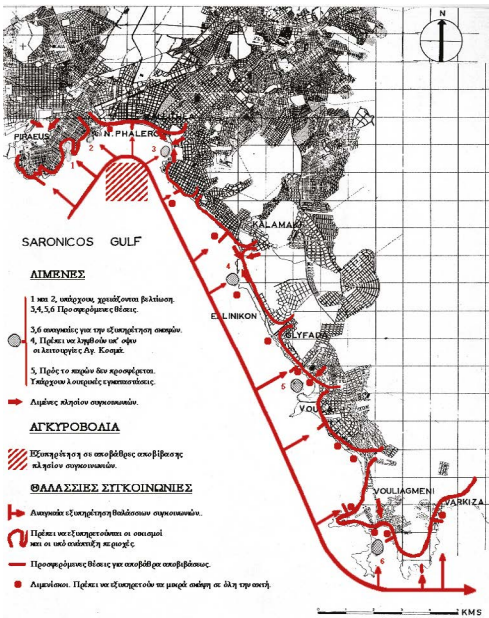
3. Κέντρα αναψυχής

Το συμπέρασμα από την ανάλυση είναι ότι τα κέντρα αναψυχής δεν αντιπροσωπεύουν όλες τις προτιμήσεις, κατά το μέγιστο ποσοστό είναι πρόχειρα και δεν έχει γίνει εκμετάλλευση των υφισταμένων δυνατοτήτων. Οι δυνατότητες για την ανάπτυξη κέντρων είναι πολλές και είναι αναγκαία μια λογική κατανομή κατά μήκος της ακτής καθώς και η εκμετάλλευση των τοπίων και των άλλων λειτουργιών της παραλίας.¹⁰⁴

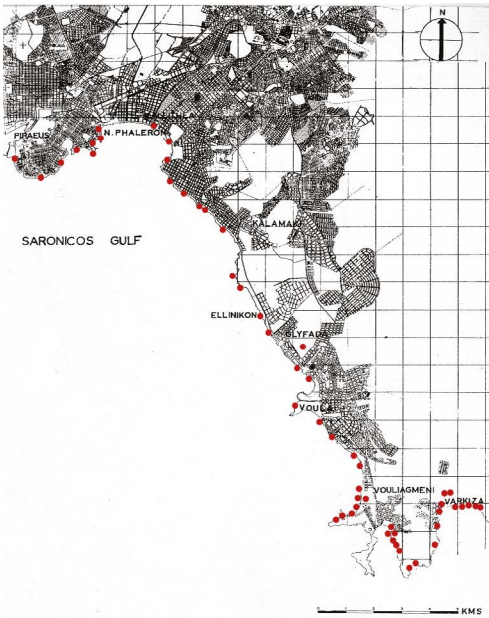
¹⁰²Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 202

¹⁰³Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 210

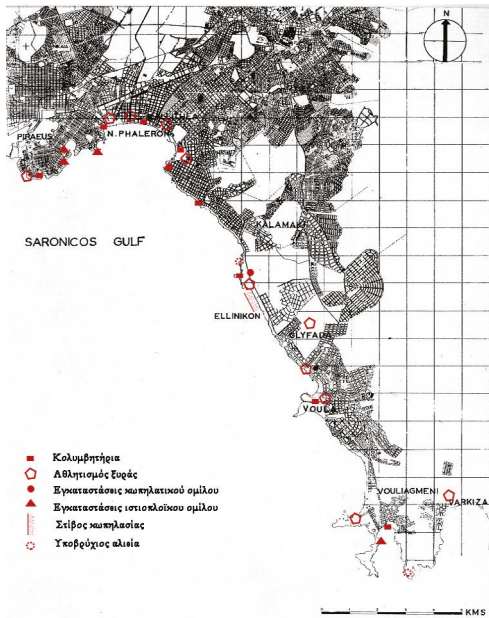
¹⁰⁴Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 216

122. Θαλάσσιος τουρισμός

124. Προτεινόμενα κέντρα αναψυχής

123. Αθλητισμός

4. Λουτρικές εγκαταστάσεις

Το τελικό συμπέρασμα για τις λουτρικές εγκαταστάσεις είναι πως το μέγεθος και η κατανομή των υπαρχόντων δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες του πληθυσμού και ότι υπάρχουν σοβαρά ζητήματα μολύνσεως και ρύπανσης της θάλασσας.¹⁰⁵

5. Συγκοινωνίες & Κυκλοφορία

Οι κυκλοφοριακές ανάγκες οχημάτων και πεζών πρέπει να αντιμετωπιστούν με βάση τις αρχές οι οποίες προκύπτουν για την καλύτερη εξυπηρέτηση του πληθυσμού. Αυτές είναι η πλήρης εξυπηρέτηση των παραλιακών οικισμών του Νοτίου Λεκανοπεδίου και η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εξυπηρέτηση του υπολοίπου Λεκανοπεδίου. Προτείνεται ο διαχωρισμός της κυκλοφορίας πεζών και οχημάτων και η δημιουργία κάθετων στην παραλία συλλεκτήριων πεζοδρόμων.¹⁰⁶

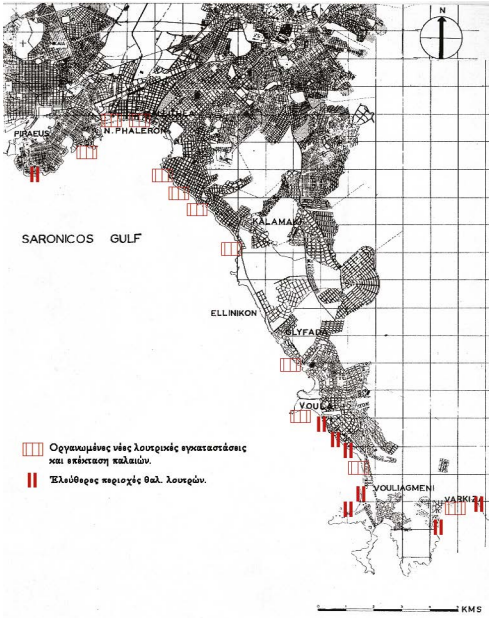
6. Ξενοδοχεία

Η έλλειψη εξυπηρέτησης των υφιστάμενων ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων σε όλο το μήκος της ακτής είναι προφανής, δεδομένου μάλιστα ότι η περιοχή της ακτής θεωρείται ως κύριος τόπος αναψυχής. Με την προβλεπόμενη αύξηση των ξένων, οι ανάγκες στα ξενοδοχεία αυξάνονται αντιστοίχως. Το θέμα των προβλέψεων όμως δεν είναι τόσο σημαντικό, όσο είναι η προσφορά λειτουργιών για την προσέλκυση πληθυσμού. Επομένως, το μέγεθος και η κατηγορία των ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων θα εξαρτηθεί από την αξιοποίηση της ακτής για την προσφορά αθλητισμού, αναψυχής, θαλάσσιων μεταφορών και ειδικών λειτουργιών. Οι υφιστάμενες δυνατότητες αποκλείουν μεγάλες περιοχές για την εγκατάσταση ξενοδοχείων. Έτσι, απομένει ως προσφερόμενος χώρος η Πειραιϊκή, το Π. Φάληρο και οι περιοχές πέρα από την Βούλα μέχρι την Βάρκιζα. Η ξενοδοχειακή εξυπηρέτηση με της μορφής κάμπινγκ και hostel είναι απαραίτητη για τον τοπικό πληθυσμό και τους ξένους με χαμηλά εισοδήματα ή νέους. Δυνατότητες υπάρχουν στη περιοχή του Αγίου Κοσμά, Βουλιαγμένης και κυρίως Βάρκιζας.¹⁰⁷

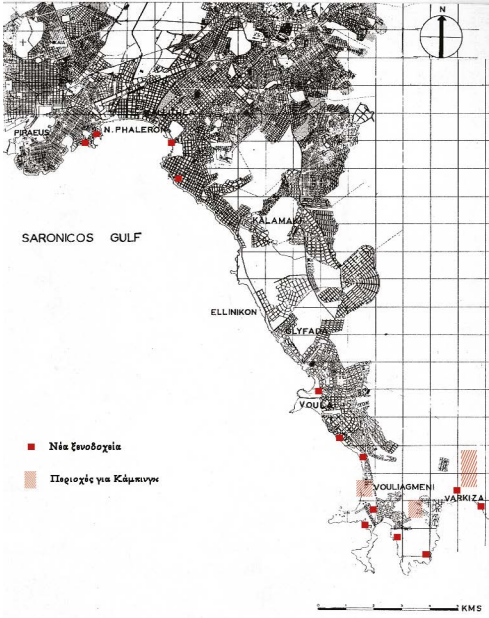
¹⁰⁵Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 262

¹⁰⁶Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 278

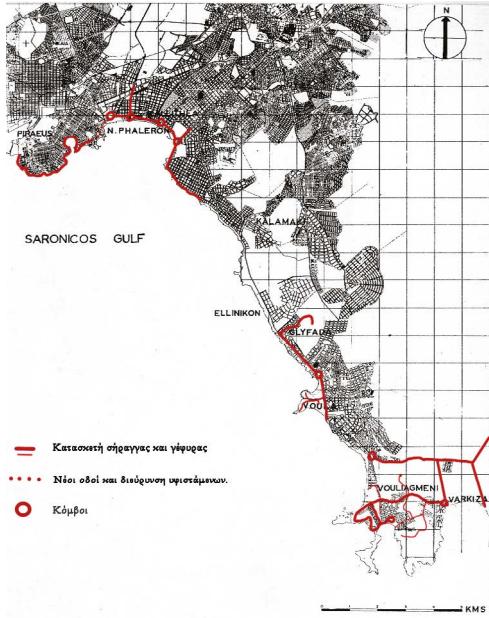
¹⁰⁷Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 290

125. Λουτρικές εγκαταστάσεις

127. Προτεινόμενα ξενοδοχεία

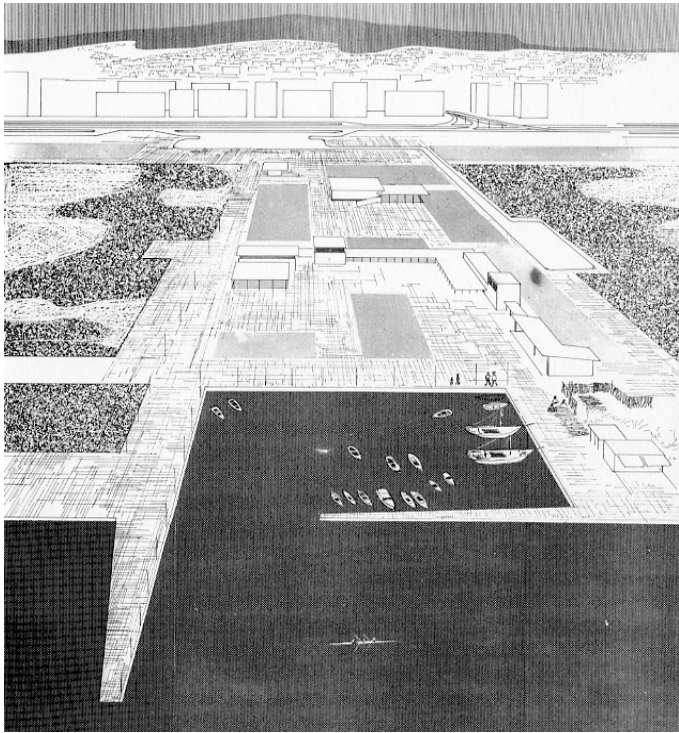
126. Συγκοινωνίες & Κυκλοφορία

Πρόταση

Μετά τον καθορισμό των αρχών και των αναγκών της περιοχής, προτείνεται από το Γραφείο Doxiades πρόγραμμα αναπτύξεως το οποίο αποσκοπεί στη βελτίωση και οργάνωση των υφιστάμενων λειτουργιών και τη δημιουργία νέων δυνατοτήτων αξιοποίησης του παραλιακού όρμου, λαμβάνοντας βέβαια υπόψιν τα υφιστάμενα και τα προβλεπόμενα προβλήματα λόγω της αύξησης του πληθυσμού. Η οργάνωση των παραλιακών οικισμών θεωρήθηκε δεδομένη και η πρόταση επικεντρώθηκε στην καλύτερη αξιοποίηση της ακτής. Έτσι επιλέγεται οι προτάσεις να περιγράφονται ανά λειτουργία, στην ακτογραμμή από Πειραιά έως Βάρκιζα.¹⁰⁸

Ακολουθούν οι προτάσεις του Προγράμματος Αναπτύξεως ανά περιοχή:

- Στον όρμο του Ν. Φαλήρου προβλέπεται η δημιουργία γηπέδων εντός της περιοχής της θάλασσας, με κατασκευή κρηπιδότοιχου και επιχωματώσεων. Η λύση αυτή προέκυψε από την έλλειψη χώρου για την τοποθέτηση ζωτικών λειτουργιών αναψυχής, αθλητισμού και θαλάσσιων συγκοινωνιών στην περιοχή του Πειραιά.¹⁰⁹

128. Όρμος Φαλήρου-Τζιτζιφιές

¹⁰⁸Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 247

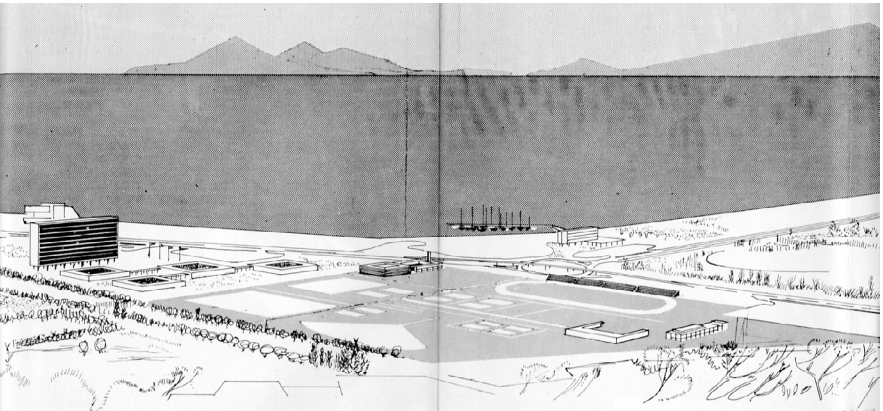
¹⁰⁹Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 248

- Στο Δέλτα Φαλήρου και κατ' επέκτασιν τη μεγάλης παραλίας του όρμου του Ν. Φαλήρου προβλέπεται λιμένες για πολλαπλούς σκοπούς, όπως λιμενισμού γιοτ, αποβιβάσεως επισήμων και θαλάσσιας συγκοινωνιακής εξυπηρέτησης.¹¹⁰

129. Φάληρο-Τμήμα πεζοδρομίου

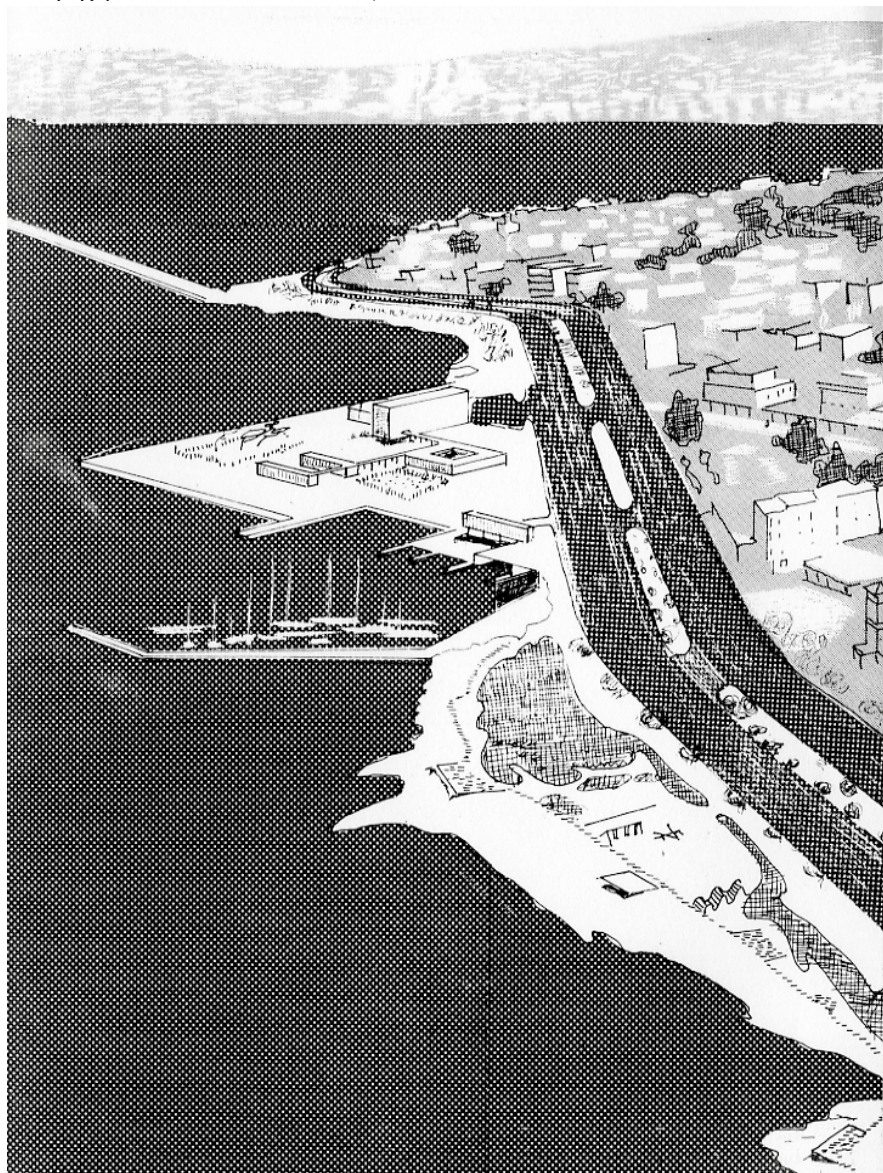
- Η προτεινόμενη υπό του Υπουργείων Δημοσίων Έργων επέκταση της Λ. Συγγρού από την θάλασσα μέχρι την εγκατάσταση της Ούλεν στο Παλαιό Φάληρο δίνει την δυνατότητα ορθολογικής αντιμετώπισης του κυκλοφοριακού προβλήματος, σε συνδυασμό με την δημιουργία κατάλληλου κόμβου. Στον χώρο αριστερά της νέας χάραξης προτείνεται η δημιουργία ξενοδοχείου και εκθεσιακού κέντρου και στον χώρο του λιμένα προβλέπεται εγκατάσταση εξυπηρέτησης γιοτ και κέντρο αναψυχής κατά τον άξονα της Λ. Συγγρού.

130. Δέλτα Φαλήρου

¹¹⁰Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π. σελ. 249

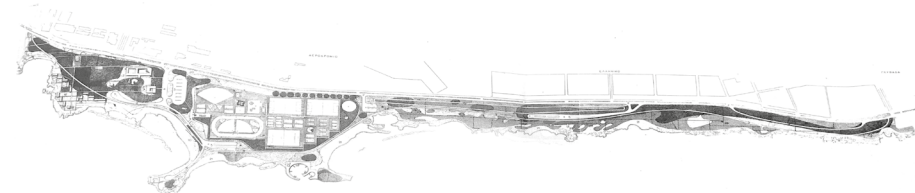
- Από Παλαιό Φάληρο μέχρι Αγ. Κοσμά ο χώρος διατίθεται κυρίως για αναψυχή, δηλαδή θαλάσσια λουτρά, περίπατο, κέντρα και θαλάσσιο τουρισμό, κολυμβητήρια και λιμένες πλωτών. Η στενότητα του χώρου δεν επιτρέπει ευρεία ανάπτυξη της παραλιακής ζώνης ούτε υπάρχουν οι δυνατότητες δημιουργίας του, όπως στο Ν. Φάληρο, εκτός μικρές περιοχές στην πλατεία του Π. Φαλήρου, όπου και προτείνεται ανάλογο έργο για την τοποθέτηση απαραίτητων λειτουργιών, δηλαδή κέντρων αναψυχής και κοινοτικού κέντρου.¹¹¹

131. Παλαιό Φάληρο

¹¹¹Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π.

Η περιοχή Αγ. Κοσμά διατίθεται για αθλητικές εγκαταστάσεις ξηράς και θάλασσας, για την δημιουργία στίβου, κωπηλασίας και λιμενίσκου, ως και κέντρα ερασιτεχνικής αλιείας και υποβρύχιες δραστηριότητες. Ο χώρος έναντι του αεροδρομίου, σε συνέχεια του αθλητικού κέντρου, προτείνεται να διατεθεί ως χώρος αναψυχής δηλαδή περιπάτου και κέντρων. Πιο συγκεκριμένα, το Αθλητικό Κέντρο προβλέφθηκε από την Μελέτη Αξιοποίησης Ακτής Σαρωνικού Ι. Για λογαριασμό της Εφορίας Εθνικού Αθλητισμού, το Υπουργείο Δημοσίων Έργων ανέθεσε την μελέτη στο Γραφείο Δοξιάδη το οποίο και την ολοκλήρωσε. Η Κυβέρνηση ζήτησε το 1960 από τον ΕΟΤ να εκτελέσει το έργο. Με κάποια δυσχερέσκεια, λόγω του μεγάλου φόρτου εργασίας, ο Οργανισμός δέχτηκε να αναλάβει την κατασκευή, θεωρώντας πως αυτή η ανάθεση αποτελεί κατά κάποιον τρόπο μια αναγνώριση της καλής εκτελέσεως των έργων από τον ΕΟΤ. Ο Οργανισμός δημοπρατεί το έργο σε φάσεις: αρχικά τα έργα αθλητισμού, στη συνέχεια τα κτηριακά έργα σε δύο φάσεις και τέλος τα έργα υποδομής. Η Τεχνική Υπηρεσία του ΕΟΤ επιβλέπει το έργο. Μετά το πέρας των βασικών εργασιών για την έναρξη της λειτουργίας του Αθλητικού Κέντρου, η εκμετάλλευση γίνεται αυτεπιστασία από τον ΕΟΤ, μετά από την παράκληση της Γενικής Γραμματείας Αθλητισμού.¹¹²

132. Αθλητικό Κέντρο Αγίου Κοσμά

- Η μελέτη του τουριστικού περιπτέρου και η οργάνωση της παραλίας στη χερσόνησο του Αγίου Κοσμά, σε γήπεδο που ανήκει στο Ταμείο Ασφάλισης Κληρού Ελλάδος που διαχειρίζεται ο ΟΔΕΠ, ανατίθεται στην Υπηρεσία (1961) και συγκεκριμένα στον Φ. Βώκο. Το κτιριολογικό αφορά την ανέγερση περιπτέρου που περιλαμβάνει εστιατόριο με μπαρ, ανοιχτές βεράντες και βοηθητικούς χώρους για την εξυπηρέτηση 50-60 ατόμων, λουτρικών εγκαταστάσεων, καθώς και τη διαμόρφωση του χώρου γύρω από την εκκλησία του Αγίου Κοσμά. Τη χρηματοδότηση του έργου, αναλαμβάνει το Ταμείο Ασφάλισης Κληρού Ελλάδος και το έργο ξεκινά σε αρχές του 1962. Την ίδια εποχή (1961), ξένος οίκος – η εταιρεία Wilfour Corporation Limited ζητά από τον Οργανισμό να επενδύσει κεφάλαια για την ανέγερση ξενοδοχείου στην περιοχή. Η πρόταση απορρίπτεται διότι η χωροταξική μελέτη δεν προβλέπει ξενοδοχείο.¹¹³

¹¹²Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π.

¹¹³Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π.

- Από το Ελληνικό μέχρι τις εγκαταστάσεις “Αστέρα” οι δυνατότητες αναπτύξεως είναι επίσης μικρές και ο παραλιακός χώρος διατίθεται μόνο για περίπατο και εξυπηρετήσεις μικρού μεγέθους. Μόνο κατ’ επέκταση της πλατείας Γλυφάδας γίνεται ανάλογη διαμόρφωση όπως στην πλατεία Π. Φαλήρου. Το δάσος της Γλυφάδας αξιοποιείται για την συμπλήρωση του πρασίνου, όπου είναι δυνατή και η κατασκευή αθλητικού κέντρου για τις τοπικές ανάγκες.¹¹⁴
- Στην χερσόνησο της Αιζωνής (Βούλας) προτείνεται ο περιορισμός του χώρου των εγκαταστάσεων του Π.Ι.Κ.Π.Α. στις απαραίτητες διαστάσεις και η διάθεση του υπόλοιπου χώρου για αναψυχή. Στον ίδιο χώρο της χερσονήσου προτείνεται η δημιουργία ενυδρείου και υδροβιολογικού Ινστιτούτου και στην θέση δυτικά του Π.Ι.Κ.Π.Α., στον αμμώδη χώρο, και σε συνέχεια προς τον νότο της χερσονήσου προτείνονται λουτρικές εγκαταστάσεις, αθλητικό κέντρο και ξενοδοχείο στον έναντι χώρο εντός του σχεδίου πόλεως. Η παραλία της Βούλας διαμορφώνεται σε χώρο αναψυχής και περιπάτου και στις μικρές αμμώδεις παραλίες προβλέπονται χώροι ελεύθερων λουτρών και λιμενίσκου. Ο εντός σχεδίου ελεύθερος χώρος, ο κάθετος προς την ακτή διαμορφώνεται ως Πάρκο του οικισμού, ενώ για άλλους, παράλληλα στην παραλία, μικρούς ελεύθερους χώρους του σχεδίου, προτείνονται κτήρια κοινής εξυπηρέτησης και κοινοτικό κέντρο.¹¹⁵
- Στην περιοχή μεταξύ Βούλας και Αγ. Νικολάου, παράλληλα από την διασταύρωση της Βάρης, διαμορφώνονται λουτρικές εγκαταστάσεις και αθλητικό κέντρο.¹¹⁶

¹¹⁴Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π.

¹¹⁵Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π., σελ 252

¹¹⁶Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π.

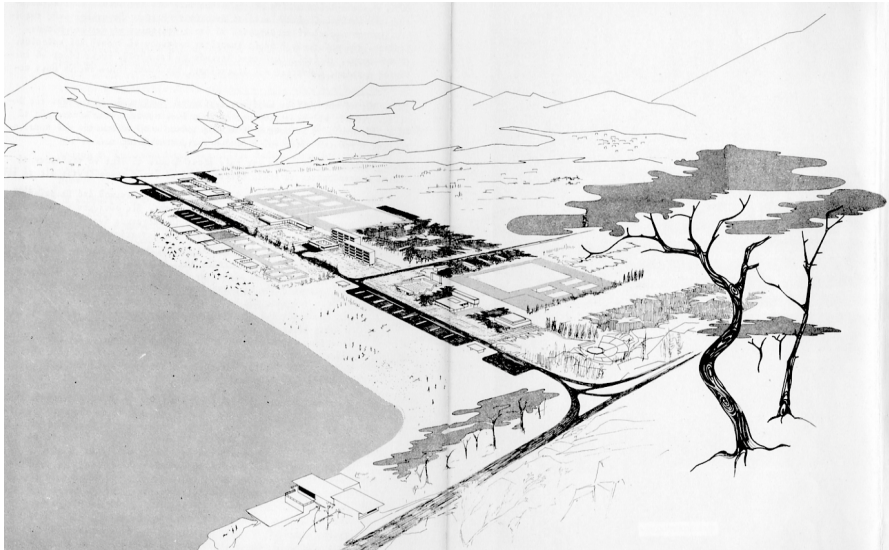
- Στην περιοχή των λόφων και παραλιών μεταξύ της οδού Βουλιαγμένης και Μεγάλου Καβουριού προβλέπεται η δημιουργία εγκαταστάσεων αναψυχής και κάμπινγκ, σε συνδυασμό με τα υφιστάμενα δάση πεύκων. Προτείνεται η μετατροπή των εγκαταστάσεων αεροπορίας σε ξενοδοχείο, χαμηλής κατηγορίας και η δημιουργία παιδικού σταθμού τουριστών μεταξύ Μεγάλου Καβουριού και Βουλιαγμένης. Το όλο συγκρότημα της περιοχής συμπληρώνεται με μικρές αθλητικές εγκαταστάσεις και λιμένα. Στην θέση του σημερινού ορφανοτροφείου προτείνεται η κατασκευή ξενοδοχείων.¹¹⁷
- Το μεγάλο Καβούρι παραμένει ως ελεύθερος χώρος περιπάτου όπου είναι δυνατό, ενώ η περιοχή από τον Λαιμό και προς το Μικρό Καβούρι αξιοποιείται από τον ΕΟΤ για την δημιουργία έργων υποδομής και προσφοράς δυνατοτήτων ανέγερσης ξενοδοχείων, κέντρων και λουτρικών εγκαταστάσεων. Σημαντικό σημείο όλης της ανάπτυξης του Μικρού Καβουριού είναι η προτεινόμενη δημιουργία λιμένα, ο οποίος θα εξυπηρετήσει τον θαλάσσιο τουρισμό. Πέρα αυτών των εγκαταστάσεων προβλέπεται προς την λίμνη Βουλιαγμένης λιμενίσκος και μόλος προσεγγίσεως πλωτών καθώς και μικρά κέντρα όπως καφενεία και ταβέρνες, χώροι περιπάτου, ξενοδοχείο δίπλα από την λίμνη και διαμόρφωση των ελεύθερων χώρων εντός σχεδίου.¹¹⁸
- Ο λοφώδης χώρος μεταξύ Βουλιαγμένης και Βάρκιζας αναπτύσσεται σε χώρο περιπάτου. Στην νότια παραλιακή άκρη προβλέπεται ξενοδοχείο και στην οδό προς την Βάρκιζα προβλέπεται λιμενίσκος και κέντρα αναψυχής, όπως και στην Βουλιαγμένη. Στην βόρεια πλευρά των λόφων, μεταξύ του σχεδίου Πόλεως Βουλιαγμένης και Βάρκιζας προβλέπεται χώρος κάμπινγκ προς εξυπηρέτηση κυρίως των νέων.¹¹⁹

¹¹⁷Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π.

¹¹⁸Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π., 253

¹¹⁹Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π.

- Στην περιοχή της Βάρκιζας προβλέπεται πλήρης ανάπτυξη του τμήματος κοντά στην θάλασσα και της μεγάλης αμμώδους παραλιακής ζώνης μέχρι και τον οικισμό της Βάρης, ο οποίος εντάσσεται στο συνολικό σχέδιο. Στην προβλεπόμενη ανάπτυξη καθορίζονται χώροι και εγκαταστάσεις για κάμπινγκ, λουτρινές εγκαταστάσεις οργανωμένες σε δύο τύπους, δηλαδή τύπου Λαϊκή Πλαζ Βουλιαγμένης και απλούστερου τύπου με μικρές εξυπηρετήσεις, κέντρα αναψυχής, σταθμούς εξυπηρέτησης, αθλητικές εγκαταστάσεις, hostel και ξενοδοχεία Β' Κατηγορίας. Το σύνολο των ανωτέρω εγκαταστάσεων καταλαμβάνει το ανατολικό τμήμα του προβλεπόμενου χώρου ως και την παραλία προς τον νότο, ενώ το Δυτικό τμήμα καταλαμβάνεται από εξοχικό οικισμό για τον οποίο απαιτείται ειδική μελέτη.¹²⁰

133. Βάρκιζα

Βέβαια, για την καλύτερη λειτουργία και επιτυχία της παραπάνω πρότασης, κρίνεται αναγκαία και η αποσυμφόρηση της ακτής μέσω της πραγματοποίησης αντίστοιχων μελετών και για τις άλλες ακτές. Τέλος, είναι απαραίτητη η όσο το δυνατόν καλύτερη συνεργασία των συμπεριλαμβανόμενων στην ανάπτυξη φορέων.

¹²⁰Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη-Σύμβουλοι Μηχανικοί, ο.π.

2η Μελέτη - Το όραμα του Πρ. Βασιλειάδη

Αξιοποίηση Ακτής Σαρωνικού από τη Βάρκιζα έως το Σούνιο

Η χωροταξική μελέτη της Υπηρεσίας Οικισμού παρουσιάζεται στο Συμβούλιο το 1961 από τον Πρ.Βασιλειάδη. Η συγκεκριμένη περιοχή αναπτύχθηκε βάση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας ως περιοχή ανάπτυξης της εξοχικής κατοικίας των υψηλότερων οικονομικά στρωμάτων. Μπροσ τον κίνδυνο της καταστροφής του τοπίου, μέχρι την εκπόνηση της μελέτης απαγορεύτηκε με διάταγμα η ανοικοδόμηση σε όλη την παραπάνω περιοχή, ώστε να αποφευχθούν μη αναστρέψιμες οικιστικές εξελίξεις. Η μελέτη καθορίζει ζώνες πρασίνου, ζώνες τουριστικών εγκαταστάσεων μέσα από την έγκριση του ΕΟΤ, ζώνες ελεύθερης δόμησης 8-10 στρεμμάτων, οικιστικές ζώνες και ζώνες αιγιαλού που ανήκουν στο Δημόσιο. Σε επόμενη φάση, πριν την γνωμοδότηση του Συμβουλίου, την μελέτη εξετάζουν κι άλλα σχετιζόμενα υπουργεία και φορείς (Συμβούλιο Δημοσίων Έργων, Διεύθυνση Δασών του Υπουργείου Γεωργίας) και κατόπιν των υποδείξεων τους γίνονται οι απαραίτητες τροποποιήσεις. Επίσης, συγκεκριμενοποιούνται οι όροι δόμησης, ώστε μέσα από αυστηρούς περιορισμούς και κατόπιν ελέγχων των οργανισμών (Υπ. Δημοσίων Έργων, ΕΟΤ) να αποφευχθεί αισθητική αλλοτρίωση της παραλιακής ζώνης. Το Συμβούλιο διαφωνεί με τον Προκόπη Βασιλειάδη ως προς την κήρυξη ζωνών ως δασικών η αναδασωτέων, ώστε το Δημόσιο να αποφύγει τις αποζημιώσεις των ιδιωτών για την εγκατάσταση των προγραμματιζόμενων τουριστικών εγκαταστάσεων, θεωρώντας πως είναι μία άδικη προς τους πολίτες πρακτική. Όμως, η άποψη του ΕΟΤ ως προς το θέμα είναι απλά γνωμοδοτική και όχι δεσμευτική για το Υπουργείο Δημοσίων Έργων που λαμβάνει τις αποφάσεις.¹²¹

Η απόφαση για ανακήρυξη της ακτογραμμής από την Βάρκιζα έως το Σούνιο ως περιοχή ανάπτυξης της εξοχικής κατοικίας επέφερε σημαντική ανοικοδόμηση εξοχικών επαύλεων. Αυτές οι ιδιωτικές κατοικίες ανήκουν σε μια νεοεμφανιζόμενη επιχειρηματική τάξη, που αναπτύσσεται στα τέλη της δεκαετίας του '50, παράλληλα με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Πρόκειται για μια τάξη που επιθυμεί το άνοιγμα της χώρας στο δυτικό τρόπο ζωής ενώ ταυτοχρόνως, εξακολουθεί να έχει συνείδηση των ελληνικών ιδιοσυγκρασιών, και που αποδέχεται την μοντέρνα αρχιτεκτονική ως μέσο έκφρασης της εποχής. Οι Έλληνες αρχιτέκτονες, φανερά επηρεασμένοι από τους μεταπολεμικούς απόηχους του διεθνούς στυλ, επανερμηνεύουν τις παραδοσιακές μεθόδους χωρικής οργάνωσης και εκμεταλλεύονται τις δυνατότητες του οπλισμένου σκυροδέματος, ενώ παραμένουν πιστοί σε παραδοσιακές τεχνικές χειρωνακτικής εργασίας και υλικών.¹²²

¹²¹Μούσα Μυριάνθη, ο.π.

¹²²Κολώνας Βασίλης, ο.π., σελ. 65

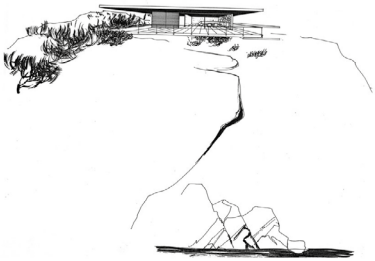
Εξοχικές κατοικίες

Έτσι θα βρούμε μερικά από τα πιο σημαντικά και παραδειγματικά έργα της περιόδου, όπως η κατοικία του Α. Κωνσταντινίδη στην Ανάβυσσο του 1961-1962 όπου αναπτύσσει μια στιβαρή κάτοψη με διαβαθμίσεις ημιυπαίθριων χώρων. Η κατοικία αποτελείται από ένα καθιστικό με τζάκι, ένα μικρό υπνοδωμάτιο με κουκέτα, μια μικρή κουζίνα και ένα λουτρό. Στην δυτική πλευρά, με όψη στην θάλασσα και την ανεμπόδιστη θέα, ένας βαθύς ημιυπαίθριος χώρος κατά μήκος του κτιρίου προστάτευε τους εσωτερικούς χώρους από το δυτικό φως και την ίδια στιγμή αποτελούσε ένα στεγασμένο χώρο καθιστικού. Στην βορειοανατολική πλευρά, μια δεύτερη προβάλλουσα οροφή προστάτευε την είσοδο και μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως χώρος στάθμευσης ενός αυτοκινήτου. Ένας τρίτος ημιυπαίθριος χώρος εξυπηρετούσε την κουζίνα. Η κατοικία είναι παραδειγματική του έργου του Κωνσταντινίδη, ενσωματώνοντας τις βασικές αρχιτεκτονικές αρχές του: την λιτή αλλά συμπαγή κάτοψη από φέρουσες λιθοδομές συνδυασμένες με δοκούς από εμφανές σκυρόδεμα, τον πρωταρχικό ρόλο του ημιυπαίθριου/στεγασμένου χώρου ως ενδιάμεσου μεταξύ του κτηρίου και του άμεσου περιβάλλοντος του, την ειλικρίνεια των υλικών, την διαλεκτική σχέση με την φύση.¹²³

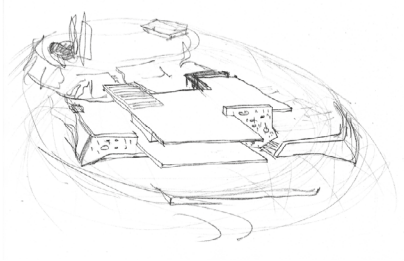

134. Κατοικία στην Ανάβυσσο, 1961-1962

Την ίδια περίοδο, ο Νίκος Βαλσαμάκης μελετά το 1961 και κατασκευάζει το 1963 δύο εξοχικές κατοικίες στην Ανάβυσσο. Πρωταρχικά ζητήματα γι' αυτόν αποτελούν η απόλαυση της θέας και η ενοποίηση της κατοικίας με τη φύση. Η θέα αυτή πλασιώνεται με δύο πλάκες από σκυρόδεμα, την οροφή και το δάπεδο, όπου τα μόνα διαμεσολαβητικά στοιχεία θα είναι κάποια μεταλλικά υποστυλώματα. Παράλληλα, το εσωτερικό διαμορφώνεται με λιτή διαρρύθμιση, η οποία θα μπορεί να υποστηρίξει τον μοντέρνο, σύγχρονο τρόπο ζωής και προσανατολισμένο προς το θαλασσινό τοπίο. Η κάτοψη οργανώνεται με ένα "προστατευμένο" ως προς το δρόμο εσωτερικό χώρο, που θα περιλαμβάνει το χωλ, το καθιστικό και την τραπεζαρία και θα προσανατολιζόταν προς την κυρία θέα και τον κήπο. Τα υπνοδωμάτια αποτελούν μια ξεχωριστή μονάδα που συχνά διαφοροποιείται από τον όγκο του καθιστικού. Έτσι, τα καθιστικά αποτελούν μαζί με τους εξώστες συνεχείς χώρους με ενδιάμεσα υαλοστάσια που δημιουργούν την ψευδαίσθηση συνέχειας εσωτερικού εξωτερικού χώρου, «οικείας» και «φύσης».¹²⁴

135. Κατοικία I, Ανάβυσσος, 1961

136. Κατοικία II, Ανάβυσσος, 1961

137. Κατοικία I, Ανάβυσσος, 1961

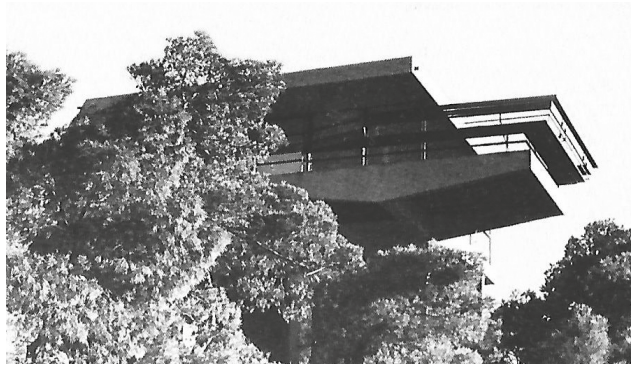

138. Κατοικία II, Ανάβυσσος, 1961

¹²³Κολώνας Βασιλίας, ο.π., σελ. 67

¹²⁴Κωνσταντόπουλος Ηλίας, «Το έργο του Νίκου Βαλσαμάκη», άρθρο στο περιοδικό *Αρχιτεκτονικά Θέματα* 26 – *Μονογραφίες I: Νίκος Βαλσαμάκης*, Αθήνα, 1992, σελ. 66

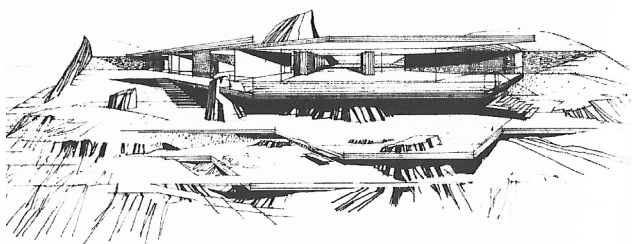
Στην ίδια λογική, ο Τάκης Ζενέτος αγωνιζόταν να υπερβεί τις σαφείς διαχωριστικές γραμμές και το όριο ανάμεσα στο κτίριο και στο περιβάλλον μέσα από τη διερεύνηση της “αρχιτεκτονικής του μέλλοντος”, την οποία αποκαλούσε “μη αρχιτεκτονική”, αποδίδοντας πρωταρχικό ρόλο σε ευέλικτους και ταυτόχρονα εκφραστικούς πειραματισμούς με μορφές και τεχνικές.¹²⁵ Στις τρεις κατοικίες που σχεδιάζει την περίοδο 1964-1967, μια στη Γλυφάδα, μία στο Καβούρι Βουλιαγμένης και μια στο Λαγονήσι, δεν προσαρμόζει το κτίριο στο έδαφος, αλλά αντιθέτως διαμορφώνει το έδαφος, με μια γλυπτική λογική, ώστε να “υποδεχτεί” το κτίριο. Χρησιμοποιεί μεγάλους προβόλους, οι οποίοι δίνουν την δυνατότητα επέκτασης του εσωτερικού χώρου πάνω από τα δέντρα, ενώ επιλέγει φυσικά υλικά με στόχο την καλύτερη ένταξη του κτίσματος στη φύση.

139. Κατοικία, Καβούρι, 1959

140. Κατοικία Ξάνθου 21, Γλυφάδα, 1961

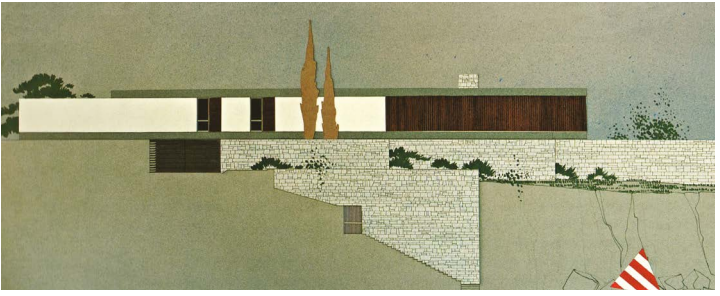
141. Κατοικία, Λαγονήσι, 1965

¹²⁵Κολώνας Βασίλης, ο.π.

Επίσης, ο Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας, στις τρεις κατοικίες, στη Βάρκιζα το 1961-1963, στην Αγ. Μαρίνα το 1962 και στο Καβούρι το 1968-1971, επιχειρεί την άμεση επαφή με το εξωτερικό μέσω υπαίθριων χώρων, εκτεταμένων ταρατσών και συρόμενων ή πτυσσόμενων φύλλων, καθώς και το φυσικό ηλιασμό και τη δημιουργία φυσικού κλιματισμού για τους θερινούς μήνες. Παράλληλα, μέσα στο πνεύμα του μοντερνισμού χρησιμοποιεί νέα υλικά όπως χαλύβδινα υποστυλώματα και πλάκες από οπλισμένο σκυρόδεμα.¹²⁶

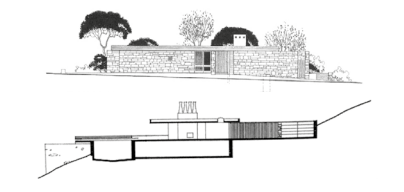
142, 143. Κατοικία I, Καβούρι, 1959

144. Κατοικία, Αγία Μαρίνα Αττικής, 1962

145, 146. Κατοικία, Βάρκιζα, 1963

147, 148, 149. Κατοικία II, Καβούρι, 1971

¹²⁶Γιαννακοπούλου Ίρις, Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας, Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή, εκδ. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2008, σελ. 254-265

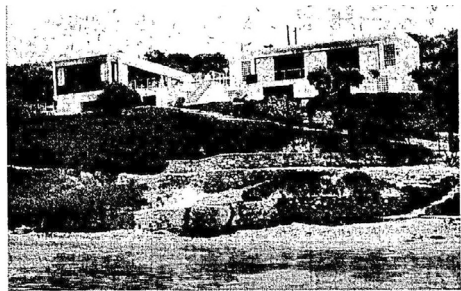
Το 1964-1965 ο Εμμανουήλ Βουρέκας κατασκευάζει μια έπαυλη στο Καβούρι. Η κατοικία σχεδιάστηκε ώστε να συνδυάζεται αρμονικά με το φυσικό τοπίο και να είναι ελάχιστα ορατή πάνω από την κορυφογραμμή των δέντρων. Για να επιτευχθεί αυτό, το έδαφος ανασκάφτηκε ώστε να επιτρέψει μια κατασκευή σε τρία επίπεδα. Οι χώροι υποδοχής χωροθετήθηκαν στο ισόγειο με ένα διαμπερές πέραςμα που χρησιμοποιούνταν ως είσοδος. Τα υπνοδωμάτια βρίσκονταν στο μεσαίο επίπεδο, υπό γωνία, και καταλάμβαναν δύο ακόμα ορόφους. Τα καθιστικά ήταν μεγάλα, ώστε να επιτρέπουν την παρουσία ενός μικρού αίθριου στο μέσο τους. Το αίθριο αυτό επέτρεπε την είσοδο καθαρού αέρα στο εσωτερικό και διευκόλυνε τον διπλό προσανατολισμό και τον διαμπερή αερισμό - δύο στοιχεία ιδιαίτερης βαρύτητας σε καλοκαιρινές κατοικίες.¹²⁷

150, 151. Κατοικία στο Καβούρι, 1964

152. Κατοικία στο Καβούρι, 1964

153. Απόκομμα από την εφημερίδα Ελευθερία, 1963

¹²⁷ Αίσωπος Γιάννης - Σημαιοφορίδης Γιώργος, ο.π., σελ. 71

Ολική αξιοποίηση Βούλας & Βουλιαγμένης

Λαϊκή Ακτή Βούλας

Το 1960 πραγματοποιείται η Λαϊκή Ακτή Βούλας, η οποία μελετάται από την Τεχνική Υπηρεσία, και πιο συγκεκριμένα από τον Ι. Τριανταφυλλίδη, για την εξυπηρέτηση 10.000 λουόμενων ημερησίως. Το κτιριολογικό πρόγραμμα περιλαμβάνει: αποδυτήρια, συγκρότημα χειμερινού και θερινού εστιατορίου, σνακ μπαρ για λουόμενους και πάρκινγκ για 200 αυτοκίνητα. Η δημοπράτηση του έργου έγινε για ανέγερση εγκαταστάσεων με ίδια κεφάλαια του επιχειρηματία και στη συνέχεια τη μακροχρόνια εκμετάλλευση για ένα διάστημα, μετά το οποίο αυτές θα περιέλθουν στον ΕΟΤ.

Χωροταξική μελέτη Βουλιαγμένης

Η περιοχή της Βουλιαγμένης, η οποία αποτελούσε ένα από τα ομορφότερα φυσικά τοπία της Αττικής ήταν ως τότε τουριστικά αναξιοποίητη. Απέχει μόλις 22 χλμ από την Αθήνα και συνδυάζει πλούσια φύτευση, ακρογιαλιές, ιαματικά νερά και ήπιο κλίμα. Περιλαμβάνει τη χερσόνησο του Μικρού Καβουριού και συνεχίζεται με το Λαιμό της Βουλιαγμένης, τη Μεγάλη Ακτή και φτάνει μέχρι τη λίμνη.¹²⁸

154. Η περιοχή της Βουλιαγμένης πριν την τουριστική αξιοποίηση

¹²⁸ Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 198

Τα έργα αξιοποίησης της Βουλιαγμένης αρχίζουν να διερευνώνται από το 1957. Ταυτόχρονα με τη δημοσίευση του Δ. Παπαευστρατίου, το περιοδικό *Αρχιτεκτονική* παρουσιάζει την χωροταξική μελέτη αξιοποίησης της Βουλιαγμένης των Κ. Κιτσίκη, Χ. Σφαέλλου, Α. Πλουμιστού και του Π. Καρναντινού, στους οποίους ανατέθηκε από τον Οργανισμό Διοικήσεως Εκκλησιαστικής Περιουσίας (ΟΔΕΠ) που διαχειρίζεται την περιοχή. Η περιοχή αυτή ανήκει στο Εκκλησιαστικό Ορφανοτροφείο Βουλιαγμένης που διατηρεί γειτονικές εγκαταστάσεις.

Η ίδια περιοχή μελετάται και από μια δεύτερη ομάδα που αποτελείται από τους Πρ. Βασιλειάδη, Π. Σακελλάριο και Εμ. Βουρέκα, κατόπιν αναθέσεως από την Αστήρ ΑΕ, η οποία ενδιαφέρεται να επενδύσει στην αξιοποίηση της ακτής. Η δεύτερη μελέτη έχει μικρές, μη ουσιαστικές διαφορές με την πρώτη, προβληματίζοντας το Συμβούλιο για την επιλογή της ομάδας στην οποία θα πρέπει να ανατεθεί η οριστική μελέτη, όμως από επέμβαση της Κυβέρνησης τελικώς αποφασίζεται να ανατεθεί στη δεύτερη ομάδα ως πιο έμπειρη.¹²⁹ Ο ΕΟΤ αγοράζει την περιοχή από τον ΟΔΕΠ, ο οποίος αναλαμβάνει την υποχρέωση να διαθέσει το ποσό της αγοραπωλησίας για τον εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεων της ιαματικής πηγής της Λίμνης Βουλιαγμένης, την οποία ήδη διαχειρίζεται ο ΟΔΕΠ. Ταυτόχρονα, ο ΕΟΤ έρχεται σε συνεννόηση με την Αστήρ ΑΕ Τουριστικές Επιχειρήσεις, εταιρία που συστάθηκε από την Εθνική Τράπεζα, για να αναλάβει την αξιοποίηση της περιοχής. Η Εθνική Τράπεζα αποφάσισε αντί να δανειοδοτήσει ιδιώτες για να εκτελέσουν το έργο, να επενδύσει η ίδια μέσω της Αστήρ ΑΕ, δίνοντας το σημερινό όνομα “Αστέρας Βουλιαγμένης” στις υπό ανέγερση εγκαταστάσεις.¹³⁰

Η εφαρμογή των σχεδίων προβλεπόταν να διαχωρισθεί σε τρία στάδια εκ των οποίων το πρώτο θα ολοκληρωνόταν σε τρία χρόνια, ενώ η συνολική δαπάνη προβλεπόταν στα 144 εκατομμύρια δραχμών. Το πλάνο του έργου ανακοινώθηκε στο περιοδικό *Εικόνες* με εικόνα της μακέτας με το ολοκληρωμένο έργο.

155, 156, 157. Η περιοχή της Βουλιαγμένης κατά την τουριστική αξιοποίηση

¹²⁹Μούσα Μυριάνθη, ο.π., σελ. 192

¹³⁰Μούσα Μυριάνθη, ο.π.

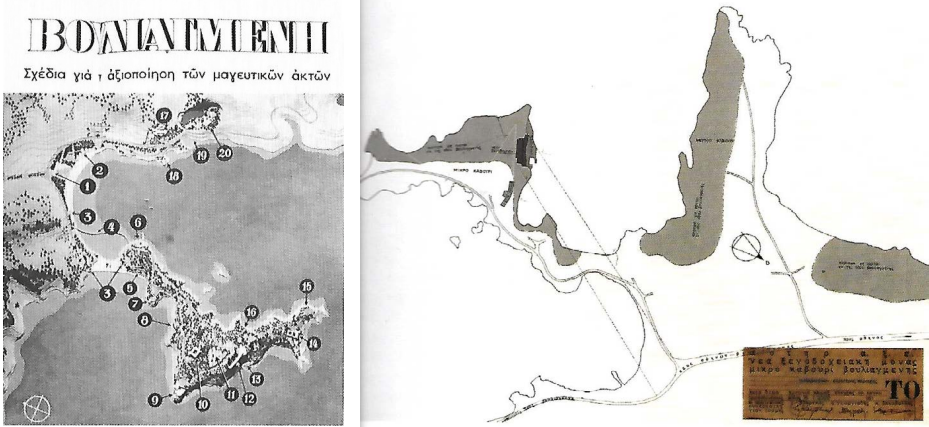
Η χωροταξική μελέτη της ευρύτερης περιοχής εμπεριέχει:

- ελεγχόμενες εισόδους και οδογέφυρα
- λουτρικό συγκρότημα, ομαδικά και ατομικά αποδυτήρια, υδροθεραπευτήριο
- αναψυκτήρια, ταβέρνα, χορευτικό κέντρο, συγκρότημα καζίνο, συγκρότημα αναψυκτηρίων και αναψυχής, λαϊκό κέντρο, εκκλησία
- συγκρότημα ξενοδοχείου 200 κλινών, 100 bungalows του ενός δωματίου, 20 bungalows των δύο δωματίων, ξενώνα, ξενοδοχείο 300 κλινών, ξενοδοχείο Γ' κατηγορίας στη λίμνη Βουλιαγμένη
- ναυτικό όμιλο με λιμενίσκο και αναψυκτήριο, μαρίνα υποδοχής θαλαμηγών
- γήπεδο αθλοπαιδιών και μικρό γήπεδο γκολφ, κολυμβητική δεξαμενή, σκοπευτήριο

Κάποια από αυτά τα έργα, όπως το σκοπευτήριο, το υδροθεραπευτήριο, το καζίνο και το ξενοδοχείο Γ' κατηγορίας, που προβλεπόταν να γίνουν δίπλα στη λίμνη της Βουλιαγμένης, τελικά δεν υλοποιήθηκαν ποτέ.

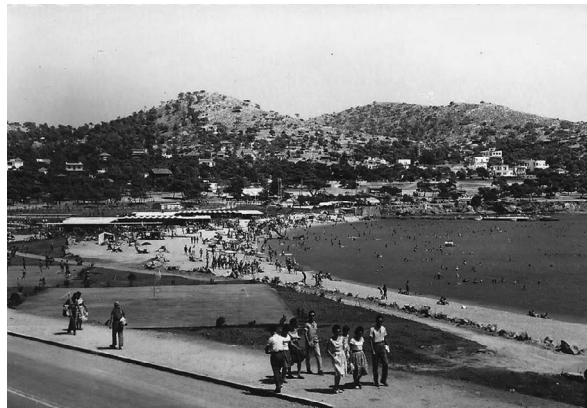
158. Η περιοχή της Βουλιαγμένης κατά την τουριστική αξιοποίηση

159,160. Σχέδια χωροταξικής μελέτης

161. Το εστιατόριο «Αργώ» από την θάλασσα

162. Η Λαϊκή Πλαζ του ΕΟΤ

163. Το εστιατόριο “Ωκεανίς”

164. Το πτυχωτό κέλυφος του εστιατορίου “Ωκεανίς”

165. Τα αποδυτήρια της Λαϊκής Πλαζ του ΕΟΤ

Μεγάλη Ακτή Βουλιαγμένης

Η πρώτη μελέτη των τριών αρχιτεκτόνων που πραγματοποιήθηκε ήταν η Λαϊκή πλαζ του ΕΟΤ ή Μεγάλη Ακτή, με συνεργάτη αρχιτέκτονα τον Νίκο Χατζημιχάλη. Το σχέδιο προβλέπει εγκαταστάσεις λουόμενων τοποθετημένες στην παραλία, ως μια εφήμερη δραστηριότητα αναψυχής και δυνατότητα εξυπηρέτησης 10.000 ατόμων την ημέρα. Οι εγκαταστάσεις αυτές αποτελούνται από τέσσερα κτίρια αποδυτηρίων με πτυχωτό κέλυφος από οπλισμένο σκυρόδεμα που στηρίζεται σε χαλύβδινους στύλους, όπου περιμετρικά τους αναπτύσσονται ατομικές καμπίνες και στο κέντρο υπάρχει ιματιοφυλάκιο, όπου οι λουόμενοι μπορούν να αποθηκεύουν τα ρούχα τους μέσα σε πλαστικούς σάκους αριθμημένους. Το περιβάλλον τοπίο ήταν διαμορφωμένο με εγκαταστάσεις όπως στέγαστρα, σνακ-μπαρ, καντίνες, παιδικές χαρές και γήπεδα αθλοπαιδιών, ενώ στην παραλία υπήρχαν ομπρέλες μονόχρωμες και ριγέ από καραβόπανο.¹³¹ Επίσης, η μελέτη προβλέπει και την κατασκευή δύο εστιατορίων, την Αργώ και την Ωκεανίς. Η Αργώ βρίσκεται στην ανατολική πλευρά της ακτής και είναι δυναμικότητας 260 ατόμων σε ανοιχτό χώρο και 88 σε κλειστό, ενώ διαθέτει και τμήμα self-service στο ισόγειο. Η Ωκεανίς, από την άλλη, βρίσκεται στη δυτική πλευρά και είναι δυναμικότητας αντίστοιχα 132 και 68 ατόμων, με ατομικά αποδυτήρια και snack-bar στο ισόγειο. Και τα δύο έχουν φέρουσα κατασκευή από χαλύβδινους στύλους και στεγάζονται με πτυχωτό κέλυφος. Λειτουργούν από το πρωί μέχρι το βράδυ, με δύο εισόδους μία από το δρόμο και μία από την παραλία, για να διευκολύνει το κοινό και έγιναν πολύ γρήγορα αγαπημένα στέκια της αθηναϊκής κοινωνίας, ιδιαίτερα τους καλοκαιρινούς μήνες.¹³² “Η Κυανή ακτή μεταφέρεται λοιπόν στο Σαρωνικό. Η παλιά αμμονδιά μετατρέπεται σε κοσμοπολίτικη πλαζ, με πολύχρωμες ομπρέλες. Το πτυχωτό κέλυφος, μορφή πρωτότυπη και πρωτοπόρα για τα ελληνικά δεδομένα, εντυπωσιάζει”.¹³³

¹³¹Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 200

¹³²Αίσωπος Γιάννης, ο.π., σελ. 373

¹³³Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 430

166. Ακτή “Αστέρα”, Βουλιαγμένη

167. Bungalows, Ακτή “Αστέρα”, Βουλιαγμένη

Χερσονήσος Μεγάλου Καβουριού

Ταυτόχρονα, το 1959 ξεκινά η αξιοποίηση της Χερσονήσου στο Μεγάλο Καβούρι, για του οποίου τα έργα εκδίδεται Ρυμοτομικό Διάταγμα και κατόπιν δημοπρατήσεως ξεκινούν τα έργα υποδομής, όπως έργα πρασίνου, ηλεκτροφωτισμού, ύδρευσης, αποχέτευσης, οδοποιίας και χώρων στάθμευσης. Επίσης, την ίδια χρονιά αρχίζει να αναγείρεται το κτίριο του Ναυτικού Ομίλου Βουλιαγμένης που μελετήθηκε από τον Αντ. Κιτσίκη. Δεν αποτελεί μέρος αυτού του προγράμματος της Κυβέρνησης για την αξιοποίηση της περιοχής, όμως μπορεί να ενταχθεί στη γενικότερη πολιτική για την ανάπτυξη του Yachting στην Ελλάδα. Λίγο αργότερα το 1961, ξεκινά η ανέγερση της ιδιωτικής Μαρίνας του Αστέρα και το Yachting Club με μελετητές τους Βουρέκα και Σακελλάριο.¹³⁴ Επιπλέον, ο Αστέρας διαμορφώνεται από το 1962 μέχρι το 1969. Το έργο εμπεριέχει οργανωμένη πλαζ με εγκαταστάσεις για τους λουόμενους όπως ενοικιαζόμενες ξαπλώστρες και ομπρέλες, ατομικά αποδυτήρια και σνακ-μπαρ, ενώ σχεδιάζονται και πρωτοποριακά στέγαστρα από λευκό καραβόπανο. Οι εγκαταστάσεις συμπληρώνονται από λειτουργίες αναψυχής και αθλητισμού, όπως καμπυλόμορφο εστιατόριο με θέα στη θάλασσα, κέντρα αναψυχής, μαρίνα για ιδιωτικά σκάφη, γήπεδα αθλοπαιδιών, παιδικές χαρές.

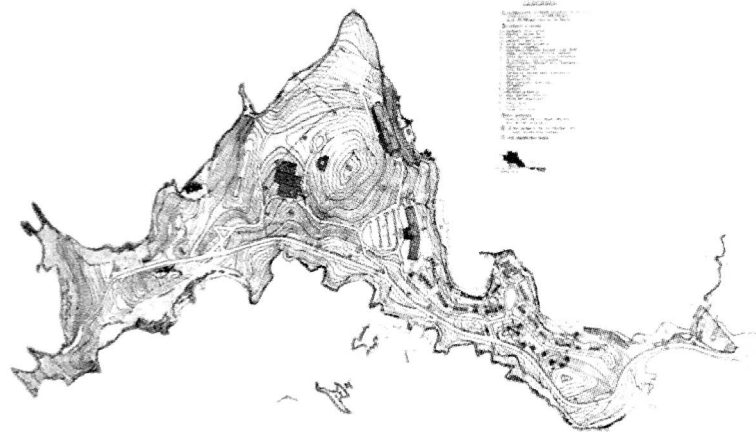

168. Bungalows, Ακτή “Αστέρα”, Βουλιαγμένη

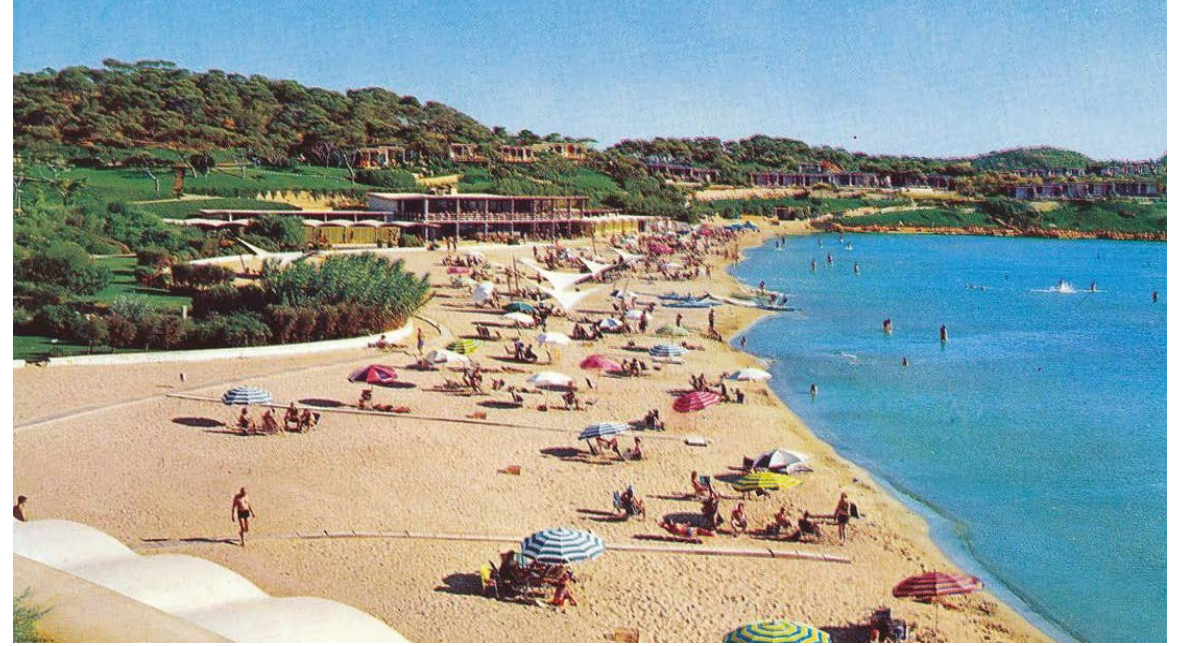
¹³⁴Μούσα Μυριάνθη, ο.π., σελ. 195

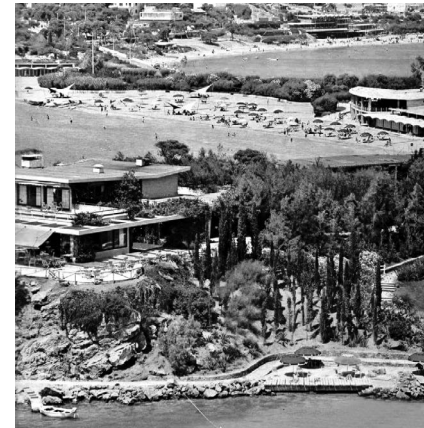
169. Οι τουριστικές εγκαταστάσεις, “Αστέρας”, Βουλιαγμένη

170. Γενικό χωροταξικό σχέδιο των ακτών Βουλιαγμένης

171. Οι τουριστικές εγκαταστάσεις & παραλία “Αστέρας”, Βουλιαγμένη

172. Μπροστά ο “Αστέρας” Βουλιαγμένης & πίσω η Λαϊκή Πλαζ

173. Αποδυτήρια, “Αστέρας”, Βουλιαγμένη, 1963

174. Περιοδικό “Astir Magazine”, 1967

175. Η πλαζ της Βουλιαγμένης πριν την επέμβαση & στο κέντρο λιθοδομή που περιβάλλει το Ναό του Απόλλωνα Ζωστήρα, 1935

176. Παραλία της Βουλιαγμένης μέσα από τα πεύκα πριν την επέμβαση, 1938

Ο Α. Κωνσταντινίδης ήταν κάθετα αντίθετος με την επίλυση της χωροθέτησης στο Μικρό Καβούρι, θεωρώντας πως με τις επιλογές που έγιναν καταστράφηκε το φυσικό τοπίο. Ο ίδιος σχολιάζει με πικρία πως “ο Λαιμός (και Λαιμός είναι η αμμόλουπη λουρίδα ανάμεσα στο Μεγάλο και το Μικρό Καβούρι) έπρεπε να μείνει απείραχτος, ώστε οι λουόμενοι να έχουν τη δυνατότητα... να κολυμπάνε και προς τον εσωτερικό κόλπο της Βουλιαγμένης (σε μια ήρεμη θάλασσα) και προς το ανοιχτό πέλαγος (σε μια ταραγμένη θάλασσα)... και γιατί ποια άλλη περιοχή στην Αττική ολόκληρη, έχει να προσφέρει αυτήν τη μοναδική ιδιαιτερότητα; ...”, με το πέρασμα του δρόμου κατά μήκος της στενής λουρίδας του Λαιμού το μοναδικό αυτό γεωλογικό φαινόμενο καταστράφηκε. Στο ύψωμα που βρίσκεται το πάρκινγκ αντιπρότεινε το εστιατόριο, που υπήρχε παλαιότερα ταβέρνα, ώστε ο επισκέπτης να απολαμβάνει την απεριόριστη θέα.

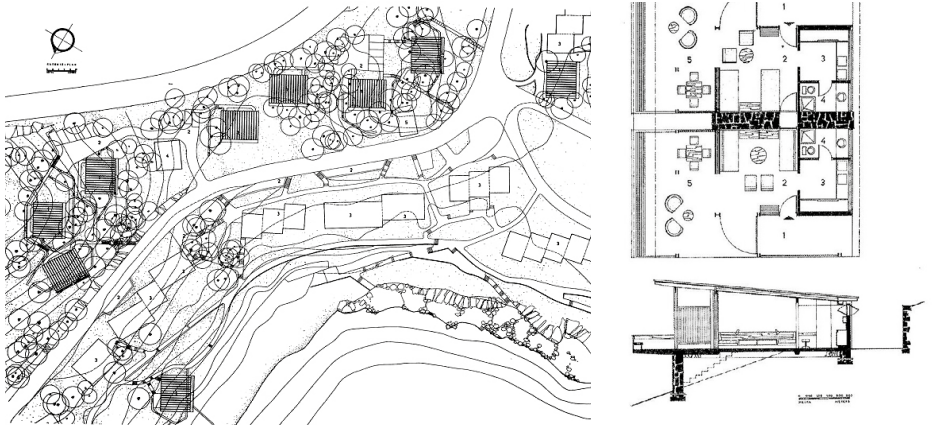
Η επέμβαση στη Χερσόνησο δεν αποτέλεσε καταστροφή μόνο για το φυσικό αλλά και για το αρχαιολογικό τοπίο. Πάνω στο Λαιμό, στη μέση της πλαζ, βρίσκεται ο Αρχαιολογικός Ναός του Απόλλωνα Ζωστήρα, τον οποίο προσπαθεί να “αγνοήσει” η αρχιτεκτονική λύση. Το Συμβούλιο, χωρίς κανένα σχόλιο για το Ναό, διευθετεί το θέμα της διαμόρφωσης του χώρου γύρω από την οικία του Ιερέως του Ναού στη Χερσόνησο Μικρό Καβούρι. Τη μελέτη αυτή αναθέτει στον αρχιτέκτονα Αλ. Βογιατζή.¹³⁵

177. Φωτογραφία εποχής της Μαρίας Χρουσάκη, 1925

¹³⁵ Μούσα Μυριάνθη, ο.π., σελ. 194-195

Το 1969, σε σχέδια Ε. Βουρέα, Α. Γεωργιάδη και Κ. Δεκαβάλλα, προστέθηκαν 18 καμπάνες-οικισμοί στο νότιο άκρο της ακτής, στην αρχή της χερσονήσου του Μικρού Καβουριού. Οι καμπάνες χωρίζονται σε μονάδες των δύο και η κάθε μία αποτελείται από υπνοδωμάτιο, μικρή κουζίνα και βεστιάριο, λουτρό και βεράντα σε σχήμα Γ. Επίσης, είχαν εσωτερικές πόρτες που μπορούσαν να ενώσουν δύο καμπάνες σε μία.¹³⁶ Η μελέτη της επίπλωσης πραγματοποιείται από την Αναστασία Τζάκου. Η επίπλωση σε όλα τα δωμάτια είναι η ίδια σε διαφορετικά χρώματα, χωρισμένα ανά κατηγορίες, με ειδικά υφάσματα που έχει σχεδιάσει η ίδια.

178. Τμήμα γενικής διάταξης των bungalows 179. Κάτοψη & τομή των bungalows

181. Μακέτα οικισμών Μικρού Καβουριού

180. Άποψη bungalow μέσα στη φύση

182. Άποψη bungalow μέσα στη φύση

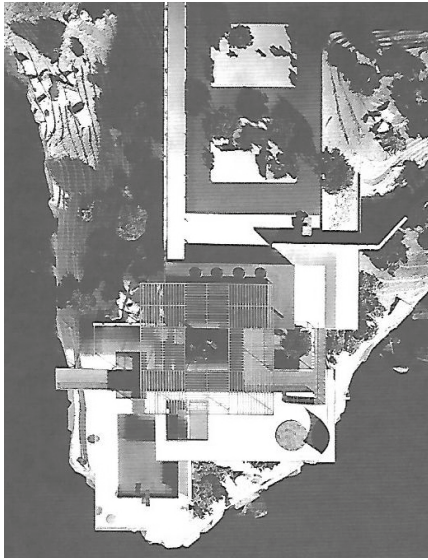
¹³⁶ Αίσωπος Γιάννης, ο.π.

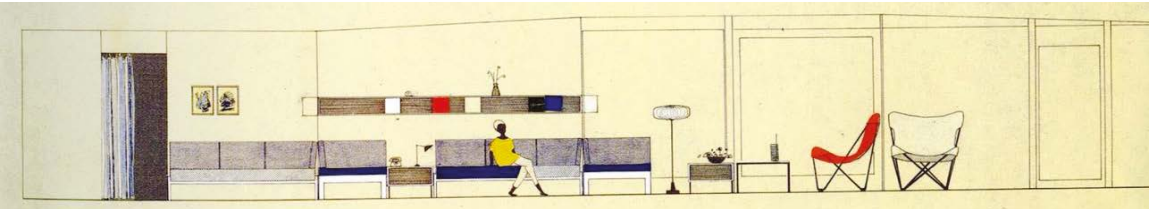
183, 184. Απόψεις του Λαιμού Βουλιγμένης με τα bungalows & τα λιμανάκια

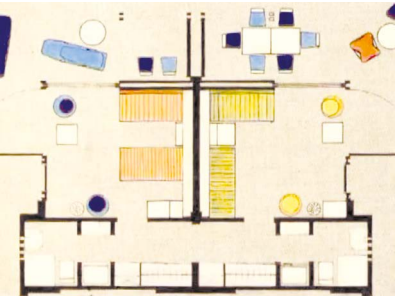
185. Αεροφωτογραφία του Λαιμού Βουλιγμένης

186. Μακέτα του κέντρου αναψυχής

187. Ανάπτυγμα εσωτερικών όψεων καμπάνας από την Α. Τζάκου

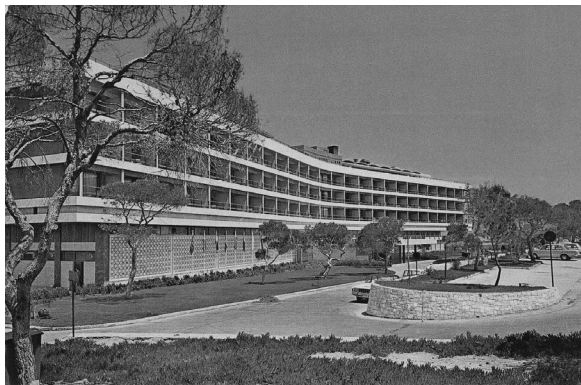
188. Κάτοψη καμπάνας από την Α. Τζάκου

189, 190. Φωτογραφίες εποχής από τις καμπάνες

191. Ξενοδοχείο “Αρίων”, 1967

192. Ξενοδοχείο “Αρίων”

193. Φωτογραφία από καρτ-ποσταλ , 1968

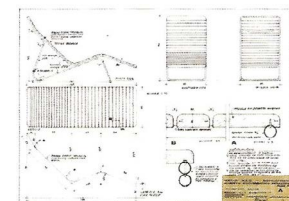
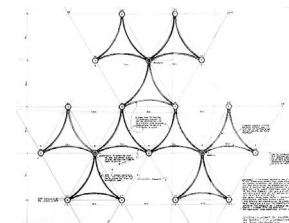
194, 195. Κλειστό κολυμβητήριο στο υπόγειο του “Αρίων” & τοίχος με το έργο του Γ. Μόραλη

Αρίων, Ναυσικά & Αφροδίτη

Μετάπειτα, στην περιοχή προβλεπόταν η κατασκευή τριών ξενοδοχείων, ο Αρίων, η Ναυσικά και η Αφροδίτη. Ο Αρίων αρχικά σχεδιάζεται από τον Κώστα Βουτσινά, ο οποίος όμως έρχεται σε σύγκρουση με τη διοίκηση του Αστήρ ΑΞΕ. Το σχέδιο ανατίθεται στους αρχιτέκτονες Ε. Βουρέα, Α. Γεωργιάδη και Κ. Δεκαβάλλα, οι οποίοι καλούνται να συνεχίσουν το έργο, με αυξημένο αριθμό καμπανών, καθώς η ζήτηση αυξήθηκε. Το κτίριο είναι ένας επιμήκης καμπυλόμορφος όγκος, καμπυλώνεται ώστε να δημιουργήσει μια κυρτή πλευρά υποδοχής προς τη χερσόνησο και μια κοίλη πλευρά που ανοίγει στη θέα της θάλασσας, και αποκολλάται από το τοπίο πατώντας πάνω σε μία βάση-πυλωτή που περιλαμβάνει τους χώρους υποδοχής και τους κοινόχρηστους χώρους. Οι αρχιτέκτονες περιορίστηκαν συνθετικά, καθώς η αρχική λύση του Κ. Βουτσινά δεν εντασσόταν εύκολα στο περιβάλλον και διαμορφώνουν ουσιαστικά του εσωτερικούς χώρους με την απαραίτητη ευαισθησία προς το περιβάλλον τοπίο. Τοποθετούν τα δωμάτια σε τρεις επαναλαμβανόμενους ορόφους και σ' ένα όροφο τις σουίτες. Παράλληλα, συνεργάζονται με σημαντικούς Έλληνες καλλιτέχνες, όπως τον Μόραλη, τον Μυταρά, τον Κατζουράκη κ.ά.¹³⁷

196. Το lobby του “Αρίων” φιλοτεχνημένο από τον Δ. Μυταρά

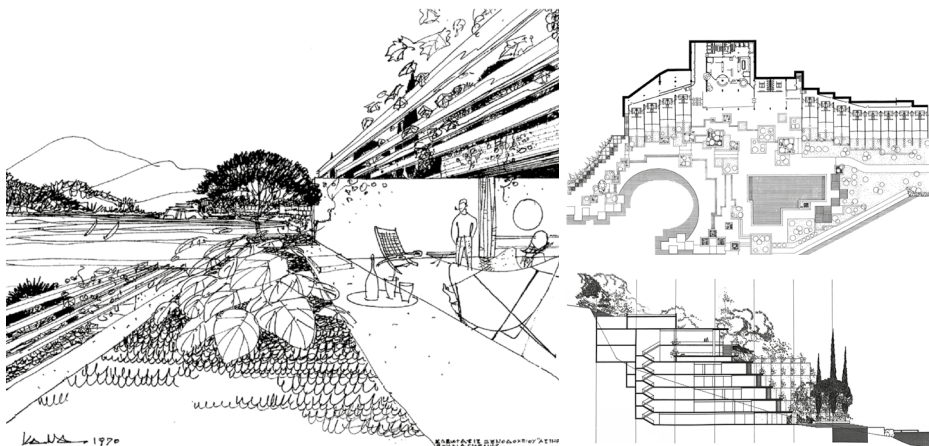
197, 198. Σχέδια λεπτομερειών του πολυελαίου ‘Banquet’ & της πολυθρόνας της πισίνας του ‘Αρίων’

¹³⁷ Αίσωπος Γιάννης, «Αποκόλληση από το τοπίο και στροφή προς την παράδοση», άρθρο στο βιβλίο

Για τη μελέτη του δεύτερου ξενοδοχείου πολυτελείας στο Μικρό Καβούρι, η Αστήρ ΑΞΕ προκηρύσσει πανελλήνιο διαγωνισμό το 1971. Το Α' και Β' βραβείο κερδίζουν πάλι οι Βουρέκας, Γεωργιάδης, Δεκαβάλλας και σχεδιάζουν το ξενοδοχείο Ναυσικά. Πρόκειται για εξώροφο κτίριο, για το οποίο επιλέγεται να ακολουπεί στις υψομετρικές καμπύλες της κρημνώδους ακτής με αποτέλεσμα την όσο το δυνατόν καλύτερη ένταξη του στο φυσικό τοπίο μέσω μιας εξαιρετικά ενδιαφέρουσας εναλλακτική προσέγγιση στο ζήτημα μεγάλης κλίμακας. Στα δύο ψηλότερα επίπεδα τοποθετούνται οι χώροι υποδοχής, πιο κάτω κλιμακωτά τα ευρύχωρα δωμάτια και οι σουίτες και στην ακτή βρίσκονται κάποια ανεξάρτητα δωμάτια με ιδιωτικούς κήπους και άλλες εγκαταστάσεις όπως αναψυκτήριο και αποδυτήρια.¹³⁸ Το Ναυσικά θεωρήθηκε ένα από τα πιο πετυχημένα ξενοδοχεία πολυτελείας και δημοσιεύτηκε σε πολλά ελληνικά και ξένα περιοδικά.

199. Μακέτα του ξενοδοχείου “Ναυσικά”

200. Σχίτσο Κ. Δεκαβάλλα 201, 202. Κάτοψη & τομή, “Ναυσικά”

Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης(επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 478

¹³⁸ Αίσωπος Γιάννης, «Εναπόθεση στο τοπίο», άρθρο στο βιβλίο Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 381

203. Εξωτερική διαμόρφωση ξενοδοχείου

204. Σχέση κτιρίου-φύσης

205. Λεπτομέρεια εξωτερικής όψης

206. Η θέα από το επίπεδο της υποδοχής

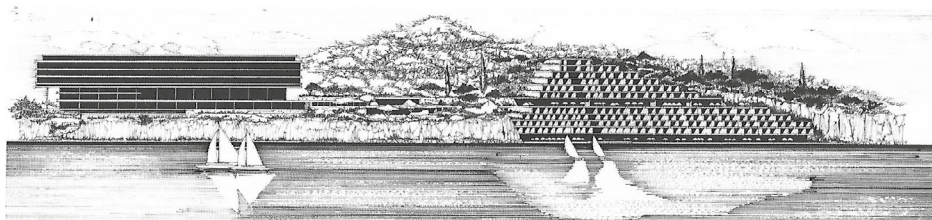
207. Ο χώρος της υποδοχής

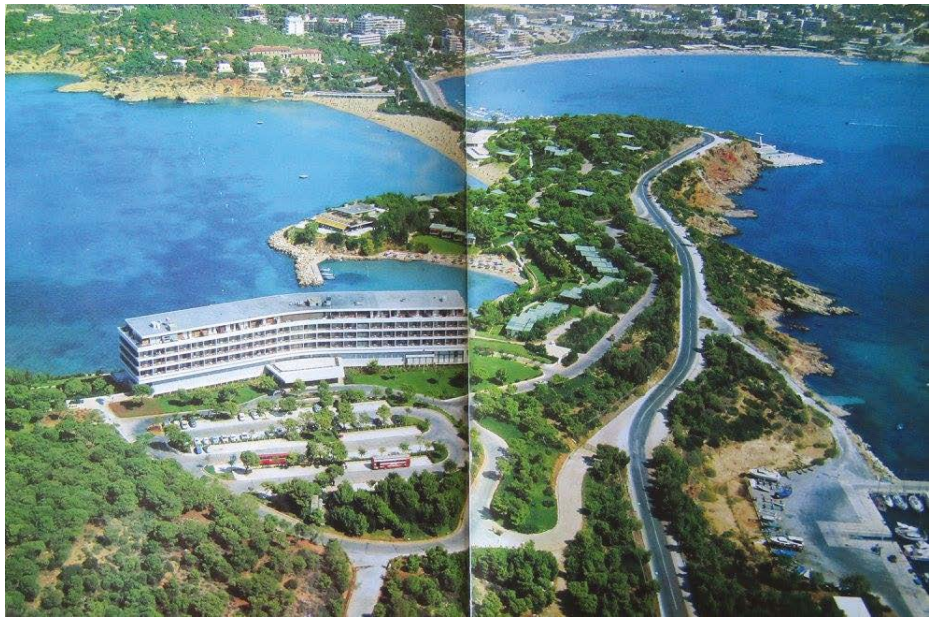
208. Εσωτερική διαμόρφωση δωματίου

Το ζεύγος του ξενοδοχείου Αρίων με το γειτονικό ξενοδοχείο Ναυσικά συγκροτούν δύο παραδειγματικές και, ταυτόχρονα, αντιθετικές προσεγγίσεις στη σχέση κτιρίου- τοπίου. Το ένα μπορεί να ειπωθεί ως το “αρνητικό” του άλλου: το πρώτο εμφανίζεται ως ένα επιβλητικό, αυτόνομο αντικείμενο, το δεύτερο ως ένα διακριτικό, ενσωματωμένο πεδίο.¹³⁹

Το τρίτο ξενοδοχείο του Αστέρα είναι η Αφροδίτη, έργο των αρχιτεκτόνων Δημήτρη Αντωνιάκη, Βασίλη Μπογάκο, Γιώργο Νικολετόπουλο και Νίκο Χατζημιχάλη. Η κατασκευή δεν υπάρχει πια.

209. Προοπτικό σχέδιο των ξενοδοχειακών μονάδων, Βουλιαγμένη

210. Αεροφωτογραφία των ξενοδοχειακών μονάδων, Βουλιαγμένη

¹³⁹ Αίσωπος Γιάννης, «Αποκόλληση από το τοπίο και στροφή προς την παράδοση», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης(επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 478

Έργα σε Λαγονήσι, Βάρκιζα και Σούνιο & η αναδιαμόρφωση του νέου αεροδρομίου στο Ελληνικό

Έργα σε Λαγονήσι και στη Βάρκιζα

Ακολουθώντας το παράδειγμα της σύμπραξης του ΕΟΤ με ιδιώτες επιχειρηματίες για τα έργα στο Μικρό Καβούρι, ο Οργανισμός υπό την επίβλεψη της Κυβέρνησης προχωρά τα έργα στο Λαγονήσι και στη Βάρκιζα. Οι παραπάνω περιοχές επιλέχθηκαν βάσει Χωροταξικής Μελέτης που εκπόνησε η Πολεοδομική Υπηρεσία του κράτους σε μελέτη που καθορίζει την τουριστική αξιοποίηση όλης της χώρας. Στις περιοχές αυτές ο ιδιώτης θα ανεγείρει τουριστικές εγκαταστάσεις με ίδια κεφάλαια και ευμενή χρηματοδότηση από τον ΟΧΟΑ (Οργανισμό Χρηματοδότησεως Οικονομικής Αναπτύξεως), τον Οργανισμό που αναλαμβάνει από το 1954 να διευκολύνει την επιχειρηματική δραστηριότητα ιδιωτών που επιθυμούν να επενδύσουν σοβαρά κεφάλαια για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Η παραχώρηση στον ιδιώτη είναι μακροχρόνια π.χ. για 40 έτη. Ο επιχειρηματίας αναλαμβάνει την ανέγερση των έργων τμηματικά, για να διευκολυνθεί οικονομικά, ενώ το δημόσιο αναλαμβάνει τα έργα υποδομής (οδοποιία, ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτροδότηση, τηλεφωνική σύνδεση) δεδομένου πως το έργο βρίσκεται εκτός σχεδίου, σε περιοχές όπου οι υποδομές είναι ανύπαρκτες. Κατόπιν προσκλήσεως του Οργανισμού, οι ενδιαφερόμενοι ιδιώτες παρουσιάζουν το πρόγραμμα τους και ο ΕΟΤ επιλέγει την πλέον συμφέρουσα προσφορά. Ο ΟΧΟΑ εξετάζει την χρηματοοικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο ιδιώτης, ώστε να εγκρίνει ή να απορρίψει τη χρηματοδότησή του.

Τα έργα στο Λαγονήσι ξεκινούν με το χαρακτηρισμό της περιοχής ως Τουριστικό Δημόσιο Κτήμα ώστε να παραχωρηθεί σε ιδιώτη επιχειρηματία. Ο ιδιώτης που εγκρίνεται από τον ΟΧΟΑ είναι ο Ε. Σιγάλας (ΕΤΑΞ ΕπΕ) ο οποίος συνάπτει σύμβαση με τον ΕΟΤ. Σύμφωνα με το συμφωνητικό, ο ΕΟΤ παραχωρεί προς την εκμετάλλευση την περιοχή της χερσονήσου Λαγονησίου για 35 έτη στην εταιρία με την υποχρέωση αυτή να ανεγείρει τουριστικές εγκαταστάσεις (ξενοδοχεία, bungalows, εστιατόρια, αθλοπαιδιές, ακτές). Μέχρι το 1962 η εταιρία έχει υλοποιήσει το μεγαλύτερο τμήμα των εγκαταστάσεων και επιθυμεί την συμπλήρωση του προγράμματος με περισσότερα έργα. Το 1960-1962, αξιοποιείται η Ακτή στο Λαγονήσι από τους αρχιτέκτονες Π. Τσολάκης και Αλ. Ζάννος. Πρόκειται για το πρώτο fully integrated «τουριστικό χωριό» στην Ευρώπη, όπως παρουσιάζεται σε τουριστικά έντυπα, κτισμένο σε μια αντίστοιχη τοποθεσία και στο πρότυπα των εγκαταστάσεων του Αστέρα στον Λαιμό Βουλιαγμένης.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Μούσα Μυριάνθη, ο.π., σελ. 197-198

Και στην περίπτωση της Βάρκιζας, όπου προγραμματίζεται ξενοδοχείο 500 κλινών και πλαζ, ο Οργανισμός μέριμνα άμεσα για την απόκτηση του προς αξιοποίηση γηπέδου, όμως προβληματίζεται αρκετά για να επιλέξει το κατάλληλο ιδιώτη και τελικά αποφασίζει να επιτρέψει και στους δύο ενδιαφερόμενους, τον Βέλγο επιχειρηματία Herman Berler και τον Όθωνα Λέφα Τετενέ, να επενδύσουν σε διαφορετικά τμήματα. Ο ξένος επιχειρηματίας προσφέρει το πλεονέκτημα ότι θα προσκαλέσει ομοεθνείς του για παραθερισμό στις νέες εγκαταστάσεις. Η πρόταση του Berler που αφορούσε την εισαγωγή προκατασκευασμένων υλικών για την κατασκευή ενός λυόμενου ξενοδοχείου, δεν έγινε δεκτή από την Τεχνική Υπηρεσία του Οργανισμού.

Έργα Σούνιου

Στο Σούνιο, σε άμεση σχέση με τον αρχαιολογικό χώρο του Ναού του Ποσειδώνα, υπήρχε προπολεμικό τουριστικό περίπτερο-εστιατόριο, που έχριζε επισκευών και επεκτάσεως. Ο Ναός αποτελούσε προορισμό των ειδηρομών που οργάνωνε ο ΕΟΤ και το περίπτερο εξυπηρετούσε την εστίαση των ειδηρομένων. Το 1958, ο Οργανισμός αποφασίζει να διαμορφώσει την πλαζ στην παραλία που γειτνιάζει με το Ναό, η οποία έχει χαρακτηριστεί ως Δημόσιο Τουριστικό Κτήμα από το 1949. Αν και στην περιοχή υπάρχει το ξενοδοχείο «Ακρωτήρι», η όλη έκταση είναι αδιαμόρφωτη, χωρίς καλή πρόσβαση στην δημόσια οδό προς το Ναό και το περίπτερο. Ο ανάδοχος του περιπτέρου κατέχει όμορο γήπεδο στο Ναό στο οποίο σικοπεύει να αναγείρει ξενοδοχείο. Μετά από διαπραγματεύσεις με τον ΕΟΤ, γίνεται ανταλλαγή γηπέδων και χτίζει το «Αιγαίον», ξενοδοχείο που υπάρχει και σήμερα πίσω από τη νέα πλαζ.

211. Το ξενοδοχείο “Αιγαίον” κατά την διάρκεια κατασκευής του το 1959

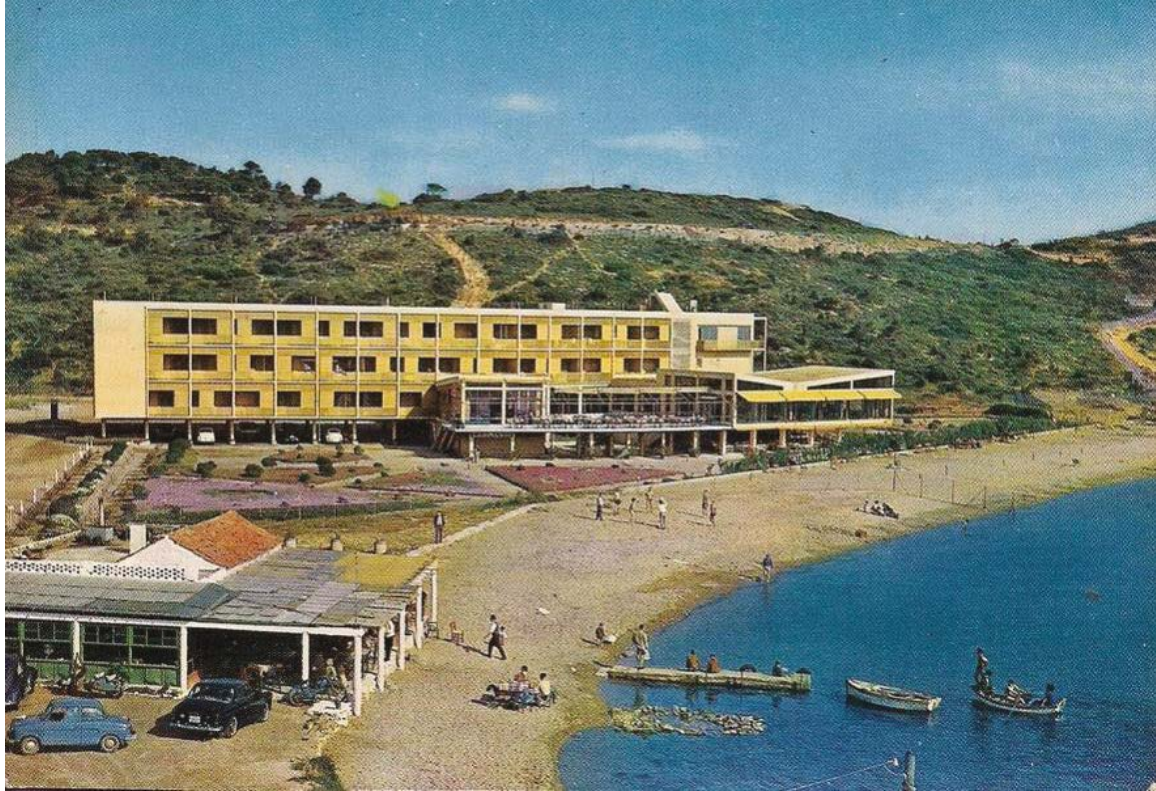
Το ξενοδοχείο “Αιγαίον”

Το εθνικό δίπολο μνημεία-τοπία γίνεται πλέον φανερό και στην προβολή της Ελλάδας στο εξωτερικό. Στο Σούνιο και σε άλλα τοπία (Περιοδικό Life, δεκαετίες '50 και '60), το Holiday παρουσιάζει το γνωστό αφιέρωμα του Slim Aarons στην Αθήνα, όπου τα μνημεία αποτελούν το υπόβαθρο ενός εξεζητημένου τρόπου ζωής. (Δεκέμβριος 1961). Το 1959, πραγματοποιείται το ξενοδοχείο “Αιγαίον” από τον αρχιτέκτονα Χ. Σφαέλλο. Ζητούμενο ήταν η απρόσκοπτη θέα προς το δίπολο μνημείο-τοπίο, χωρίς τον παραμικρό προβληματισμό στην περίπτωση που κάποιος ήθελε να θαυμάσει τη θέα από το μνημείο προς το τοπίο ή αντιστρόφως, χωρίς την παρεμβολή κάποιου τουριστικού ξενοδοχείου.¹⁴¹ Για το συγκεκριμένο ξενοδοχείο αναφέρεται και ο Α. Κωνσταντινίδης στο 1ο τεύχος των Αρχιτεκτονικών Θεμάτων το 1967, λέγοντας: “Ποιος διαμαρτύρεται σήμερα για την καταστροφή που γίνεται στο δρόμο από τη Βάρκιζα προς το Σούνιο, όπου χτίζονται ακόμη και πολυκατοικίες; Ποιος “βλέπει” σήμερα εκείνο το “ξενοδοχείο” που χτίστηκε στο Σούνιο, κάτω από το Ναό, και αγανακτεί για τη βεβήλωση; Γιατί μάθαμε να ανεχόμαστε την ασχήμια και να ζούμε συντροφικά μαζί της.”

212. Το ξενοδοχείο “Αιγαίον” & ο ναός του Ποσειδώνα, 1969

¹⁴¹Κολώνας Βασίλης, ο.π., σελ. 73

213. Καρτ-ποστάλ του ξενοδοχείου “Αιγαίον”, 1960

216. Η παραλία μπροστά απο το ξενοδοχείο και ο ναός του Ποσειδώνα

214. Διαφημιστικό φυλλάδιο για το ξενοδοχείο “Αιγαίον”

215. Αεροφωτογραφία, 1970

217. Κατά την κατασκευή του ξενοδοχείου

218. Πρόσκληση εκδήλωσης του “Αιγαιόν”

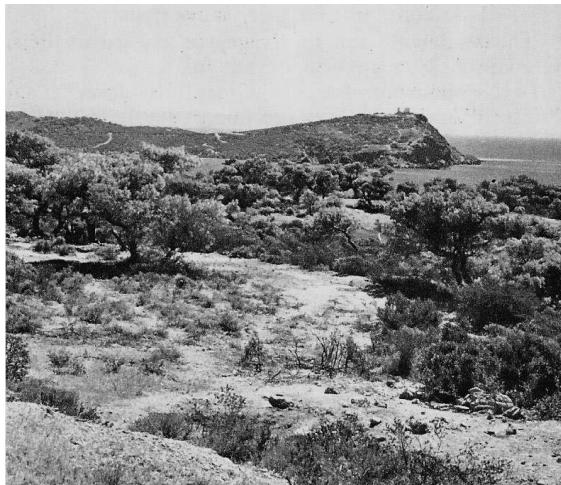
219. Ο ναός του Ποσειδώνα

Το αρχαιολογικό τοπίο

Το 1960, ο ΕΟΤ αναθέτει στον Ν. Χατζημιχάλη τη χωροταξική μελέτη της περιοχής με σκοπό την προστασία του φυσικού και αρχαιολογικού τοπίου. Η περιοχή χωρίζεται σε τρεις ζώνες, από τις οποίες η ζώνη 1 περιλαμβάνει τα έργα άμεσης προτεραιότητας: πρόσβαση στο Ναό, μεταφορά του εστιατορίου σε νέα θέση εντός της ζώνης 1 (δυνατότητα εξυπηρέτησης 100 ατόμων), νέο τουριστικό περίπτερο εντός της ζώνης 2 (δυνατότητα εξυπηρέτησης 20 ατόμων σε κλειστή αίθουσα), διαμόρφωση γύρω από το ξενοδοχείο “Αιγαίον”, κατασκευή προβλήτας με μικρό τελωνείο, belvedere κλπ. Στις ζώνες 2 και 3 θα διατηρηθεί το πράσινο και σταδιακά θα απομακρυνθούν όλα τα κτίσματα που βρίσκονται σε αυτές, ώστε να προκύψει ενιαίος χώρος πρασίνου. Παράλληλα, ο Οργανισμός αναλαμβάνει και τα έργα υδρεύσεως και ηλεκτροφωτισμού.

220. Ο ναός της Αθηνάς Σουινιάδος, 1969

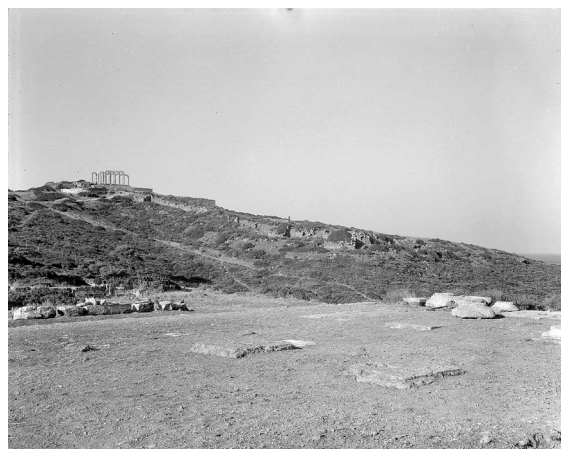
221. Το φυσικό τοπίο στο Σούνιο

222. Ο αρχαιολογικός χώρος του Σουνίου

223. Η θέα προς το ναό από κοντινό ξενοδοχείο

224. Η θέα από το Ιερό της Αθηνάς Σουινιάδος, 1969

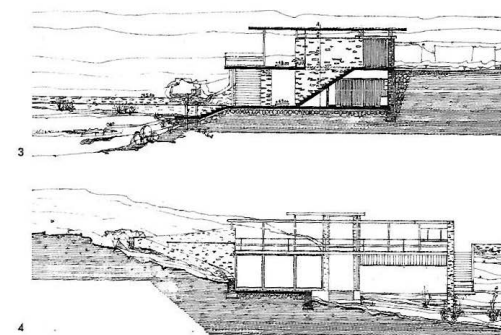
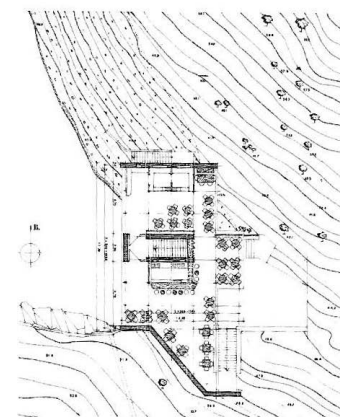
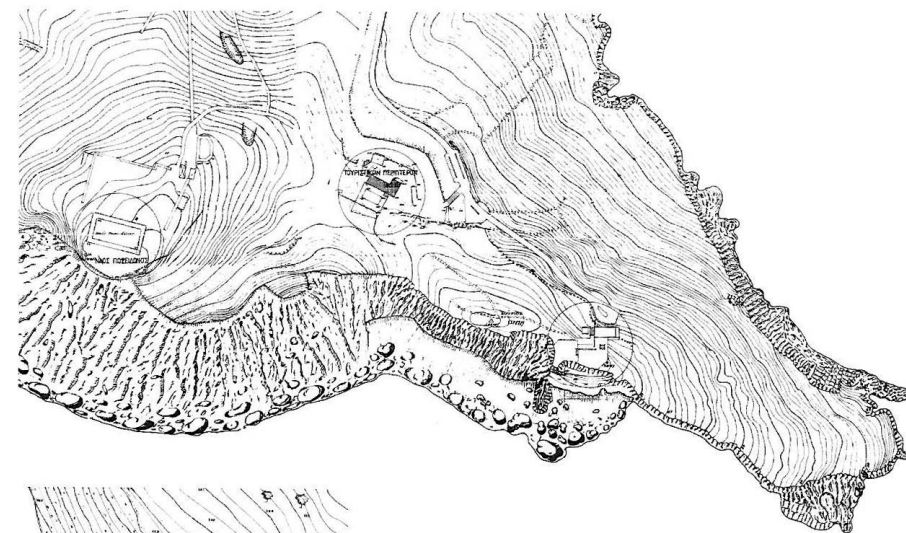

225. Ο ναός του Ποσειδώνια

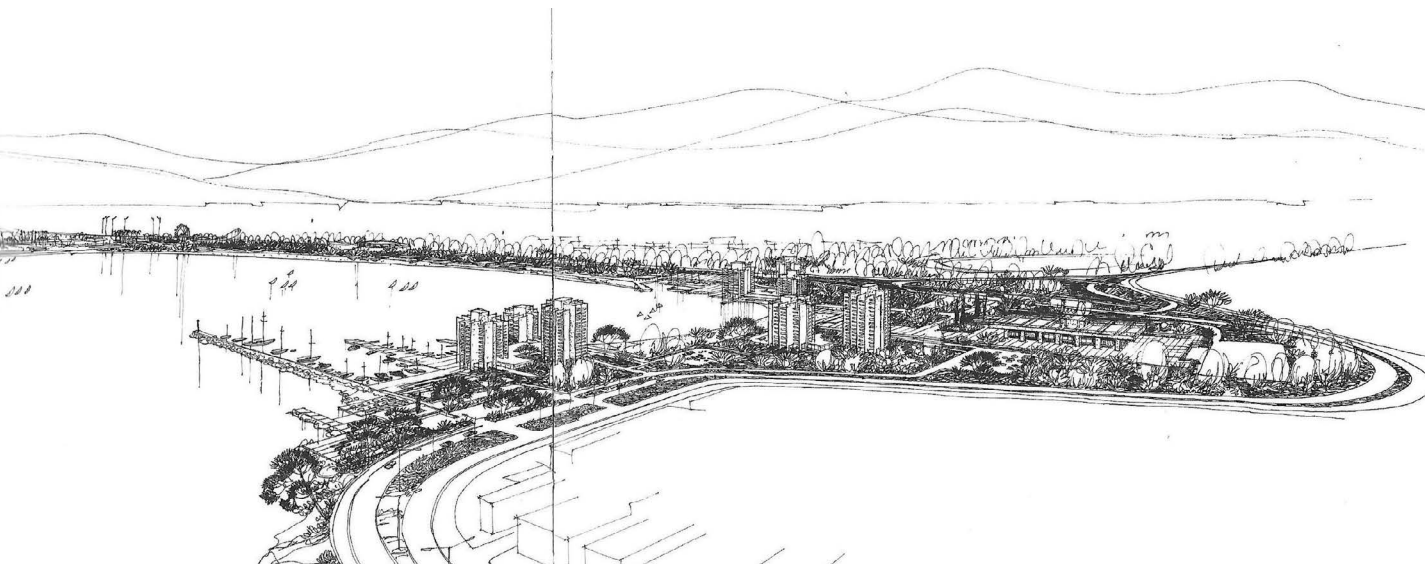
226. Ο Κ. Καραμανλής & Τζάκυ Κένενεντι στον αρχαιολογικό χώρο του Σουνίου

Το 1962, κατασκευάζεται Αναψυκτήριο για τον Αρχαιολογικό Χώρο του Σουνίου, έργο του αρχιτέκτονα Νίκου Χατζημιχάλη. Το κτίσμα τοποθετείται στο τέλος του αυτοκινητόδρομου που κατέληγε στο Σούνιο και την αρχή του μονοπατιού πρόσβασης στο Ναό του Ποσειδώνια. Το κτίριο μένει κλειστό στο βορρά και το νότο και ανοίγεται στην ανατολή με θέα στο Αιγαίο και τη δύση με θέα το λιμάνι του Σουνίου. Το κτίσμα παραμένει μη ορατό από το ναό.¹⁴²

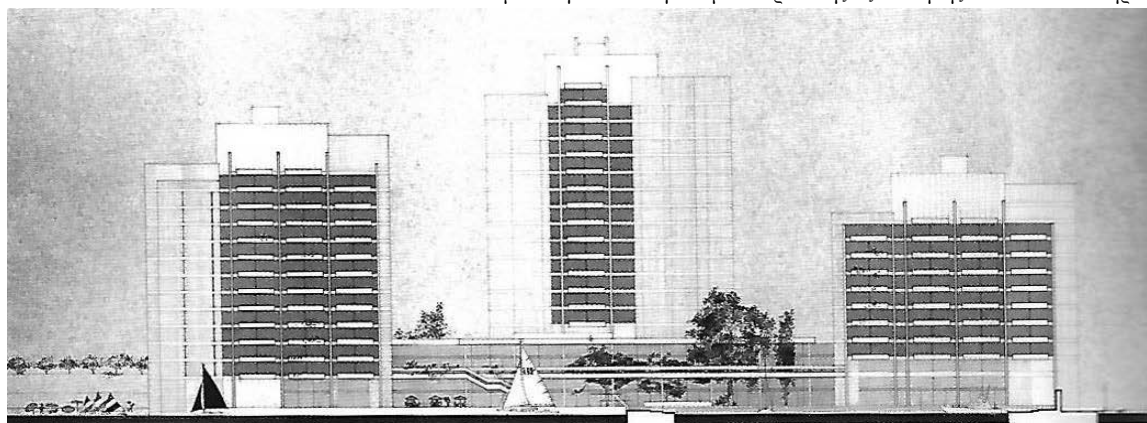

227. Τα αρχιτεκτονικά σχέδια του περιπτέρου στον αρχαιολογικό χώρο του Σουνίου

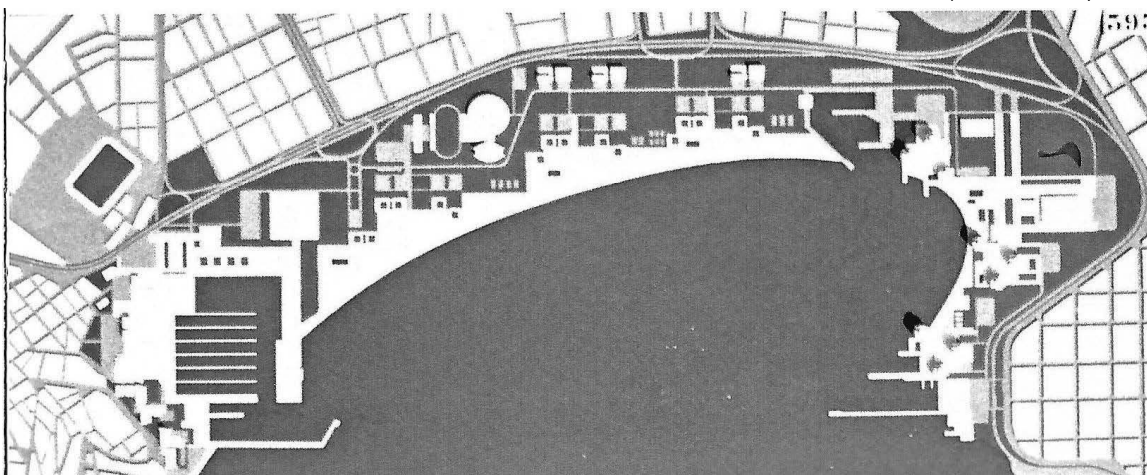
¹⁴² Αίσωπος Γιάννης, «Αρχαιολογία, ιαματικά λουτρά και Grands Hotels», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 337

228. Σκίτσο του Κ. Δεκαβάλλα για τον διαγωνισμό τουριστικής αξιοποίησης του Δέλτα Φαλήρου

229. Όψη κτιριακού συγκροτήματος για τον διαγωνισμό τουριστικής αξιοποίησης του Δέλτα Φαλήρου, Ν. Βαλσαμάκης, Β. Μπογάκος, Κ. Δεκαβάλλας

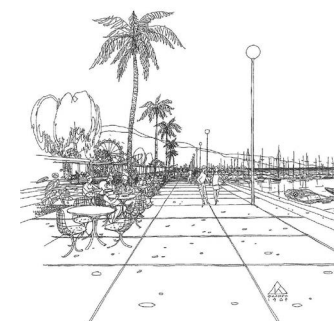
230. Η κάτοψη για τον διαγωνισμό τουριστικής αξιοποίησης του Δέλτα Φαλήρου, Ν. Βαλσαμάκης, Β. Μπογάκος, Κ. Δεκαβάλλας

Ανάπτυξη Φαληρικού Όρμου

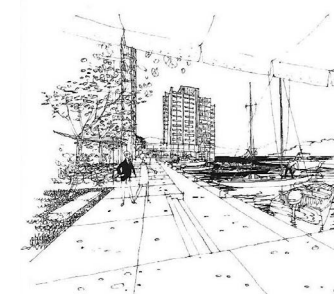
Το 1968 στο πλαίσιο διαγωνισμού για την ανάπτυξη του Φαληρικού Όρμου στην Αθήνα, πραγματοποιείται μελέτη που περιελάμβανε τουριστικές εγκαταστάσεις υποδοχής και διαμονής ξένων, μέσου και υψηλού εισοδήματος, και εγκαταστάσεις αναψυχής για τους κατοίκους, από τους Ν. Βαλσαμάκη, Κ. Δεκαβάλλα, Β. Μπογάκου. Η μελέτη προέβλεπε αύξηση της επιφάνειας του Φαληρικού Δέλτα κατά χίλια στρέμματα με επιχωμάτωση του Όρμου. Η περιοχή από την Καστέλα ως το Φαληρικό Δέλτα θα είχε χαμηλότερη δόμηση και θα εξυπηρετούσε τις μεγάλες μάζες των λουόμενων, με λουτρικές εγκαταστάσεις οργανωμένες σε 4 συγκροτήματα, κέντρα αναψυχής, αθλοπαιδιές, μαρίνες για μικρά σκάφη, χώρους στάθμευσης, λούνα-παρκ, καθώς και μικρό ξενοδοχείο 150 κλινών. Στη περιοχή από το Δέλτα ως το Τροκαντερό όπου η δόμηση θα ήταν υψηλότερη και το ύψος των κτιρίων μεγαλύτερο, θα κατασκευάζονταν 3 μαρίνες για μικρά σκάφη αναψυχής και αθλητισμού, κτίρια ναυτικών ομίλων, κέντρα διασκέδασης, ενυδρείο και άλλες εγκαταστάσεις αναψυχής (κολυμβητήριο, νυχτερινό κέντρο), ξενοδοχεία Α' και Β' κατηγορίας με συνεδριακό κέντρο, αθλοπαιδιές, κέντρο αναψυχής καθώς και υπαίθριο εκθεσιακό κέντρο. Όλες οι λειτουργίες θα συνδέονταν μεταξύ τους με εκτεταμένο δίκτυο υπαίθριων διαμορφώσεων και χώρων περιπάτου σε επίπεδο υψηλότερο από αυτό του φυσικού εδάφους, ορίζοντας έτσι μια νέα τεχνητή επιφάνεια κίνησης.¹⁴³

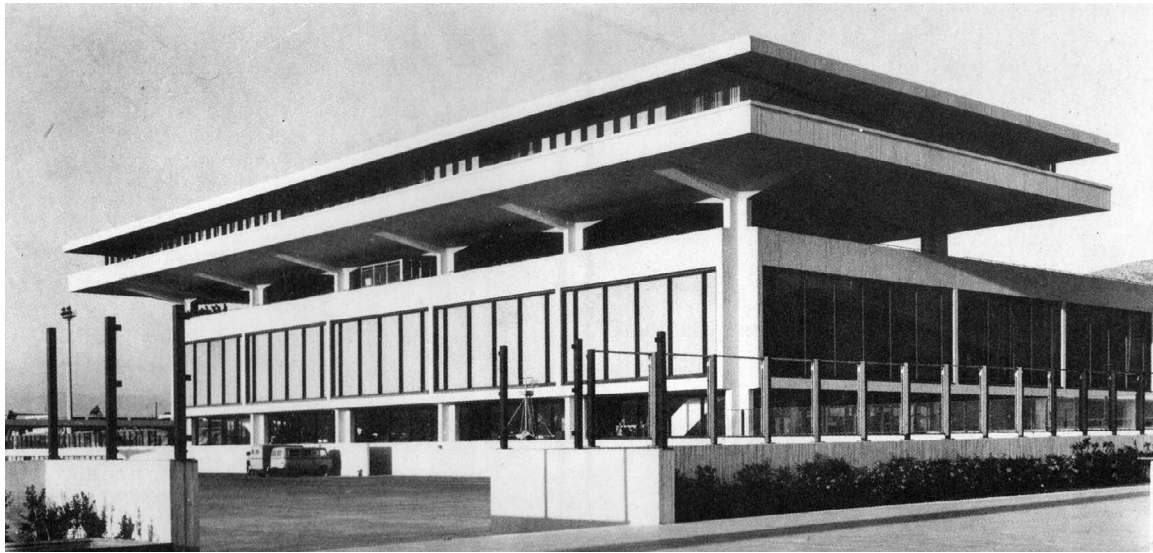
231. Η μακέτα της πρότασης

232, 233. Σκίτσα της πρότασης

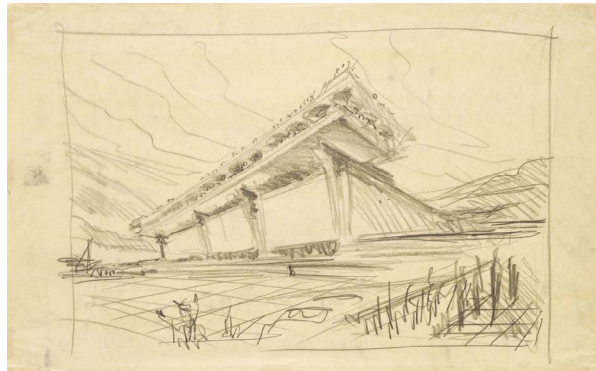
¹⁴³ Αίσωπος Γιάννης, «Αποκόλληση από το τοπίο και στροφή προς την παράδοση», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 477

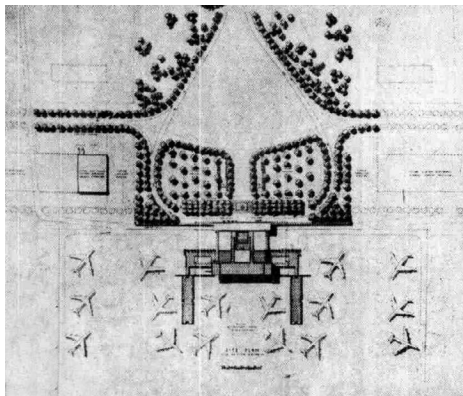
234. Αεροδρόμιο Ελληνικού, Eeron Saarinen, 1962

235. Αεροδρόμιο Ελληνικού, Eeron Saarinen, 1962

236. Σκίτσο του Eeron Saarinen

237. Κάτοψη του Αεροδρομίου στο Ελληνικό

238. Μακέτα του Αεροδρομίου στο Ελληνικό

Αεροδρόμιο Ελληνικού

Το 1962, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής έθεσε τον θεμέλιο λίθο του Ανατολικού Αεροδρομίου Ελληνικού.¹⁴⁴ Η κατασκευή πραγματοποιείται από τον Φιλανδό-Αμερικανό αρχιτέκτονα Eeron Saarinen στην περιοχή που τότε βρισκόταν το Διεθνές Αεροδρόμιο των Αθηνών. Ο σταθμός συγκροτείται από δύο κτίσματα το ένα πάνω από το άλλο. Στο κατώτερο κτίσμα, όπου είναι και το μεγαλύτερο της σύνθεσης με άνοιγμα 13,80 μέτρα, βρισκόταν ο μεγάλων διαστάσεων χώρος των επιβατών καθώς και οι χώροι άφιξης και αναχώρησης. Τα γραφεία των αεροπορικών εταιρειών και της πολιτικής αεροπορίας, καθώς και το εστιατόριο στεγάζονταν στον ανώτερο, πολύ μικρότερο σε κλίμακα, κτίσμα όπου έφταναν οι προβόλοι του τα 6.60 μέτρα στις τρεις πλευρές. Όπως ανέφερε ο Saarinen: “Οι δοκοί που στηρίζονταν στους κίονες ήταν μια χαρακτηριστική δομή στα μαρμάρινα κτίρια της αρχαίας Ελλάδας. Αυτός ο τύπος κατασκευής εξελέχθηκε, στον καιρό μας σε τολμηρούς προβόλους ...”. Ο αρχιτέκτονας, εκμεταλλευόμενος το καλό κλίμα της Αττικής, τοποθέτησε το κτήριο με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε οι θεάσεις του να είναι προς την θάλασσα αλλά και προς τον αεροδιάδρομο, τονίζοντας την θεαματική διάσταση της απογείωσης και προσγείωσης. Το έργο συνέβαλε στην αύξηση της τουριστικής κίνησης των διεθνών μεταφορών.¹⁴⁵

239, 240. Εστιατόριο, Αεροδρόμιο, Ελληνικό

241. Μπαρ, Αεροδρόμιο, Ελληνικό

242. Εσωτερικός χώρος Αεροδρομίου, Ελληνικό

¹⁴⁴Νέοι δρόμοι, νέο αεροδρόμιο - Ιστορικό Λεύκωμα 1962, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα, 1997, σελ. 72

¹⁴⁵Γιάννης Αίσωπος, «Εναπόθεση στο τοπίο», άρθρο από το βιβλίο Τοπίο τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 374

2.2.4 ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΕΠΤΑΕΤΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1967-1974

Καθώς βρισκόμαστε στα δύσκολα χρόνια της επταετίας, ο κόσμος υποδεχόταν κάθε νέο έργο με επιφύλαξη και δυσπιστία. Οι Απριλιανοί γυρνούν τη χώρα με ένα μυστρί με το σύνθημα «*κάθε χωριό και στάδιο, κάθε πόλη και γυμναστήριο*». Όμως οι νέες πλαζ και τα αθλητικά κέντρα δεν συγκεντρώνουν πια το ενδιαφέρον του λαού. Στην Ελλάδα, προς το τέλος δεκαετίας του '60 και κυρίως κατά τη δεκαετία του '70, η εκρηκτική ανάπτυξη του τουρισμού σε σχέση με το καθεστώς της εποχής επέφερε πλήρη σύγχυση στον ξενοδοχειακό τομέα. Εν ονόματι της επιθυμητής ταχύρρυθμης τουριστικής ανάπτυξης όλα επιτρέπονται «κατά παρέκκλιση».

Μαζικός τουρισμός & νομοθεσία

Ενόψει του μαζικού τουρισμού που εισέβαλε πια ακάθεκτος μαζί με τους ξένους τουριστικούς πράκτορες που τον κηδεμονεύουν, αλλά και της χαμηλότοκης δανειοδότησης και επιδοτήσεις με εγγύηση του δημοσίου, η μέση δυναμικότητα των ξενοδοχείων αυξάνεται σε 150-200 κλίνες, οι όγκοι γίνονται μονολιθικοί, παραχωρούνται οικοπέδα του Δημοσίου, σε ιδιώτες κατά περίπτωση για τουριστική εκμετάλλευση με ελάχιστο συμβολικό αντάλλαγμα, απαλλοτριώνονται αναγκαστικά ιδιωτικές εκτάσεις υπέρ τρίτων, υψώνονται τείχη ξενοδοχείων κατά μήκος των ακτών που κλείνουν για τους λουόμενους τεράστιες τις παραλιακές εκτάσεις. Με τον Ν.395/1968 αυξάνονται τα μέγιστα ύψη και κτίζονται πολώροφα ξενοδοχεία και στις ακτές του Αργοσαρωνικού.¹⁴⁶

243. Ημιτελές ξενοδοχείο “Αλθέα”, Λεωφόρος Αθηνών-Σουνίου

¹⁴⁶Κολωνάς Βασίλης, ο.π., σελ. 81

Το ξενοδοχείο “Απόλλων”

Το ξενοδοχείο “Απόλλων”, μελετάται το 1969 από τον αρχιτέκτονα Νίκο Βαλσαμάκη και κατασκευάζεται το 1971 με το σύστημα της ελεύθερης δόμησης. Όλα τα δωμάτια έχουν θέα καθώς το ξενοδοχείο αποτελεί έναν ορθογώνιο όγκο τοποθετημένο με τη μεγάλη πλευρά κάθετη προς τη θάλασσα. Στο ισόγειο βρίσκεται η κεντρική είσοδος, η υποδοχή, τα γραφεία, τα καταστήματα, το μπαρ, τα σαλόνια και το αναψυκτήριο. Στον όροφο, κάτω από την κυρία είσοδο, που είναι ισόπεδος με τον κήπο και την ανοιχτή πισίνα, βρίσκεται η τραπεζαρία κάθετα προς το κεντρικό κτίριο για να αξιοποιηθεί η θέα προς τη θάλασσα και την πισίνα, η αίθουσα πολλαπλών χρήσεων και η κουζίνα. Στο υπόγειο βρίσκεται η κλειστή θερμαινόμενη πισίνα, οι βοηθητικοί χώροι καθώς και η σύνδεση με το νυχτερινό παραθαλάσσιο κέντρο κάτω από την παραλιακή λεωφόρο. Η κατασκευή του κτιρίου είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα, με κάναβο μεγάλων ανοιγμάτων στους χώρους υποδοχής και μικρότερων στα δωμάτια. Η οροφή των χωρών υποδοχής αποτελείται από πλέγμα δοκών που δημιουργούν μικρά και μεγάλα φατνώματα. Στα μικρά φατνώματα βρίσκονται τα φώτα και τα στόμια εξαερισμού, ενώ τα μεγάλα συμπληρώνονται με ψευδοροφές από καρδιά. Στη μελέτη περιλαμβανόταν ακόμη όλη η διακόσμηση και η επίπλωση, με σχεδιασμό πρωτοτύπων επίπλων.¹⁴⁷

244. Ξενοδοχείο Apollon Palace (Divani), Καβούρι, 1969

¹⁴⁷Γραφείο Νίκου Βαλσαμάκη, *Νίκος Βαλσαμάκης Αρχιτέκτων*, εκδ. Μουσείο Μπενάκη, 2007, σελ. 78

03

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από την μελέτη των επιμέρους δομημένων τοπίων, ξενοδοχειακών μονάδων, εξοχικών κατοικιών, αρχιτεκτονικών και χωροταξικών μελετών, παρατηρούμε πως ο τομέας του τουρισμού γίνεται μέσο ανάπτυξης που επιφέρει στοιχεία νεωτερικότητας και εξευρωπαϊσμού στην πρωτεύουσα. Η ανάπτυξη της 'Αθηναϊκής Ριβιέρας' συσχετίζεται με την ανάδειξη των αρχαιοτήτων και του ελληνικού τοπίου, καθώς και με την εξέλιξη του τομέα των μεταφορών.

Αρχαιότητα

Η αρχαιότητα αποτελούσε ανέκαθεν το επίκεντρο της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα, κυρίως για την προσέλκυση ξένων τουριστών. Κατά τον 19ο αιώνα, ο τουριστικός τομέας βασίζεται στην παιδευτική περιήγηση, ενώ παράλληλα είναι η εποχή ανασκαφικών έργων στην Ελλάδα, όπου πρόκειται για μια διαδικασία που συντελεί στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας του νέου ελληνικού κράτους. Λίγο αργότερα, ξεκινά η διαμόρφωση των πρώτων αρχαιολογικών χώρων και τουριστικών περιπτέρων στα μνημεία του ελληνικού πολιτισμού. Οι χώροι αυτοί αποτελούν νεωτερική σκέψη για την εποχή, καθώς είναι τα πρώτα ανακατασκευασμένα τοπία τουρισμού στην Ελλάδα.¹⁴⁸

Μεταπολεμικά, ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής αποφασίζει ότι η αρχαιότητα πρέπει να κατέχει δευτερεύοντα ρόλο στον τουριστικό τομέα, ο οποίος θα επικεντρωθεί στην όσο το δυνατόν καλύτερη εκμετάλλευση του ελληνικού τοπίου και του ελληνικού κλίματος, ενώ παράλληλα παρατηρείται πως πολλές φορές η αρχαιότητα αντιμετωπίζεται μονάχα ως υπόβαθρο ενός εξεζητημένου τρόπου ζωής.

Ωστόσο, χωρίς αυτό να γίνεται στοχευμένα, η αρχαιότητα θα παίζει και πάλι καθοριστικό ρόλο. Μελετώντας την ιστορία της Αθηναϊκής Ριβιέρας, παρατηρείται πως η δημιουργία του παραλιακού οδικού δικτύου με κατάληξη στο Ναό του Ποσειδώνα συνιστά την αρχή της μεγάλης ανάπτυξης της, δημιουργώντας το ερώτημα αν θα αναπτύσσονταν τουριστικά οι νότιες ακτές της Αττικής αν δεν υπήρχε εκεί εκ των προτέρων ο αρχαίος ναός.

¹⁴⁸Κύρτσης Αλέξανδρος-Ανδρέας, «Ανασυγκρότηση και ο εκμοντερνισμός του τουριστικού βλέμματος», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 129

Ελληνικό τοπίο

Κατά την πρώτη περίοδο, επισκέπτες κατέφθαναν από όλο τον κόσμο για να γνωρίσουν τα μνημεία του ελληνικού πολιτισμού καθώς και την ελληνική φύση, η οποία πολλές φορές ήταν άγνωστη για αυτούς, αναζητώντας μια πιο παρθένα πτυχή της ελληνικής υπαίθρου. Αντιθέτως, οι επισκέπτες του εσωτερικού αναζητούν τις δραστηριότητες που προσφέρει το ελληνικό τοπίο και η θάλασσα, δείχνοντας μεγαλύτερο ενδιαφέρον για παροχές όπως λουτρικές εγκαταστάσεις και λουτροθεραπείες, με την Φαληρική Ακτή να γίνεται το επίκεντρο του 19ου αιώνα. Οι διανοούμενοι αστοί είναι προσανατολισμένοι ιδεολογικά στην ελληνική υπαίθρο, στο εξω-αστικό τοπίο και στη φυσική ομορφιά. Οι τακτικές εκδρομές, οι περιηγήσεις σε αρχαιολογικούς χώρους, η εξερεύνηση της χλωρίδας, η διοργάνωση διαλέξεων και διαγωνισμών, η έκδοση χαρτών, οδηγών, ιστορικών, επιστημονικών δημοσιευμάτων κ.α., αποτελούν τους βασικούς άξονες δραστηριοποίησης εκείνης της τουριστικής περιόδου.¹⁴⁹ Μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο, η έννοια της φιλοξενίας θα αλλάξει καθώς το κράτος στοχεύει στην ανάπτυξη ενός μαζικού τουρισμού, ο οποίος δεν θα βασίζεται μόνο στην αρχαιότητα, προσελκύοντας ένα μεγαλύτερο φάσμα τουριστών. Η ελληνική φύση θα αποτελέσει στοιχείο ενδιαφέροντος, πάνω στο οποίο θα βασιστεί και η αρχιτεκτονική του τουρισμού μέσω της επιστροφής στην υπαίθρο, όπου ο επισκέπτης θα αναζητά μια πιο "υγιεινή" διαφυγή στις αττικές ακτές. Συγχρόνως, το ελληνικό τοπίο σε συνδυασμό με το ελληνικό φως δημιουργούν ένα μύθο για τον ξένο τουρίστα. Το ελληνικό τοπίο είναι το πλαίσιο των συμπεριφορών και των δραστηριοτήτων των επισκεπτών αλλά και των (απλών, λαϊκών) ανθρώπων που το κατοικούν. Η Ελλάδα της αρχαιότητας δεν υπάρχει πια, ενώ η ελληνική φύση με όλα τα συστατικά της γίνεται αντιληπτή ως ένας αυτοτελής κόσμος, ο οποίος επανοηματοδοτείται.¹⁵⁰ Όπως παρατηρεί ο ιστορικός E. Hobsbawm ότι να πηγαίνει κανείς στη Μεσόγειο καλοκαιριάτικα, χωρίς να ψάχνει για καλλιτεχνικά και αρχιτεκτονικά μνημεία, θεωρούνταν τρέλα, ως τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, που έφερε τη λατρεία του ήλιου και του μαυρισμένου δέρματος.¹⁵¹

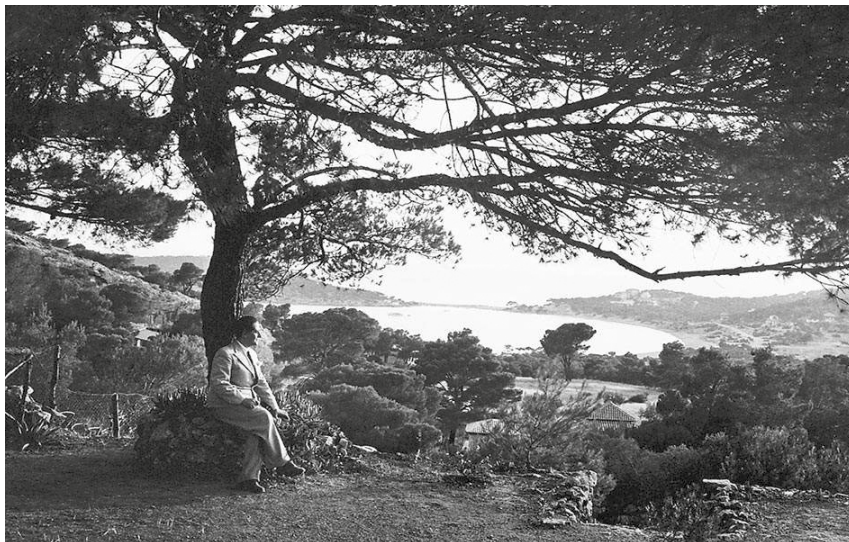
¹⁴⁹Βλάχος Άγγελος, «Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του βήματα: Τόποι, τοπία και εθνικός εαυτός», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 28

¹⁵⁰Αίσωπος Γιάννης, «Τοπία τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 114

¹⁵¹Βλάχος Άγγελος, ο.π., σελ. 25

245. Περιήγηση με αυτοκίνητο στο Ναό του Ποσειδώνα στο Σούνιο, 1936

246. Περιηγητής απολαμβάνει το φυσικό τοπίο της Βουλιαγμένης, Φωτογραφία εποχής της Μαρίας Χρυσάκη, 1925

247. Διακοπές στο Σούνιο με υπόβαθρο το Ναό του Ποσειδώνα, Δεκαετία '60

248. Λουόμενοι στην παραλία της Γλυφάδας με υπόβαθρο το φυσικό τοπίο, Δεκαετία '60

Ο ρόλος των μεταφορών

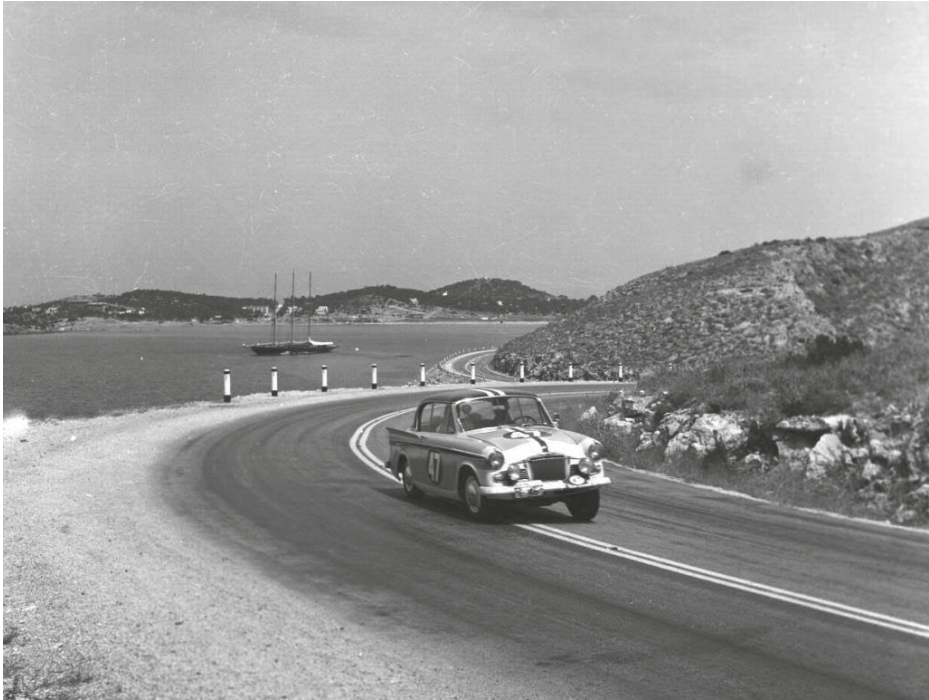
Ο τομέας των μεταφορών αποτελεί έναν ακόμη παράγοντα που συμβάλει στην εξέλιξη της Αθηναϊκής Ριβιέρας. Άλλωστε, από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ανάπτυξής της, η δημιουργία του σιδηρόδρομου που συνέδεσε το κέντρο της Αθήνας με τη θάλασσα, κατέστησε ευκολότερη την πρόσβαση επισκεπτών στις ακτές, αποτελώντας έναυσμα για την τουριστική εκμετάλλευσή τους με τη δημιουργία του πρώτου ξενοδοχείου τύπου ‘Grand Hotel’, το “Μέγα Ξενοδοχείο του Σταθμού”, ενώ παράλληλα η θέση του αεροδρομίου στο Ελληνικό δημιούργησε σκέψεις για την μελλοντική ανάπτυξη της προς τα νότια. Μεταπολεμικά, όπου το προφίλ του τουρισμού αλλάζει, το προϋπάρχον πλαίσιο δεν είναι αρκτικό. Η κατασκευή παραλιακών οδών ταχείας κυκλοφορίας είναι αναπόφευκτη καθώς όλο και περισσότεροι επισκέπτες χρησιμοποιούσαν το αυτοκίνητο για την άφιξη τους στις ακτές. Όμως το αυτοκίνητο δεν είναι απλώς ένα μέσο μεταφοράς για τον χρήστη αφού μέσα στο πνεύμα του Μοντερνισμού μετατρέπεται σε σύμβολο ελευθερίας, αντιπροσωπεύοντας ένα νέο τρόπο ζωής και επίσκεψης στην ύπαιθρο. Λίγο αργότερα, ο αριθμός των αυτοκινήτων έχει αυξηθεί σε τέτοιο βαθμό όπου στη μελέτη για την αξιοποίηση του Σαρωνικού από την Καστέλα μέχρι τη Βάρκιζα, ο Κ. Δοξιάδης προτείνει θαλάσσιες συγκοινωνίες έναντι οδικών. Ένας ακόμη λόγος για την πρόταση αυτή είναι πως η πρόσβαση ξένων τουριστών συνήθως υψηλού εισοδήματος γίνεται μέσω σκαφών από τη θάλασσα.

249. Ο σιδηρόδρομος & το Μέγα Ξενοδοχείο του Σταθμού

250. Εκδρομικό αυτοκίνητο στο Σούνιο, 1927

251. Ράλι Ακρόπολις, Κατεύθυνση προς Σούνιο, 1960

YACHTING IN GREECE

252. Αφίσα του ΕΟΤ, 1960

Η εποχή της μεγάλης ανάπτυξης της 'Αθηναϊκής Ριβιέρας'

Οι δεκαετίες του '50 και του '60 αποτέλεσαν για την Ελλάδα την περίοδο των μεγαλύτερων τουριστικών έργων, κατά την οποία ο τουρισμός μετατρέπεται σε μαζικός. Όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, μέχρι τότε οι επισκέπτες που προσέλκυε η χώρα έδειχναν ενδιαφέρον κατά κύριο λόγο για την αρχαιότητα, γεγονός που γίνονται προσπάθειες να αλλάξει κατεύθυνση μεταπολεμικά. Παράλληλα, η πρωτεύουσα μετασχηματίζεται σε αστικό κέντρο και εκμοντερνίζεται μέσω ραγδαίας ανοικοδόμησης, χωρίς όμως να έχει περάσει από περίοδο βιομηχανικής επανάστασης και τις επόμενες φάσεις εξέλιξης των ευρωπαϊκών πόλεων.¹⁵² Αυτός ο εκμοντερνισμός στην ύπαιθρο πραγματοποιείται μέσω του τουρισμού καθώς το κράτος συνειδητοποιεί πως η ανάπτυξη της Ελλάδας δεν μπορεί να προέλθει από την εκβιομηχάνιση, με αποτέλεσμα ο εκσυγχρονισμός να βασιστεί στον τουρισμό.¹⁵³

Το όραμα

Σ' αυτό το πλαίσιο, υπό την στενή παρακολούθηση του πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή, αποφασίστηκε και η τουριστική εκμετάλλευση των αττικών ακτών του Σαρωνικού μέσω της πραγματοποίησης δύο μελετών, μία για την ακτογραμμή από την Καστέλα έως την Βάρκιζα, που αναλαμβάνει να εκπονήσει το Γραφείο Δοξιάδη, και μια από την Βάρκιζα έως το Σούνιο, που αναλαμβάνει να εκπονήσει η Υπηρεσία Οικισμού του Υπουργείου Δημοσίων Έργων με επικεφαλής τον Πρ. Βασιλειάδη. Αυτές είναι και οι μελέτες που προσδιορίζουν και κάνουν συγκεκριμένο το πολιτικό όραμα του κράτους για την 'Αθηναϊκή Ριβιέρα', το οποίο όμως στην αρχή περιελάμβανε την ακτογραμμή από τον Ισθμό της Κορίνθου μέχρι το Σούνιο, όπως αναφέρεται και σε άρθρο στο περιοδικό *Αρχιτεκτονική*, από τον Σύμβουλο του ΕΟΤ Δ. Παπαευστρατίου. Πιο συγκεκριμένα, το όραμα για την αξιοποίηση των περιοχών αυτών προόριζε την ακτή για διεθνή και εσωτερικό τουρισμό, παραθερισμό, εξοχική κατοίκηση, πάντα σε συνδυασμό με την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, με στόχο την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Όσον αφορά τα προτεινόμενα έργα των χωροταξικών μελετών του Κ. Δοξιάδη και του Πρ. Βασιλειάδη, υλοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό αλλά όχι με ακρίβεια. Η επιχωμάτωση στο Νέο Φάληρο, η επέκταση της Λ. Συγγρού, το Αθλητικό Κέντρο Αγίου Κοσμά και η οργάνωση ζωνών εξοχικών κατοικιών από τη Βάρκιζα έως το Σούνιο ήταν μερικά από αυτά που πραγματοποιήθηκαν σε βάθος χρόνου.

¹⁵²Γιάννης Αίσωπος, «Από το '60 στο '90: Αποδέσμευση από τον «τόπο» για μια νέα αρχή», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία Εκμοντερνισμού-Ελληνική Αρχιτεκτονική '60 και '90*, Γιάννης Αίσωπος & Γιώργος Σημαιοφορίδης (επιμ.), εκδ. METAPOLIS Press, Αθήνα, 2002, σελ. 46

¹⁵³Αίσωπος Γιάννης, «Τοπία τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία*

Οι αρχιτέκτονες

Αυτοί οι δύο, ο Κ. Δοξιάδης και ο Πρ. Βασιλειάδης, ήταν και οι βασικότεροι αρχιτέκτονες που προέβλεψαν την ανάπτυξη της ‘Αθηναϊκής Ριβιέρας’ με συγκεκριμένο όραμα σε συνεννόηση με το Κράτος. Στις αρχιτεκτονικές μελέτες, καθοριστικό ρόλο, εκτός και πάλι από τον Πρ. Βασιλειάδη, έπαιξαν και οι Εμ. Βουρέκας και Π. Σακελλάριος, με τα Αστέρια Γλυφάδας και τα έργα στη Βουλιαγμένη και κατ’ επέκταση οι νεότεροι Γεωργιάδης και Δεκαβάλλας, οι οποίοι σχεδιάζουν την επέκταση του συγκροτήματος στα Αστέρια και τα ξενοδοχεία Αρίων και Ναυσικά.

Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός

Το όραμα είχε άμεση σχέση με την προσπάθεια του Καραμανλή για εξευρωπαϊσμό της πρωτεύουσας και γενικότερα της Αττικής, στόχος που μπορούσε να επιτευχθεί και μέσω του τομέα του τουρισμού. Ωστόσο αυτό έχει ήδη ξεκινήσει από το 19ο αιώνα όπου η αρχιτεκτονική που χρησιμοποιήθηκε είχε έντονες επιρροές από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά τουριστικά έργα, τόσο μορφολογικά όσο και λειτουργικά. Πρόκειται για μεγάλα πολυτελή ξενοδοχεία τυπολογίας ευρωπαϊκών “Grand Hotel”, με αρχιτεκτονικά στοιχεία μορφολογικού εκλεπτυσμού, τα οποία δεν έχουν σχέση με το ελληνικό τοπίο και κλίμα, αλλά εξυπηρετούν την τάση της εποχής για φυγή από το παραδοσιακό. Ήταν τοποθετημένα κοντά στον σιδηρόδρομο για εύκολη πρόσβαση αλλά και κοντά σε ακτή με λουτρικές εγκαταστάσεις και παραθαλάσσιους περιπάτους με ξύλινες εξέδρες που οδηγούν στη θάλασσα.

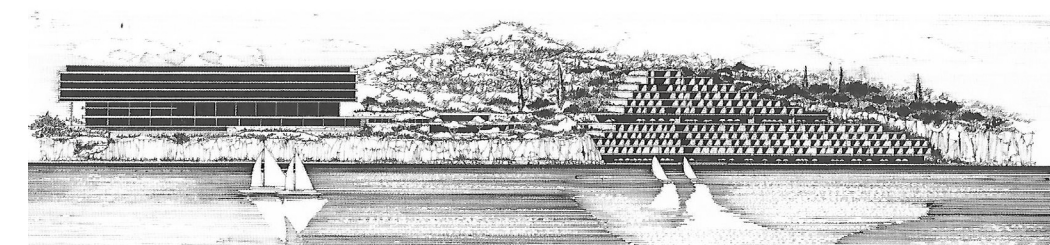
Η τυπολογία και οι αρχιτεκτονικές τάσεις αλλάζουν μεταπολεμικά στην προσπάθεια εξυπηρέτησης της μαζικής κλιμακίας τουριστών και των μοντέρνων επιρροών, απορρίπτοντας όλους τους ιστορικούς και στιλιστικούς δεσμούς με το παρελθόν, ενώ η αρχιτεκτονική θέτει κανόνες αισθητικής βασιζόμενους στην αφαιρετικότητα και στο “αήρ, ήχος, φως” του Le Corbusier. Οι Έλληνες αρχιτέκτονες καλούνται να διατυπώσουν τις αρχές της νέας τουριστικής κατοίκησης και να πάρουν θέση στο θεμελιώδες ζήτημα της ελληνικής αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα. Επικρατεί μια διχασμένη αναζήτηση των αρχιτεκτόνων ανάμεσα στις διεθνείς τάσεις και το στοιχείο της ελληνικότητας. Η αρχιτεκτονική, η οποία υπακούει στους κανόνες του Μοντέρνου, πρέπει παράλληλα να ενταχθεί στο μοναδικό ελληνικό τοπίο και να εναρμονιστεί με αυτό. Τα “μοντέρνα” υλικά, μπετόν, γυαλί, μέταλλο, πολλές φορές συνδυάζονται με πιο “παραδοσιακά” και φυσικά, όπως το ξύλο, η πέτρα, το πανί και η ψάθα.

253. Scheveningen, 1902.

254. Η Φαληρική Ακτή, 1900

255. Τα ξενοδοχεία “Αρίων” & “Ναυσικά”, Αστέρας Βουλιαγμένης

Μορφολογικά, οι τουριστικές εγκαταστάσεις αντιμετωπίζονταν αρχικά ως μικροί όγκοι τοποθετημένοι συνήθως σε στάθμες, οι οποίες προσφέρουν πολλαπλές εμπειρίες, οδηγούν σταδιακά στο στοιχείο του νερού ενώ παράλληλα τα κτίρια επιτρέπουν τη σχέση πόλη θάλασσας χωρίς να αποτελούν όριο για αυτήν. Όμως όσο οι απαιτήσεις γίνονται πιο μαζικές, τόσο οι όγκοι αυξάνουν την κλίμακα τους και η ένταξη στον περιβάλλον χώρο γίνεται ακόμη πιο συζητήσιμη, καθώς τα κτίρια διαχωρίζονταν με σαφήνεια από το τοπίο. Η κλίμακα, η τυποποίηση και η προσαρμοστικότητα είναι τα τρία στοιχεία που απασχολούν περισσότερο. Οι ισχυρά τοποθετημένοι στο έδαφος όγκοι έρχονται σε αντίθεση με τις ελαφρές κατασκευές που τοποθετούνται στην ακτή, κατασκευές εφήμερες που στεγάζουν τις εφήμερες δραστηριότητες αναψυχής. Παράλληλα, τα κτίρια και τα δομημένα τοπία τουρισμού, μέσω του μοντέρνου ιδιώματος, προτείνουν ένα νέο τρόπο ζωής και τουριστικής κατοίκησης όπου η αρχιτεκτονική του αναζητά την κρυμμένη ευφυΐα του τοπίου που υποδέχεται τα κτίρια με στόχο μια νέα χωρική και νοητική εμπειρία. Ένα πρωτότυπο μοντέρνο ελληνικό αρχιτεκτονικό ιδίωμα που εγκαθίδρυσε τη συνέχεια μέσω του χώρου και της εμπειρίας του, παρά μέσω της μορφής και του διακόσμου.¹⁵⁴

256. Καμπάνες, μακέτα της επέκτασης στην περιοχή πριν την κατασκευή του ξενοδοχείου “Ναυσικά”

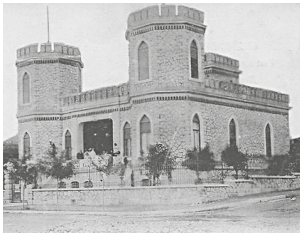
257. Το ξενοδοχείο “Ναυσικά”, Βουλιαγμένη

¹⁵⁴ Αίσωπος Γιάννης, «Εισαγωγή στα τοπία τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα», άρθρο στο βιβλίο *Τοπία τουρισμού, Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 15

Εξοχικές κατοικίες

Στην αρχιτεκτονική των εξοχικών κατοικιών, ήδη από το 19ο αιώνα προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν μορφολογικά στοιχεία αντιθετικά με εκείνα των αστικών κατοικιών, οι οποίες ήταν κατά κύριο λόγο νεοκλασικές, με στόχο τη διαφυγή από τον τρόπο ζωής της πόλης. Έτσι οι εξοχικές κατοικίες διαμορφώνουν ένα νέο στυλ και χαρακτηρίζονται ως “αντι-κλασικιστικές”, όρος του Δημήτρη Φιλιππίδη. Στην πορεία, κατά τη δεκαετία του ’30, ξεκινούν να εμφανίζονται μοντέρνες εξοχικές κατοικίες με πιο απλές μορφές, για να φτάσουμε στις δεκαετίες του ’50 και του ’60, όπου οι μοντέρνοι αρχιτέκτονες εμφανίζουν μια απόλυτη ελευθερία στην αρχιτεκτονική τους. Μεγάλο ενδιαφέρον έχει το πώς διαχειρίζεται ο καθένας το πρωταρχικό ζήτημα της ενοποίησης του εσωτερικού με το εξωτερικό και της ένταξης της κατοικίας στην ελληνική φύση. Άλλοι με πιο γλυπτική αντιμετώπιση, άλλοι επιλέγοντας ρευστές επιφάνειες και μορφές κι άλλοι υπερβαίνοντας τα διαχωριστικά όρια μεταξύ φυσικού και τεχνητού.

Αυτές οι σιέψεις μαρτυρούν πως κατά την επεξεργασία της κάτοψης γίνεται αναζήτηση ενός ευέλκτου χώρου, καθώς και η ενσωμάτωση της νεωτερικότητας στο συντηρητικό χώρο του σπιτιού. Σε κάθε περίπτωση οι κατοικίες αυτές τοποθετούνται στο τοπίο, αναπτύσσουν μια διαλεκτική σχέση με αυτό και εκμεταλλεύονται την θέα και τον προσανατολισμό. Αυτό που είναι φανερό είναι η ανάπτυξη μιας αρχιτεκτονικής, η οποία βασισμένη στην κληρονομιά της τεκτονικής παράδοσης, όπως τεχνικές, υλικά και οργάνωση του γιαπιού, δημιουργεί ταυτοχρόνως μία ρήξη, για να προσφέρει νέες μορφές και να εισχωρεί και σε εμπειρίες.¹⁵⁵

258. Κατοικία, Λ. Ποσειδώνος & Τρίτωνος, Π. Φάληρο

259. Κατοικία, Μπακογιάννη 2, Γλυφάδα

260. Κατοικία Π, Ανάβυσσος, 1961

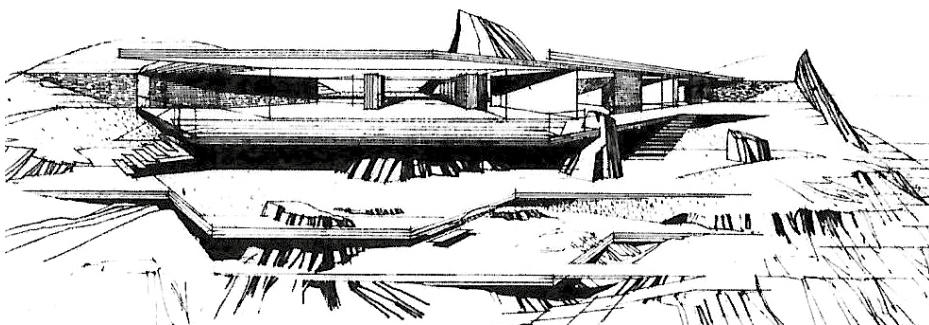
¹⁵⁵ Γιάννης Αίσωπος & Γιώργος Σημαιοφορίδης, *Τοπία Εχμοντερνισμού-Ελληνική Αρχιτεκτονική '60 και '90*, εκδ. METAPOLIS Press, Αθήνα, 2002, σελ. 65

Ενοποίηση εσωτερικού-εξωτερικού

Η διάταξη των όγκων αρθρώνεται εκ των έσω προς τα έξω. Τα υλικά μένουν γυμνά, για να εκφράσουν την υφή και το χαρακτήρα τους. Ο έσω και ο έξω χώρος συνέρχονται, και εισδύει ο ένας στον άλλον μέσω ενδιάμεσων χώρων όπως αίθρια, βεράντες και ταρατσώματα, ενώ παράλληλα πολλές φορές γίνεται μια πιο 'οικολογική' προσέγγιση, όπως τοποθέτηση κληματαριάς για φυσικό δροσισμό το καλοκαίρι και προστασία το χειμώνα. Τα παράθυρα αυξάνουν το μέγεθός τους και αντιμετωπίζονται ως κάδρα θέασης προς τη θάλασσα και το ελληνικό τοπίο και βλέπουμε και τα πρώτα σημάδια αρχιτεκτονικής τοπίου δηλαδή οργάνωσης και σχεδίασης του εξωτερικού χώρου. Οι πρώτες οργανωμένες ακτές της Γλυφάδας και της Βουλιαγμένης, αλλά και γενικότερα το έργο που παράγεται από το ΕΟΤ, μοτέλ, πλαζ, τουριστικά περίπτερα, είναι έργα στο οποία διαμορφώνεται μια γόνιμη σχέση μεταξύ φυσικού περιβάλλοντος και αρχιτεκτονικής.

261. Εστιατόριο "Ωκεανός", Λαϊκή Πλαζ ΕΟΤ, 262. Η θέα από το ξενοδοχείο "Ναυσικά" Βουλιαγμένη

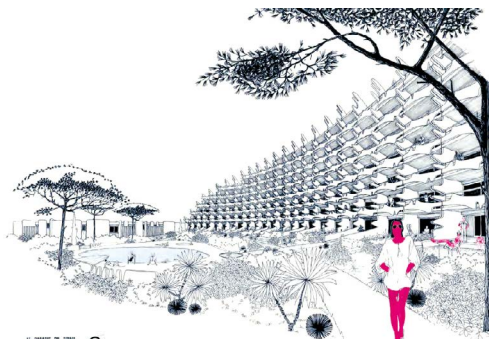

263. Κατοικία, αρχιτέκτων Τάκης Ζένετος, Λαγονήσι, 1965

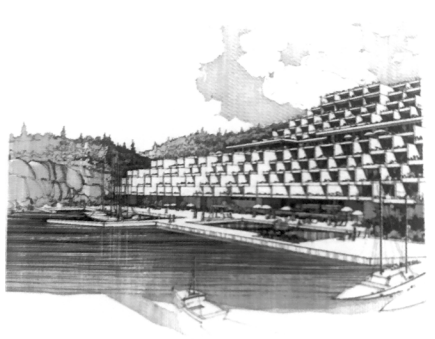
Τοπικό & Διεθνές

Όπως και στην Ευρώπη, έτσι και στην Ελλάδα, η ανάπτυξη της 'Αθηναϊκής Ριβιέρας' μπορεί να διαχωριστεί σε 2 περιόδους, σ' αυτή των 'Grand Hotels' και των λουτροθεραπειών, μέχρι το Β' παγκόσμιο πόλεμο, και μεταπολεμικά σ' αυτή του μαζικού τουρισμού. Και στις δύο αυτές περιόδους, υπάρχουν τομείς και στοιχεία τα οποία παίζουν καθοριστικό ρόλο την ανάπτυξη της, και των οποίων αλλάζει η αντιμετώπιση παράλληλα με την αλλαγή του προφίλ του τουρισμού. Κάποιοι τομείς, όπως αυτός των μεταφορών συμπίπτουν με την ευρωπαϊκή εμπειρία, αλλά άλλα στοιχεία όπως τα αρχαία μνημεία και το ιδιαίτερο ελληνικό τοπίο και κλίμα, θέλοντας και μη, παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της 'Αθηναϊκής Ριβιέρας'. Η αρχιτεκτονική πολλές φορές δανείζεται στοιχεία από την ευρωπαϊκή εμπειρία, αλλά παράλληλα αφήνει το δικό της στίγμα στη μεταπολεμική αρχιτεκτονική.

"Ο διεθνισμός -περίπου όσο και ο τοπικισμός- είναι ένα από τα αναγκαία ιδεολογήματα στα οποία προσφεύγει η σκέψη αναζητώντας έκφραση... Η ελληνική αρχιτεκτονική ταλαντεύτηκε, στον 20ο αιώνα, στο ενδιάμεσο μιας επιθυμίας να παρακολουθήσει από κοντά τις διεθνείς πρωτοπορίες και μιας προσπάθειας να φυτρώσει αυτόνομα από τον δικό της τόπο", όπως αναφέρει καθηγητής Π. Τουρνικιώτης.

264. Κτίριο 'Le Paradis du soleil', La Grand-Motte, Γαλλία, 1976-1979

265. Προοπτικό σκίτσο, Ξενοδοχείο Ναυσικά, Βουλιαγμένη

266. Το ξενοδοχείο "Αιγαίον" κάτω από το Ναό του Ποσειδώνα, Σούνιο

Συμπερασματικά, τα τουριστικά καταλύματα, οι εξοχικές κατοικίες και η συνολική οργάνωση της ‘Αθηναϊκής Ριβιέρας’, μέσω των δομημένων αλλά και των αδόμητων τοπίων τουρισμού αποτελέσαν τα ίδια τον εκμοντερνισμό της υπαίθρου λίγο έξω από την πρωτεύουσα. Η ευνοϊκή της θέση κοντά στην Αθήνα και σε συνδυασμό με τον φυσικό της πλούτο και τον Ναό του Ποσειδώνα στο Σούνιο κατέστησαν την ακτογραμμή ικανή να στηρίζει ένα μύθο που δημιουργήθηκε γύρω από το όνομα της. Η ακτογραμμή μέσα σε πολύ λίγα χρόνια μεταβάλλεται από ένα παρθένο τοπίο σε έναν πλήρως δομημένο τουριστικό τόπο. Η αρχιτεκτονική που εφαρμόστηκε, ο τομέας των μεταφορών, η αναθεωρημένη αντίληψη περί φύσης, θάλασσας και σώματος, καθώς και ο τρόπος διαχείρισης της αρχαιότητας, αποτέλεσαν τα στοιχεία που συνέβαλαν στο νεωτερικό χαρακτήρα της Αθηναϊκής Ριβιέρας. Ωστόσο, κατά πόσο η Αθηναϊκή Ριβιέρα μπορεί να παραλληλιστεί με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές ριβιέρες, εφόσον το επίκεντρο του τουριστικού της ενδιαφέροντος ήταν ανέκαθεν το ελληνικό τοπίο και η αρχαιότητα;

04

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασίου Λιμυλία & Δήμα Λίνα & Κάραλη Τίνα (επιμ.), Η επιστροφή του Μοντέρνου, 25 χρόνια ελληνικό docomomo, , εκδ. futura, Αθήνα, 2018

Αίσωπος Γιάννης (επιμ.), Τοπία τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015

Αίσωπος Γιάννης & Σημαιοφορίδης Γιώργος (επιμ.), Τοπία εκμοντερνισμού, Ελληνική Αρχιτεκτονική ’60 και ’90, εκδ. METROPOLIS PRESS, Αθήνα, 2002

Γιαννακοπούλου Ίρις, Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας, Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή, εκδ. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2008

Γραφείο Νίκου Βαλαμάκη, Νίκος Βαλαμάκης Αρχιτέκτων, εκδ. Μουσείο Μπενάκη, 2007

Δρίκος Θ., Ιστορικό Λεύκωμα Γλυφάδας, εκδ. ‘ΠΑΛΛΗΣ’ ABEE, Αθήνα, 2001

Δουβίτσας Βασίλης (επιμ.), Εγκυκλοπαίδεια Δομή - Τόμος 25, εκδ. Δομή Α.Ε., Αθήνα, 2000

Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012

Μαρμαράς Β. Εμμανουήλ, Για την Αρχιτεκτονική και την Πολεοδομία της Αθήνας, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2012

Μπαμπινιώτης Γιώργος, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Β’ Έκδοση, εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε, Αθήνα, 2002

Μπούρας Χαράλαμπος & Φιλίππιδης Δημήτρης, Αρχιτεκτονική, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2013

Πανδή-Αγαθολή Βάννα, Η Ιστορία του νέου Φαλήρου μέσα από τους δρόμους του, εκδ. Όμβρος, Βιβλιοθήκη Μελετών και Δοκιμίων, XEN Νέου Φαλήρου

Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), Η ελληνική πόλη και πολεοδομία του Μοντέρνου, εκδ. futura, Αθήνα, 2015

Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), docomomo Ο αθλητισμός, το σώμα και η μοντέρνα αρχιτεκτονική, εκδ. futura, Αθήνα, 2006

Τσακόπουλος Παναγιώτης, Αναγνώσεις Μεταπολεμικής Αρχιτεκτονικής, εκδ. Καλειδοσκόπια, Αθήνα, 2014

Φιλίππιδης Δημήτρης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1984

Φιλίππιδης Δημήτρης, Προάστια & Εξοχές της Αθήνας του ’30, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2006

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bernard Toulier (επιμ.), Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours, , εκδ. LINEART & Cité de l’ architecture & du patrimoine, Παρίσι, 2016

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ– ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Αρχιτεκτονικά Θέματα 11/1977

Αρχιτεκτονικά Θέματα 26/1992

Άρθρο “Εκ του Φαλήρου”, Εφημερίδα Αιών , 5.1.1884

Μαργαρίτη Φωτεινή, «Η «ανακάλυψη» της Συγγρού και η γενιά του ’30», άρθρο στην εφημερίδα Το Βήμα, 23.10.2005

Νέοι δρόμοι, νέο αεροδρόμιο - Ιστορικό Λεύκωμα 1962, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα, 1997

Ριγόπουλος Δημήτρης, «Όνειρα πάνω στο κύμα», άρθρο στην εφημερίδα Η Καθημερινή, 11.07.2016

Πανίτσας Δημήτρης, εφημερίδα Εμπρός, 2/7/1953

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

<http://weekend-houses.blogspot.com>

<http://www.glyfada.gr>

<http://odysseus.culture.gr>

ΑΚΑΔΗΜΑΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Τουρνικιώτης Παναγιώτης (επιμ.), Μεταπολεμικός Μοντερνισμός, Αρχιτεκτονική Πολιτική και Τουρισμός στην Ελλάδα, 1950-1965, , εκδ. Ερευνητική ομάδα & ΕΜΠ, Αθήνα, 2012

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Τδρουμα Κωνσταντίνου & Έμμας Δοξιάδη:

Αρχείο Κωνσταντίνου Α. Δοξιάδη
Πρόγραμμα και Σχέδιον Αναπτύξεως Ακτής Σαρωνικού / DOX-EA 10
DA Monthly Bulletin no.19 - The coastline of Athens

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

1. https://gr.pinterest.com/pin/345158758939541210/

2. https://gr.pinterest.com/pin/345158758939541149/

3. https://gr.pinterest.com/pin/411023903486277103/

4. https://gr.pinterest.com/pin/345158758939542556/

5. Σελίδα στο Facebook “Αθηναϊκός Μοντερνισμός”

6. Bernard Toulier (επιμ.), *Tous à la plage! Villes balnéaires du XVIIIe siècle à nos jours*, εκδ. LINEART & Cité de l’architecture & du parti-moire, Παρίσι, 2016, σελ.46

7. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, εξώφυλλο

8. https://www.chairish.com/product/990357/1950s-french-riviera-limited-edition-photograph

9. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ.33

10. https://gr.pinterest.com/pin/345158758939554711/

11. https://retours.eu/en/24-riviera-mediterranee-express/#3

12. https://www.flickr.com/photos/estampemoderne/6653294225/in/photostream/

13. https://www.revistadonostia.com/2018/09/26/las-casetas-so-bre-railes-de-alfonso-xiii/

14. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ.152

15. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 168

16. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 239

17. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 189

18. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 191

19. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 187

20. https://sumally.com/p/95574

21. https://sumally.com/p/95574

22. https://www.theguardian.com/cities/2017/nov/06/hitler-holiday-camp-prora-nazi-development

23. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 75

24. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 77

25. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 76

26. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 208

27. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ.41

28. Στιμότυπο από την ταινία “To catch a thief”

29. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 45

30. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 79

31. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 91

32. https://o.nouvelobs.com/voyage/20170825.OBS3801/la-grande-motte-vertige-des-sixties.html?fbclid=IwAR1EWqvPZvq3X-f92vhO8uVFWFXmsj6WoHednjpIHv6IWtNU5VWimRrxQ5w

33. https://www.nssmag.com/en/pills/15521/villa-malaparte-between-rationalism-and-nature-towards-the-infinite

34. Στιγμιότυπο από την ταινία “Le mepris”

35. http://www.wikiwand.com/el/%CE%9B%CE%B5%CF%89%CF%86%CF%8C%CF%81%CE%B-F%CF%82_%CE%91%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%AD%CE%B1_%CE%A3%CF%85%CE%B3%CE%B3%CF%81%CE%BF%CF%8D

36. Αρχείο ΗΣΑΠ

37. Αρχείο ΕΛΙΑ

38. Αρχείο ΗΣΑΠ

39. ο.π.

40. ο.π.

41. Αρχείο ΕΛΙΑ

42. Καρτ-ποστάλ. εκδ. ΔΕΛΤΑ

43. Καρτ-ποστάλ. εκδ. Α. Πάλλη

44. Καρτ-ποστάλ. εκδ. Ελευθερουδάκη

45. https://www.nou-pou.gr/stories/o-prwtos-zwologikos-khpos-ths-elladas-htan-sto-falhro/

46. Καρτ-ποστάλ. εκδ. Α.Β. Πασχά

47. Αρχείο ΕΛΙΑ

48. ο.π.

49. Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

50. ΥΠΕΚΑ

51. http://mlp-blo-g-spot.blogspot.com/2012/08/blog-post_27.html

52. http://mlp-blo-g-spot.blogspot.com/2012/08/blog-post_27.html

53. Ναυτικό Μουσείο Ελλάδας

54. Αρχείο εφημερίδας ‘ΕΜΠΡΟΣ’

55. ο.π.

56. Ι. Γ. Βαγιάκης, *Αναζητώντας το χθες του Πειραιώς*, εκδ. Συλλογές, Αθήνα, 2005

57. https://www.alimosonline.gr

58. https://www.facebook.com/groups/618241005269204/?tn-str=*F

59. https://www.facebook.com/groups/618241005269204/?tn-str=*F

60. http://weekend-houses.blogspot.com/2009/05/week-end-house_28.html

61. Δρίκος Θ., *Ιστορικό Λεύκωμα Γλυφάδας*, εκδ. ΠΑΛΛΗΣ ΑΒΕΕ, Αθήνα, 2001

62. Δρίκος Θ., ο.π.

63. Αρχείο εφημερίδας ‘ΕΜΠΡΟΣ’

64. Δρίκος Θ., ο.π.

65. Δρίκος Θ., ο.π.

66. Δρίκος Θ., ο.π.

67. Δρίκος Θ., ο.π.

68. Φύλιππίδης Δημήτρης, *Προάστια & Εξοχές της Αθήνας του ’30*, εκδ. Όλκος, Αθήνα, 2006, σελ. 102

69. Φύλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 103

70. Φύλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 104

71. Φύλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 184

72. Φύλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 202

73. Φύλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 203

74. Φύλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ. 181

75 Σελίδα στο Facebook “Αθηναϊκός Μοντερνισμός”

76. Σελίδα στο Facebook “Αθηναϊκός Μοντερνισμός”

77. Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), *Τοπία τουρισμού Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, εκδ. Δομές, Αθήνα, 2015, σελ. 382

78. Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), ο.π., σελ. 383

79. Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), ο.π.

80. Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), ο.π., σελ. 382

81. Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), ο.π., σελ. 383

82. http://www.palaiofaliron.gr/2017/11/blog-post_59.html

83. Αρχείο ΕΛΙΑ

84. https://thecaller.gr/wp-content/uploads/2016/08/PALAIΟ_FALIRO_1960.jpg

85. http://4.bp.blogspot.com/-mmZyegLvF5k/VYqEc_0mCtI/AAAAAAAAIPQ/cLHLIXzeky8/s1600/p%2Bfaliro%2B1960.jpg

86. https://www.notosnet.gr/gia-tin-istoria/i-paralia-tou-palaioy-di-marxeiou-glyfadas-to-1960

87. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, *Ο Κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα*, εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2012, σελ. 188

88. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 187

89. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 191

90. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 190

91. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π.

92. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 192

93. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 192

94. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 192

95. Γιαννακοπούλου Ίρις, *Κωσταντίνος Δεκαβάλλας, Από τη μεγάλη κλίμακα στη μικρή*, εκδ. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 2008, σελ. 98

96. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 93

97. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 95

98. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 197

99. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 197

100. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 195

101. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 195

102. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 197

103. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 189

104. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 189

105. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 196

106. https://www.iefimerida.gr/sites/default/files/zoi-foto-16.jpg

107. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 189

108. https://agapimenesdekaetis.blogspot.com/2015/06/blog-post_24.html

109. ο.π.

110. https://www.atticacoast.gr/τ'-αστέρια-γλυφδας-ξαναζωντανεύουν/asteria27/

111. https://www.atticacoast.gr/τ'-αστέρια-γλυφδας-ξαναζωντανεύουν/asteria28/

112. http://domesindex.com/buildings/toyristiko-sygrothma-asteria-sth-glyfada/

113. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 97

114. http://www.culture2000.tcc.gr/ATHENS/ENGLISH/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B113_t.html

115. ο.π.

116. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 105

117. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 102

118. https://www.atticacoast.gr/τ'-αστέρια-γλυφδας-ξαναζωντανεύουν/asteria30/

119. Αρχείο Σ. Μανιώτη

120. Αρχείο Κ. Δοξιάδη

121. ο.π.

122. ο.π.

123. ο.π.

124. οπ.

125. ο.π.

126. ο.π.

127. ο.π.

128. ο.π.

129. ο.π.

130. ο.π.

131. ο.π.

132. ο.π.

133. ο.π.

134. http://www.kathimerini.gr/961116/gallery/epikairothta/ellada/arhs-kwnstantinidhs pisteyw-sto-oneiro-oxi-sth-fantasia

135. Γραφείο Νίκου Βαλσαμάκη, *Νίκος Βαλσαμάκης Αρχιτέκτων*, εκδ. Μουσείο Μπενάκη, 2007, σελ. 42

136. Γραφείο Νίκου Βαλσαμάκη, ο.π., σελ. 51

137. Γραφείο Νίκου Βαλσαμάκη, ο.π., σελ. 40

138. Γραφείο Νίκου Βαλσαμάκη, ο.π., σελ. 48

139. Ελένη Καλαφάτη & Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, *Τάκης Χ. Ζενέτος, Ψηφιακά οράματα και αρχιτεκτονική*, εκδ. Libro, Αθήνα, 2006

140. Ελένη Καλαφάτη & Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, ο.π., σελ. 67

141. Ελένη Καλαφάτη & Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, ο.π., σελ. 83

142. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 250
143. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 250
144. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 254
145. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 259
146. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 255
147. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 265
148. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 264
149. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 266
150. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 88
151. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 88
152. http://weekend-houses.blogspot.com/2009/06/blog-post_5808.html
153. Αρχείο εφημερίδας ‘Έλευθερία’
154. Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
155. Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), ο.π., σελ. 414
156. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 198
157. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 198
- 158 https://www.lifo.gr/articles/retronaut_articles/129979
159. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 198
160. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 199
161. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 204
162. www.protagon.gr
163. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 205
164. <https://www.protagon.gr/epikairotita/enas-asteras-me-mega-li-istoria-44341014991>
165. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 204
166. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 203
167. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 202
168. <http://www.kathimerini.gr/896154/gallery/epikairothta/ella-da/asteras-voyliagmenhs-telos-epoxhs>
169. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 202
170. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 420
171. <https://www.pinterest.com/pin/325525879291798686/?lp=true>
172. Σελίδα στο Facebook “Αθηναϊκός Μοντερνισμός”
173. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 202
- 174 <http://s.kathimerini.gr/resources/toolip/img/2017/02/13/asteras10.jpg>
175. Καρτ-ποστάλ, εκδ. ΕΟΤ
176. Καρτ-ποστάλ, εκδ. ΔΕΛΤΑ
177. <https://www.mixanitouxronou.com.cy/wp-content/uploads/2017/06/vouliagmeni-1928-b-700x386.jpg>
178. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 107
179. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 107

180. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 107
181. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 100
182. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 106
183. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 201
184. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 200
185. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 201
186. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 100
187. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2002486243095196&set=gm.10155922674248948&type=3&theater&ifg=1>
188. https://vimeo.com/86305994?fbclid=IwAR1YWUdOkn-BR7qlZd1De2Ju_eJCWltS35qmeMwMVSCF5FhP9jTHUZkRCR8k
189. ο.π.
190. ο.π.
191. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2380585081951975&set=gm.10156536087963948&type=3&theater>
192. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10155442461393893&set=gm.10155993341423948&type=3&theater&ifg=1>
193. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10156483421644174&set=gm.10156513660403948&type=1&opaqueCursor=Abq874pO-nZBaKbtBHGdnavy0Dgxe5B-1ZEcvaKehzC9EUbVpsdGiRsPO58PoYNIXF92L.yd2AaXFKs-rf6hFdVJ1H01aZJ7cj3rBh7u8DD_MZBj2_Q1-Vg_UtbRPs-j0A5wskNtBt8nYN_Yg9iXUNks_HOQZCZr7WYYfjfAOkf-3BUO1S5811y4ZivYh7nDON9z0m4nVLGqUienPWtcp_5L_iqT-JAaZ73kpqXWZ917O5wMyPEC-ezw0B14K-o3C-aEauv2qtnP-zLdwHWZpjs4WKXi4rQZPZrT1L6XlgGgFKgzImivtQGYi-REv-358JRPPhYcfw9j3PJhjuk1iDVqC4ngUftB58tEVvcbni3RIs8ieE4yeH-g1mgKoKB0m6Fo1udfnU15tVNcWSEtj18JlMkRbZAxEXcD-eA-QjvdVsAQ7qod48KdPWosJlrUhJImmmN_QPrk9_GjT1uDIjxm-lGeoXWamh45WoDwiO3bH-DVZ66f0Kx_2l5FcyxWM5-nh58n-rTcFGyjsUnGvK8cBuR5YM8aCCaXgSLxRnOf-9gfBKBb-06BygR-c_Azq2O5blHMXWJJoskA&theater
194. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 216
195. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 216
196. https://www.lifo.gr/articles/retronaut_articles/129979
197. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2106741529336333&set=gm.10156121165838948&type=3&theater>
198. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 199
199. http://domesindex.com/buildings/3enodoxeio-naysika/?fbclid=IwAR0i9xLEcJDoG8fqJjb8tVSwqJbO_DwnBn0d5sXf7Y1-URrZAr7lRcSUi02o
200. ο.π.
201. ο.π.
202. ο.π.
203. ο.π.
204. ο.π.
205. ο.π.

206. ο.π.
207. ο.π.
208. ο.π.
209. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 199
- 210 <https://www.facebook.com/905505916194212/photos/a.1488663831211748/1488667754544689/?type=3&theater>
211. Σελίδα στο Facebook “Η Λαυρεωτική στα παλιά τα χρόνια”
212. ο.π.
213. ο.π.
214. <https://www.delcampe.net/fr/collections/>
215. https://scontent.fath3-3.fna.fbcdn.net/v/t31.0-072_10155737850712418_4287647098572116529_o.jpg?_nc_cat=110&_nc_ht=scontent.fath3-3.fna&oh=74e0831292bd67e4b2d53fde6b3a9e21&oe=5CB944AC
216. Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
217. Σελίδα στο Facebook “Η Λαυρεωτική στα παλιά τα χρόνια”
218. ο.π.
219. Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
220. Σελίδα στο Facebook “Η Λαυρεωτική στα παλιά τα χρόνια”
221. ο.π.
222. ο.π.
223. ο.π.
224. ο.π.
225. ο.π.
226. ο.π.
227. Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), ο.π., σελ. 361
228. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ, 116
229. Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), ο.π., σελ. 484
230. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 119
231. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 115
232. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 114
233. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ. 118
234. Σελίδα στο Facebook “Αθηναϊκός Μοντερνισμός”
235. ο.π.
236. ο.π.
237. ο.π.
238. ο.π.
239. ο.π.
- 240 Αρχείο Ελένης Βερναδάκης
241. Σελίδα στο Facebook “Αθηναϊκός Μοντερνισμός”
242. ο.π.
243. https://www.mixanitouxronou.gr/wp-content/uploads/2018/05/althea_1.jpg
244. <https://www.yatzer.com/nicos-valsamakis>

245. https://scontent.fath3-4.fna.fbcdn.net/v/t1.0-7_1530053680449448_8462438928430355978_n.jpg?_nc_cat=101&_nc_ht=scontent.fath3-4.fna&oh=d725f08cc268dbcd5f-bae7e09e27518d&oe=5CC204B4
246. http://www.kathimerini.gr/985792/gallery/periodiko-k/flash-back/sth-voyliagmenh-toy-1936?fbclid=IwAR1RGwvoYqvpB7zydX81MtPGUyz-pa__JcjpglGuxuRwn3E1MRrIISHrN5A
247. http://www.kathimerini.gr/979352/gallery/periodiko-k/flash-back/8ea-sto-soynio-prin-apo-miso-aiwna?fbclid=IwAR0yasDr0vY-PaevLoUdLiCvq2xjYzjY0JiWsgShHsPtEmlh4s_ZD-DfEz9M
248. Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
249. Αρχείο ΕΛΙΑ
250. ο.π.
251. <https://www.pinterest.fr/pin/572238696384683563/>
252. [.http://www.gnto.gov.gr/el/posters](http://www.gnto.gov.gr/el/posters)
253. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π,
254. Καρτ-ποστάλ, εκδ. Ελληνική Ταχυδρομική Υπηρεσία
255. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 199
256. Γιαννακοπούλου Ίρις, ο.π., σελ 100
257. http://domesindex.com/buildings/3enodoxeio-naysika/?fbclid=IwAR0i9xLEcJDoG8fqJjb8tVSwqJbO_DwnBn0d5sXf7Y1-URrZAr7lRcSUi02o
258. Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
259. Φιλιππίδης Δημήτρης, ο.π., σελ
260. Γραφείο Νίκου Βαλσαμάκη, ο.π., σελ. 48
261. Γιάννης Αίσωπος (επιμ.), ο.π., σελ. 414
262. http://domesindex.com/buildings/3enodoxeio-naysika/?fbclid=IwAR0i9xLEcJDoG8fqJjb8tVSwqJbO_DwnBn0d5sXf7Y1-URrZAr7lRcSUi02o
263. Ελένη Καλαφάτη & Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, ο.π., σελ.

264. Bernard Toulier (επιμ.), ο.π, σελ. 91
265. Καρδαμίτση-Αδαμή Μάρω, ο.π., σελ. 199
266. <https://www.delcampe.net/fr/collections/>

“Τόπος επιθυμίας, ονείρου και ευωχίας, η Αθηναϊκή Ριβιέρα ως ιδέα, είναι τόσο πραγματική όσο και φανταστική.” Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, η ακτογραμμή από το Φάληρο μέχρι το Σούνιο αποτέλεσε τόπο τουριστικού ενδιαφέροντος, καθώς συνδυάζε εξαιρετικό φυσικό κάλλος, ιστορία και αναψυχή. Η νοοτροπία για την ύπαιθρο αλλάζει, ανακαλύπτεται η έννοια του ελεύθερου χρόνου και νέες αρχιτεκτονικές τάσεις έρχονται στο προσκήνιο στην ελληνική κατάσταση. Οι δεκαετίες του '50 και του '60 γίνονται η “χρυσή εποχή” των τουριστικών θέρετρων και των λουτρικών εγκαταστάσεων των ακτών, ενώ παράλληλα εκπονούνται και τα πρώτα σχέδια συνολικής οργάνωσης της αττικής ακτής του Αργοσαρωνικού. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο προσπάθειας ανάπτυξης του τουριστικού τομέα πραγματοποιούνται σημαντικά αρχιτεκτονικά έργα δομημένων τοπίων, τουριστικών εγκαταστάσεων και εξοχικών κατοικιών, τα οποία θα αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης.